

**İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**YABANCI UYRUKLU ÖĞRENCİLERİN
ULUSLARARASI ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ
(UAIHL) TECRÜBESİ VE DİN-DİNDARLIK ALGI VE
ANLAYIŞLARINDAKİ DEĞİŞİM**

AHMET YILMAZ

**TEZ DANIŞMANI
ASST. PROF. DR. VAHDETTİN IŞIK**

İSTANBUL, 2023

**İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**YABANCI UYRUKLU ÖĞRENCİLERİN
ULUSLARARASI ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ
(UAİHL) TECRÜBESİ VE DİN-DİNDARLIK ALGI VE
ANLAYIŞLARINDAKİ DEĞİŞİM**

AHMET YILMAZ

**TEZ DANIŞMANI
ASST. PROF. DR. VAHDETTİN IŞIK**

İSTANBUL, 2023

TEZ ONAY SAYFASI

Bu tez tarafımızca okunmuş olup kapsam ve nitelik açısından, Din Bilimleri alanında Yüksek Lisans derecesini alabilmek için yeterli olduğuna karar verilmiştir.

Tez Jürisi Üyeleri

Unvan – Ad Soyad	Kanaati	İmza
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____

Bu tezin İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından konulan tüm standartlara uygun şekilde yazıldığı teyit edilmiştir.

Teslim Tarihi

Mühür/İmza

AKADEMİK DÜRÜSTLÜK BEYANI

Bu çalışmada yer alan tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, söz konusu kurallar ve ilkelerin zorunlu kıldığı çerçevede, çalışmada özgün olmayan tüm bilgi ve belgelere, alıntılama standartlarına uygun olarak referans verilmiş olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı: Ahmet Yılmaz

İmza:

ÖZ

YABANCI UYRUKLU ÖĞRENCİLERİN ULUSLARARASI ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ (UAIHL) TECRÜBESİ VE DİN-DİNDARLIK ALGI VE ANLAYIŞLARINDAKİ DEĞİŞİM.

Yılmaz, Ahmet

Din Bilimleri Yüksek Lisans

Öğrenci Numarası: 194016017

Open Researcher and Contributor ID (ORC-ID): 0000-0002-2797-3254

Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası: 10545421

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Vahdettin IŞIK

Temmuz 2023, 157 S"ayfa

Uluslararası Anadolu İmam Hatip Lisesi (UAIHL) Türkiye Diyanet Vakfı ve Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü iş birliğiyle kurulmuş bir imam hatip lisesi programıdır. Bu tezde bu okullardan mezun olmuş yabancı uyruklu öğrencilerin UAIHL deneyimleri ve bu deneyimlerin din-dindarlık algı ve anlayışlarında sebep olduğu değişim ortaya konmuştur. Nitel bir araştırma olan bu çalışmada fenomenolojik araştırma deseni seçilmiş, bu yöntem ve desenin gerektirdiği şekilde UAIHL mezunu on altı kişiyle yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Yapılan mülakatlarda UAIHL deneyiminin temel yapısı/özüne nüfuz etmeyi ve bu deneyimin katılımcıların din-dindarlık algı ve anlayışına etkisinin anlaşılmasını sağlayacak sorular yöneltilmiştir. Yapılan mülakatlardan; okuldan haberdar olma ve karar süreci, okula geliş süreci ve ilk duygu-izlenimler; okuldaki fiziksel ortam ve şartlar, sosyal ortam-ilişkiler, alınan eğitim ve müfredatın içeriği hakkında veriler elde edilmiştir. Araştırmanın sonucunda UAIHL deneyiminin özüne dair bir betimleme -ve tanım- geliştirilmiş, katılımcıların din-dindarlık algı ve anlayışında yaşadığı değişiklikler dindarlığın beş boyutlu tipolojisi üzerinden yorumlanmıştır. Araştırmanın sonunda katılımcıların dindarlık boyutlarından en çok dinî etkiler ve dinî bilgi boyutunda değişim yaşadığı tespit edilmiş, bu süreçte din-dindarlık algı ve anlayışlarında gerçekleşen değişimin

sosyalleşme kuramı perspektifinden en iyi şekilde açıklanabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dindarlık, Din-Dindarlık Anlayışı, Fenomenolojik Analiz, Uluslararası İmam Hatip, Uluslararası Öğrenci, Yabancı Uyruklu Öğrenci.

ABSTRACT

THE EXPERIENCE OF FOREIGN STUDENTS AT INTERNATIONAL ANATOLIAN IMAM HATIP HIGH SCHOOLS (IAIHHS) AND THE CHANGE IN THEIR PERCEPTIONS AND UNDERSTANDINGS OF RELIGION AND RELIGIOSITY

Yılmaz, Ahmet

MA in Religious Studies

Student ID: 194016017

Open Researcher and Contributor ID (ORCID): 0000-0002-2797-3254

National Thesis Center Reference Number: 10545421

Thesis Supervisor: Asst. Prof. Dr. Vahdettin IŞIK

July 2023, 157 Pages

International Anatolian Imam Hatip High School (IAIHHS) is a type of vocational high school with a religious program established by the Turkish Religious Foundation in cooperation with the Ministry of National Education General Directorate of Religious Education. This research reveals the experiences of foreign students who graduated from IAIHHS and the transformation that came up with these experiences in their perception and understanding of religion and religiosity. The phenomenological research method was chosen to carry out this qualitative research, and semi-structured in-depth interviews were conducted with sixteen (IAIHHS) graduates as deemed by the method. Interviews were conducted, in which we asked questions that would enable us to describe the basic notion of the (IAIHHS) experience and to understand the effect of this experience on the participants' perception and understanding of religion and religiosity per the research method. Information related to being aware of the school system, the decision process, coming to the school, and first impressions about the physical environment and conditions in the school, social environment relationships, the provided education and the content of the curriculum were obtained from the answers collected from the interviewees. As a result of the research, a description - and definition - of the notion of the (IAIHHS) experience was developed, and the

variations in the perception and understanding of the participants towards religion and religiosity were interpreted through the five-dimensional typology of religiousness. In conclusion, it was determined that the interviewees experienced the most changes in religious influences and religious knowledge from the dimensions of religiosity, and it was resolved that the variation in religion and religiousness perceptions and understandings could best be explained from the perspective of socialization theory in this regard.

Keywords: Foreign Student, International Imam Hatip International Student, Phenomenological Analysis, Religiosity, Understanding of Religion-Religiosity.

TEŞEKKÜR

Bu araştırma konusunu seçme kararımı destekleyen, tez sürecinde yönlendirme ve tavsiyelerde bulunarak yanımda olan değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Vahdettin Işık'a teşekkürlerimi sunarım. Tez jürimde yer alan sayın Prof. Dr. Alev Erkilet hocaya, yapıcı eleştirileri ve sunduğu öneriler için çok teşekkür ederim. Kıymetli hocam Prof. Dr. Kemal Ataman'a jüri savunmamdaki katkı ve değerlendirmelerinden dolayı en içten şükranlarımı sunuyorum. Tez konumun belirginleştiği süreçte özellikle nitel araştırma hakkında görüşlerini aldığım, ayrıca din sosyolojisi alanına ilgimin artmasına vesile olan kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Polat'a tavsiye ve destekleri için minnettarım. Bu çalışmaya ilham kaynağı olan tüm uluslararası öğrenci arkadaşlarıma ve özellikle saha araştırmamı gerçekleştirirken katılımcılara ulaşmama yardım eden K. Adam Abubakar ve Anwarul Azim dostlarıma en kalbî şükranlarımı sunarım. Ayrıca araştırmamda katılımcı olmayı kabul edip vakit ayıran diğer tüm UAIHL mezunu arkadaşlara çok teşekkür ediyorum. Lisansüstü eğitimim süresince maddi-manevi arkamda olup bugünlere gelmemi sağlayan sevgili anne ve babama, daima yanımda olup destek olan canım kardeşim ve ablama sonsuz minnettarım.

Son olarak, 2237 No'lu Proje ile tezimi maddi olarak destekleyen İbn Haldun Üniversitesi Proje Destek Ofisi'ne teşekkür ederim.

Ahmet Yılmaz

ANKARA, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLOLAR LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
SEMBOLLER VE KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
BÖLÜM I GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi	1
1.2. Neden UAIHL Mezunlarının Din-Dindarlık Algı ve Anlayışı?	2
1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları	4
1.4. Kavramsal Çerçeve ve Teorik Arka Plan.....	4
1.4.1. Uluslararası Anadolu İmam Hatip Liseleri	5
1.4.2. Din ve Dindarlık Algısı-Anlayışı	6
1.5. Literatür Taraması.....	17
1.5.1. Türkiye’deki Çalışmalar	17
1.5.2. Uluslararası Literatür	26
BÖLÜM II ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE UYGULAMASI	28
2.1. Neden Nitel Araştırma?	29
2.2. Araştırma Deseni: Fenomenolojik Analiz.....	30
2.2.1. Fenomenoloji ve Fenomenolojik Sosyoloji	31
2.2.2. Fenomenolojik Çalışmanın Temel Özellikleri ve Aşamaları.....	35
2.3. Araştırmanın Sahası, Grubu ve Örneklem Seçimi	41
2.4. Araştırmanın Veri Toplama Tekniği.....	42
2.4.1. Derinlemesine Mülakat Sorularının Hazırlanması.....	42
2.5. Verilerin Çözümlemesi ve İşlenmesi	46
BÖLÜM III UAIHL MEZUNLARIYLA YÜRÜTÜLEN NİTEL SAHA	
ARAŞTIRMASI: FENOMENOLOJİK BİR ANALİZ GİRİŞİMİ.....	47
3.1. Araştırmacının UAIHL Deneyimine Dair Kendi İzlenim ve Tecrübeleri	48
3.2. UAIHL’den Haberdar Olma ve Karar Süreci	49

3.3. Türkiye’ye Geliş Süreci, İlk Duygu ve İzlenimler.....	65
3.4. UAİHL’deki Fiziksel Ortam ve Şartlar.....	74
3.4.1. Okuldaki Fizikî Ortam ve Şartların Dinî Pratiklere Etkisi.....	75
3.5. UAİHL Deneyimindeki Sosyal Ortam ve İlişkiler.....	78
3.6. UAİHL’deki Eğitim	87
3.7. UAİHL Tecrübesinde Dinî Pratiklerin İfası ve Yeni Edinilen Dinî Pratikler.	93
3.8. UAİHL Deneyimi Sonrası Aile Kurumuna Bakış	105
3.9. UAİHL Deneyimi Sonrası Siyaset Anlayışı	107
3.10. UAİHL Deneyimi Sonrası Toplumsal-Dinî Aidiyet ve Ümmet Algısı	111
3.11. UAİHL Deneyiminin Ekonomik Finansal Tercihlere Etkisi	113
3.12. UAİHL Deneyiminin Mezhepsel Bağlılık ve Anlayışa Etkisi.....	114
3.13. Din-Dindarlık Algı, Anlayışında ve Dindarlıktaki Değişim.....	116
3.14. Din-Dindarlık Algı ve Anlayışıyla İlgili Verilerin Glock’un Dindarlık Tipolojisi Üzerinden Değerlendirilmesi.....	126
3.15. Fenomenolojik Anlamda “UAİHL Deneyimi”nin Özü	136
BÖLÜM IV SONUÇ	141
REFERANSLAR.....	145
EKLER.....	150
EK A	150
EK B	156
ÖZGEÇMİŞ.....	157

TABLÖLÄR LİSTESİ

Tablo 2.1. Mülakat Sorularının Teorik Çerçevesi.....	45
Tablo 3.1. Katılımcıların UAIHL'yi Tercih Etmesinde Etkili Olan Faktörler	49
Tablo 3.2. Türkiye'ye Geliş Süreci ve İlk Duygu ve İzlenimler.....	65
Tablo 3.3. Glock'un Dinî Pratiklerin Araştırılmasında Önerdiği Üç Yaklaşım	128

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Dindarlığın Boyutları	12
Şekil 1.2. Konu Başlıklarına Göre Türkiye’de Uluslararası Öğrenciler Hakkında Yazılan Tezlerin Dağılımı.....	18

SEMBOLLER VE KISALTMALAR LİSTESİ

AIHL	Anadolu İmam Hatip Lisesi
Bkz.	Bakınız
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
UAIHL	Uluslararası İmam Hatip Liseleri

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Araştırmanın konusu; uluslararası imam hatip liselerinden mezun olmuş yabancı uyruklu öğrencilerin bu okullardaki deneyimleri ve bunun neticesinde din-dindarlık algı ve anlayışlarında yaşadıkları değişimdir. Bu çalışmada UAİHL deneyimi tüm süreç ve yönleriyle ele alınmış din-dindarlık algı ve anlayışı konusunda nasıl bir etkisi olduğu çok yönlü olarak ortaya koyulmuştur. Yürütülen nitel araştırmada derinlemesine mülakatlarla katılımcılardan başta UAİHL tecrübeleri olmak üzere din-dindarlık algı ve anlayışı konusunda yaşadıkları her türlü değişim, uyum ve dönüşüm hakkında birçok veriye ulaşılmıştır. Elde edilen bu veriler fenomenolojik desendeki *dokusal* ve *yapısal betimleme* yöntemleriyle betimlenmiştir ve araştırma desenine uygun bir şekilde UAİHL deneyiminin özüne nüfuz edilmeye gayret edilmiştir. Ayrıca katılımcıların din-dindarlık algı ve anlayışlarındaki değişim, Charles Y. Glock'un öne sürdüğü dindarlık tipolojisi ekseninde yorumlanmıştır.

Bu araştırmada cevap aranan problem; “uluslararası imam hatip lisesi mezunu öğrencilerin UAİHL deneyimlerinin özü nedir ve bilhassa bu deneyimleri çerçevesinde din-dindarlık algı ve anlayışlarında nasıl bir değişim yaşadılar?” şeklinde ifade edilebilir.

Türkiye'deki uluslararası öğrenciler üzerine yapılmış olan tezlerde din anlayışı veya algısı konusuna çok az yer verilmiş, dindarlık olgusu ise neredeyse hiç ele alınmamıştır. Ayrıca yapılan çalışmalarda “din olgusu/fenomeni” müstakil bir başlık altında dahi ele alınmamış, kültür kavramı gibi farklı kavramlar altında bu konuya yer verilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'deki uluslararası öğrencilerin din-dindarlık algı ve anlayışlarına dair bir araştırma yapmak gerekli olduğu ve bu konuda akademik bir çalışma yapmak alana önemli bir katkı sunacağı düşünülmüştür. Bu nedenle bu

çalışmanın amacı; Türkiye'deki uluslararası öğrenciler evrenine ait olan yabancı uyruklu uluslararası imam hatip mezunu öğrencilerin, UAİHL deneyimleri neticesinde, din-dindarlık algı ve anlayışlarında nasıl bir değişim gerçekleştiğini anlamaktır. Bu çalışmanın araştırma grubu "UAİHL mezunları", din-dindarlık algı ve anlayışı hakkında yapılacak bir çalışma için uygun bir örneklemdir. Bu uygunluk onların Türkiye'de dinî bir eğitim almalarından ve burada erken sayılabilecek bir yaşta uzunca bir süre geçirmelerinden kaynaklanmaktadır.

Çalışmanın diğer alt hedefleri şu şekilde sıralanabilir:

- I. Türkiye'deki Din Bilimleri/Din Sosyolojisi alanındaki akademik literatüre katkı sunmak.
- II. Çalışmanın sonunda UAİHL mezunu öğrencilerin din-dindarlık algı ve anlayışlarının dindarlık tipolojisi ekseninde nasıl yorumlanabileceğine dair bir yorum getirmek.
- III. UAİHL mezunu öğrencilerin sahip oldukları dinî yaşantıları ve dindarlık düzeylerinin, Türkiye öncesi süreç, UAİHL'deki eğitim süreci ve sonrası olarak üç dönem şeklinde genel bir izlenimini elde etmek.
- IV. UAİHL'de aldıkları örgün dinî eğitimin içeriğinin onların din-dindarlık algı ve anlayışlarındaki etkisini anlamak.
- V. Türkiye'deki din-dindarlık anlayışı ve dinî yaşayış hakkında izlenimlerini tespit etmek.
- VI. UAİHL'deki sosyal ortamın, onların din-dindarlık algısı ve anlayışları, dinî hayatları/pratikleri bağlamında etkisini anlamak.

1.2. Neden UAİHL Mezunlarının Din-Dindarlık Algı ve Anlayışı?

Dinin kişilerin hayatındaki önemi ve inanç boyutuyla başlayıp pratikler boyutuyla devam eden geniş etkisi düşünüldüğünde uluslararası öğrencilerin din ve dindarlık anlayışlarını incelemenin önemi kolayca fark edilebilir. Uluslararası öğrencilerin de din-dindarlık algı ve anlayışı konulu bir çalışma yapmak da aynı şekilde önem arz eder. Bu çalışmada da Türkiye'de uluslararası öğrenci hareketliliği bağlamında gelecekte sosyal, kültürel veya siyasal büyük bir önem taşıması muhtemel UAİHL mezunları ele alınmıştır. Onların din-dindarlık algı ve anlayışına sosyolojik bir perspektiften nüfuz edebilmek amaçlanmıştır. Ayrıca bu çalışmada elde edilen veri

ve bulgular Türkiye'deki uluslararası öğrenci göçünü anlamlandırma ve bu öğrencilerin tecrübelerini doğru analiz etme konusunda ilgililer için aydınlatıcı ipuçları barındırır.

Bu çalışma ilk bakışta eğitim alanıyla ilgili görünebilir. Ancak sosyal bilimlerde din ve diğer dinî fenomenler insanların yaşamları, hayatı nasıl algıladıkları ve anlamlandırdıkları, sahip oldukları değer yargıları, diğerlerine karşı olan tavırları, düşünceleri ve insan ilişkileri üzerinde etkilidir ve tüm bu etkileşimlerin, ilişkilerin anlaşılması ve açıklanması sosyal bilimlerin alanına doğal olarak dâhil olur (Akşit vd., 2012, s. 23). Bir sosyal bilim olarak din sosyolojisi alanı da insanların din ve dinî olgularla ilgili söz konusu ilişki ve etkileşimlerinin açıklanmasına katkı sunan önemli bir araştırma sahasıdır. Din ve dinî olgu veya fenomenler insanların hayatlarını nasıl algılayıp anlamlandırdıklarını etkilediğinden UAIHL mezunlarının din-dindarlık algı ve anlayışını ele almak gayet tabii sosyal bilimler alanında yapılmış bir çalışmanın konusu olabilir.

UAIHL mezunlarının ele alındığı bu çalışmada din-dindarlık algı ve anlayışına odaklanılmış olmasının nedeni, onların; yabancı uyruklu öğrenciler olması, imam hatip mezunu yani dinî eğitim almış kişiler olmaları ve sahip oldukları özelliklerden dolayı yaşadıkları değişimin -yani din-dindarlık algı ve anlayışındaki değişim- sonuçlarının daha bariz olmasıdır.

Doğrudan UAIHL öğrencileri veya mezunları hakkında yapılmış yalnızca üç lisansüstü çalışma mevcuttur. Bunun yanı sıra Türkiye'deki diğer uluslararası öğrenciler hakkında yapılmış ve tez konusu açısından din bilimlerini ilgilendiren yalnızca iki adet lisansüstü akademik çalışma bulunmaktadır. Literatürdeki bu eksiklik de UAIHL mezunlarının din-dindarlık algı ve anlayışının ele alındığı bir çalışmanın önemini artırmaktadır.

Bu çalışmada UAIHL mezunlarının bu liseden mezun olma ve burada eğitim alma tecrübeleri bakımından din-dindarlık algı ve anlayışlarını yaşadıkları değişim anlamlandırmak ve analiz etmek hedeflenmiştir. Çalışmamızın konu ve problemimize uygun düştüğü için nitel araştırma yöntemini tercih ettik. Dindarlık ölçümü için geliştirilen ölçekler daha çok nicel yöntem kullanılan çalışmalarda

kullanılmaktadır. Dolayısıyla nitel araştırma yöntemini tercih ettiğimiz bu araştırma bir dindarlık ölçümü araştırması olmaktan uzaktır.

1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırmanın konusu örneklem grubu seçilirken belirlenen kriterler nedeniyle sınırlandırılmıştır. Bu kriterler şunlardır:

- Tez konusu belirleme sürecinin başında din sosyolojisi alanında “Türkiye’deki uluslararası öğrenciler” hakkında bir çalışma yapma amacı söz konusuysen daha sonra yapılan literatür taramasıyla birlikte “uluslararası imam hatip lisesi mezunları” hakkında bir araştırma yapılmasına karar verilmiştir. Araştırma konusundaki bu değişiklik nedeniyle araştırma örneklem grubunun ait olduğu araştırma evreni de buna bağlı olarak değişmiş, din-dindarlık fenomenlerine odaklanıldığından “Türkiye’deki uluslararası öğrenciler” evreni “uluslararası imam hatip lisesi mezunları” olarak sınırlandırılmıştır.

- Bu liselere kabul için Müslüman olma ön koşulu yoktur, ancak gelen öğrencilerin neredeyse tamamı Müslümandır. Ayrıca bu liseler başlangıçta sadece erkek öğrencilere yöneliktir. Dolayısıyla bu liselerden mezun olan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu Müslüman erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Bu nedenle araştırmanın örneklem grubu Müslüman ve erkek katılımcılardan oluşmaktadır.

Araştırmanın kapsam-sınırlılığına etki eden diğer bir faktör ise bu tezin yapıldığı disiplindir. Din sosyolojisi alanında yapılan bir yüksek lisans tezi olarak bu çalışma; dayandığı teorik çerçeve/literatür ve araştırma yöntemi, bakımından; elde edilen verilerin yorumlanmasında sosyoloji ve din sosyolojisi alanındaki din-dindarlık algı ve anlayışı konusu hakkında yapılmış çalışma ve tartışmalara dayanan ve nitel yöntemi ve “fenomenolojik” araştırma deseni/yaklaşımını takip eden bir çalışmadır.

1.4. Kavramsal Çerçeve ve Teorik Arka Plan

Bu çalışmanın kavramsal çerçevesi ve teorik arka planı din sosyolojisi alanındaki tartışmalara dayanmaktadır. Din ve dindarlık algı ve anlayışı birbiriyle yakından ilgilidir. Bir kişinin dine dair bakış açısı, dindarlık hakkındaki fikirleriyle benzer ve ilişkilidir. Bu nedenle UAIHL mezunlarına yönelik gerçekleştirilen bu çalışmada

UAİHL mezunu ve öğrencisi olma deneyimleri fenomenolojik olarak ele alınırken din-dindarlık algı ve anlayışı konusuna odaklanılmış ve özellikle din sosyolojisindeki dindarlık tipolojisi çerçevesinde katılımcıların tecrübelerinin özüne nüfuz edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak bu bölüm mikro sosyolojik düzeyde katılımcıların tecrübelerini daha iyi anlayabilmek ve analiz etmek için gerekli olan kavramsal ve teorik çerçeveyi kapsamaktadır. Bunun için; UAİHL'yi tanıtan kısa bir açıklamaya, din-dindarlık algı ve anlayışıyla ne kastedildiğine ve din sosyolojisindeki dindarlık konusuna dair bu çalışmada benimsenen yaklaşım hakkında kısa bir açıklamaya yer verilmiş, bunların çalışma konu ve problemi açısından ne ifade ettiğine değinilmiştir.

1.4.1. Uluslararası Anadolu İmam Hatip Liseleri

Uluslararası Anadolu İmam hatip liseleri modern dünyanın küreselleşme gerçeğine dair bir farkındalığın ürünüdür. Bu duruma işaret eden ifadeler bizzat projenin iki ortağı olan MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü ve Türkiye Diyanet Vakfının (TDV) bu liseler hakkındaki yayınlarında mevcuttur.¹ Bu okullar; halklarının -çoğunluğu- Müslüman olan ve Müslümanların yaşadığı toplam doksana yakın ülkeden gelen öğrencileri ağırlamaktadır. MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü ile Türkiye Diyanet Vakfı arasında 2004 yılında imzalanan protokolle temeli atılan bu projenin ilk örneği 2006 yılında açılan Şehit Ömer Halis Demir Uluslararası Anadolu İmam Hatip Lisesi -eski adıyla Mustafa Germirli UAİHL- ile başlamış, Fatih Sultan Mehmet UAİHL ile devam etmiştir ve şu an toplam on dokuz UAİHL vardır. Bunlardan on beşi TDV bursları kapsamındaki okullardır. Din Öğretimi Genel Müdürlüğü Uluslararası Din Eğitimi Portalı web sitesindeki tanıtım belgesinde bu kurumların kuruluş amaçları, gelişim evreleri, vizyonu, öğrenci seçim süreci, eğitim ortamı ve benzeri birçok açıdan tanıtımı yapılmıştır.²

¹ Her iki kurum da internet sitelerinde UAİHL hakkında genel tanıtım yazısı ve içerikler paylaşmıştır. Bu alt başlıkta yer alan bilgilere çoğunlukla bu iki web sayfasından ulaşılmıştır. TDV ve Din Eğitimi Müdürlüğü'nün paylaştığı ayrıntılı bilgi ve açıklamalar için bakınız: <https://diyanetburslari.tdv.org/uluslararasi-imam-hatip-lisesi-programi/> <http://religiouseducation.meb.gov.tr/?lang=tr#>

² Bu okullar hakkındaki ayrıntılı bir açıklamaya yer verilmeyecektir, çünkü bu çalışmanın odak noktası kurumsal açıdan UAİHL'nin kendisi değil, buradan mezun olmuş öğrencilerin UAİHL deneyimleri ve bu deneyim sonucunda din-dindarlık algı ve anlayışlarında yaşadıkları değişimdir.

1.4.2. Din ve Dindarlık Algısı-Anlayışı

Algı (perception) çeşitli şartlarda harici dünyada gerçekleşen olay ve değişimlerin bireylerin zihninde oluşturduğu yalın imge, resim veya etkilerdir ve bu anlamda kişilerin kendisine ait olup öznel, psikolojik çalışmalarda daha çok algı kavramına odaklanılır (Tekin, 2021, s. 154). Anlayış veya anlama (understanding) ise içeriden bir perspektifle sosyal olay ve olguları kavramak şeklinde açıklanabilir. Anlama, açıklama gibi dışarıdan nesnelliklere dayalı olmayıp, öznenin fenomene yüklediği anlama atıfta bulunur. Anlama bir sosyal fenomenin anlamını kavramak üzere içeriğine nüfuz etmek ister. Aynı zamanda aktörün olay veya olguya nasıl anlam yüklediği üzerine odaklanır. Bu bakımdan anlayış kavramı sosyolojik araştırmalarda öncelenecek bir grup veya topluluğun sahip olduğu düşünceler ele alınır veya tespit edilmeye çalışılır. Din sosyolojisi alanında bir çalışma yaparken din kaynaklı dinî düşünce, eylem, ayin ve örgütlenme gibi sosyal olay ve olguların ardında yatan derin anlamlar olduğunu unutmamak ve dindar bireylerin (bir dine bağlı olan kişilerin) içinde bunlara yükledikleri anlam ve düşünceleri dikkate almak önemlidir (Günay, 2021, ss. 86-87). Kişilerin din-dindarlık algı ve anlayışını araştırırken fenomenolojik anlamda onların deneyimlerine odaklanılmış olsa da diğer yandan sosyolojik bakış açısıyla sosyal ortam ve şartlar çerçevesinde bu kişisel tecrübelerin doğasına nüfuz edilmeye çalışılmıştır.

Bu araştırmada din ve dindarlık konusu ele alınırken herhangi bir din veya dindarlık tanımından yola çıkılmamış, dolayısıyla dinin tanımına dair ayrıntılı teorik bir tartışmaya yer verilmemiştir. Ancak her ne kadar bir din tanımı veya anlayışı benimsenmemiş olsa da sosyoloji literatüründe ortaya konan dindarlık tipolojisinden yararlanılarak nitel saha araştırması için teorik bir altyapı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Türkiye’de³ ve dünyada⁴ din-dindarlık konularıyla ilgili yapılmış büyük çaplı araştırmalar genellikle nicel yöntemi kullanan çalışmalardır. Ayrıca genel olarak son dönemlerde yapılmış din çalışmalarının çoğunluğu; dindarlık, dindarlık ölçütleri, dinî ritüel ve semboller, dinî gelişim ve eğitim, kültürel öğelerde, politik tercihlerde, davranış biçimlerinde dinin etkisi ve dinin bunlarla ilişkisi gibi konularda, çeşitli alanlardaki birçok yaklaşımdan yararlanılarak yapılmış makro düzeyde teoriler ortaya koymayan mikro düzeydeki araştırmalardır (Akşit vd., 2012, ss. 25-26). Ancak bu çalışmaların teorik alt yapısı ve başvuru kaynağını özellikle sosyoloji biliminin öncülerinden Durkheim, Max Weber ve Karl Marx gibi düşünürlerin, dine dair fikirleri oluşturur.

Dinî inancın ve pratiğin ölçümü yapılırken Emile Durkheim geleneği takip edildiğinde din tanımı konusu daha önemli hâle gelmektedir çünkü ölçülen şeyin açık olması dindarlık ölçümünde etkili olacaktır (Bird, 1999, s. 50). Durkheim din tanımında kutsal (sacred) ve dünyevi (profan) ayrımından yola çıkmış, kutsal olana vurgu yaparak dinin kutsal olduğuna inanılan şeylerle ilgili pratikler ve inançlar bütünü olduğunu belirtmiştir. (Akşit vd., 2012, s. 26; Durkheim, 1995 [1912], s. 44). Durkheim, dinin sahip olduğu derin ve açıklayıcı özelliklere her ne kadar araştırmanın başında doğrudan ulaşamayacağını söylese de dinî fenomeni tanımamızı sağlayacak ve onu dinî olmayanlardan ayırt etmemize yarayacak bazı özelliklerin başlangıçta ortaya koymak gerektiğini belirtmiştir (Durkheim, 1912/1995, s. 21). Sosyolojik anlamda din çalışmalarında Weber’in ortaya koyduğu anlayışta ise resmi dinlerin formel veya geleneksel bakış açıları yerine aktüel dinî pratiklere öncelik verilir. Nitekim Max Weber *The Sociology of Religion* adlı kitabında bir din tanımına ulaşmanın ancak araştırmanın sonunda mümkün olabileceğini ve dinin özüne dair bir tanım geliştirilerek yola başlanırsa onun birçok özelliğinin dışarıda bırakılacağını, bunun yerine din olgusunun oluşturduğu şartlar ve etkileri sosyal davranışlar üzerinden çalışmanın gerekli olduğunu söylemiştir.

³ Türkiye’de geniş bir örneklem grubu üzerinde yapılmış nicel dindarlık araştırmalarına örnek olarak; Diyanet İşleri Başkanlığının 2014 yılında yayınladığı *Türkiye’de Dini Hayat Araştırması* ve Zübeyir Nişancı yürütücülüğünde yapılan “Türkiye İnanç ve Dindarlık Araştırması (TİDA)” verilebilir (Nişancı, 2023, s. 9).

⁴ Amerika Birleşik Devletleri ve uluslararası arenada din araştırmaları yürüten ABD merkezli Pew Research Center nicel din araştırmalarında oldukça popüler bir kaynaktır. Web sitelerinde dindarlık konusuyla alakalı; dini bağlılık, dini inançlar/pratikler gibi birçok konu başlığında yayınlanmış nicel araştırma raporları bulunmaktadır. Bkz. <https://www.pewresearch.org/topic/religion/>

(Weber, 1965 [1922], s. 1; Turner, 2017, s. 324; Akşit vd., 2012, ss. 26-27). Weber bu yaklaşımdan hareketle daha çok dinî fenomenlerin etkisini diğer sosyal kurum ve aktörler üzerinden ele almayı ve aralarındaki ilişkilere odaklanmayı vurgulamıştır. Durkheim ve Weber'e ait her iki bakış açısı da dinin tüm özelliklerini içine alan kapsayıcı ve açıklayıcı bir tanıma ulaşamayacağı konusunda ortaktır fakat başlangıçta bir tanıma ihtiyaç duyma noktasında ayrılırlar.

Dindarlık araştırması denildiğinde sosyoloji alanında akla gelen ilk isimlerden olan Charles Y. Glock, din tanımı meselesinin dindarlık araştırması için önemli olduğunu belirtirken (Glock, 1962, ss. 98; 108), tek bir tanım yerine -dindarlık ölçümü veya dindarlık araştırmasına hizmet etmesi bakımından- dindarlığın birbiriyle etkileşim hâlindeki farklı yönlerini yansıtan işlevsel bir tanım setinden⁵ yararlanılabileceğini öne sürmüştür. Glock da dindarlık çalışmalarında Durkheim'in işlevselci din tanımı düşüncesini benimsemiş, bir araştırmada; bir din tanımının doğruluğu veya yanlışlığının değil ne kadar verimli olduğunun önemli olduğunu vurgulamıştır (Glock, 1962, s. 108). Kısaca, Glock'a göre din-dindarlık araştırmasında önemli olan; bir tanıma ulaşmaktan veya onu benimsemekten ziyade din fenomenini, toplumsal yaşamdaki birbiriyle ilişkili ve çok yönlü işlevlerini göz önünde bulundurarak, farklı dinî boyutlar ekseninde ele almaktır.

Durkheim, Weber ve Glock'un bir araştırmada din tanımına olan ihtiyaç hakkındaki yaklaşımlarından da fark edileceği üzere araştırmaya başlarken, bir din tanımında karar kılma konusunda farklı bakış açıları söz konusudur. Bu tezde, katılımcıların din-dindarlık algı ve anlayışlarına odaklanıldığı ve bu konular çerçevesinde bir betimleme ve analiz yapılmaya çalışıldığından sosyolojik açıdan bir din veya dindarlık tanımını benimsememiştir.

• Din Sosyolojisinde Dindarlık Tartışması

Sosyoloji literatüründeki dindarlık araştırmalarında nicel yöntemi kullanmak nitel yöntemlerden daha popüler bir eğilim olmuştur. Nicel dindarlık araştırmalarında kullanılmak üzere geliştirilen ölçeklerde, hangi göstergelerin veya başlıkların

⁵ Metindeki İngilizce orijinal ifadenin “operational definition” Türkçe karşılığı işevuruk ya da operasyonel diye iki farklı çevirisi yapılmıştır.

inceleneyeceği de ayrı bir tartışma konusudur. Bu tartışmalar ve yapılan çalışmalarda kullanılan ölçek ve kriterler bu araştırmayı doğrudan ilgilendirmemektedir. Ancak bu tezde, bir din veya dindarlık tanımından hareket edilmese de hem araştırma konusunu sınırlandırma hem de mülakat sorularına teorik bir altyapı oluşturması bakımından bir dindarlık ölçeğinden faydalanmak yararlı görülmüştür.

Nicel dindarlık araştırmalarında anketler aracılığıyla istatistiki analizler yapılmış ve kişilerin özellikle ibadet boyutunda dinî aktivitelere katılım oranlarına⁶ odaklanılmıştır. Bu araştırmada ise katılımcıların din-dindarlık algı ve anlayışları nitel yöntemle başvurulmuş olarak incelendiği için dindarlık ölçüm araştırmalarında olduğu gibi nicel verilere ulaşılmamıştır. Ancak gündelik hayat pratiklerini ele almak özellikle toplumsal gerçeklik düzeyinde var olan çelişkileri, gerginlik ve çatışma noktalarını görebilmek ve eleştirel bir bakış açısına ulaşmak adına oldukça önemlidir (Subaşı, 2018, s. 24). Bu sebeple dinî ve dinî olmayan şeklinde sınıflandırılan her türlü pratik ve tercih de iyi bir analize tabi tutularak araştırmaya başlamak gereklidir. Dindarlık anlayışına odaklanılan bu çalışmada, söz konusu ayrımı yapabilmek adına -neyin din veya dindarlıkla ilgili olup olmadığı- literatürdeki bir dindarlık ölçeğinden faydalanmak uygun görülmüştür. Ancak dindarlık hakkındaki hem teorik tartışmalar hem de nicel -ya da ampirik- çalışmalarda kullanılacak ölçekler, yani dindarlığın nasıl ölçüleceği konusu çok derin ve ayrı bir araştırma konusudur (Hakkı, 2008, s. 191). Dindarlık ölçeği geliştirme tartışmalarında dindarlığın çok boyutlu olarak araştırılması gerektiği fikrini etkili bir şekilde ortaya koyan Charles Glock olmuştur (Hakkı, 2008, s. 195). Glock'un bu alandaki öne sürdüğü beş boyutlu ilk ölçek/tipoloji ve sonrasında bunun Rodney Stark'la birlikte geliştirdikleri versiyonu literatürdeki en etkin yaklaşımlardan biri olmuş, yapılan diğer çalışmalarda da bu yaklaşımın geçerliliği desteklenmiştir.⁷

Glock'un yaptığı gibi dindarlık araştırmalarında, dindarlığın ana göstergelerinin neler olduğunu tespit etmek oldukça önemlidir ancak belirlenen bu göstergeler birbiriyle

⁶ Burada orandan kasıt katılım sıklıklarına dair istatistiki veriler veya dindarlık ölçeklerinden elde edilen verilerdir.

⁷ Örnek bir çalışma DeJong, Faulkner ve Warland'ın "Dimensions of Religiosity Reconsidered; Evidence from a Cross-Cultural Study" makalesine bakılabilir. De Jong ve diğerleri burada Amerikan ve Alman öğrenci örneklemelerinden hareketle farklı kültürler arasında dindarlık boyutlarının içeriği ve sayısının değişebileceğini ancak dinin çok boyutlu bir doğası olduğu ve bu şekilde araştırma yapmanın doğru olduğunu teyit etmişlerdir (De Jong vd., 1976, ss. 883-884).

her zaman bir uyum ya da yakınlık içinde olmayabilir (Bird, 1999, s. 48). Örneğin bazı insanlar inançlı olsalar dahi ibadethanelere gitmeyebilir.

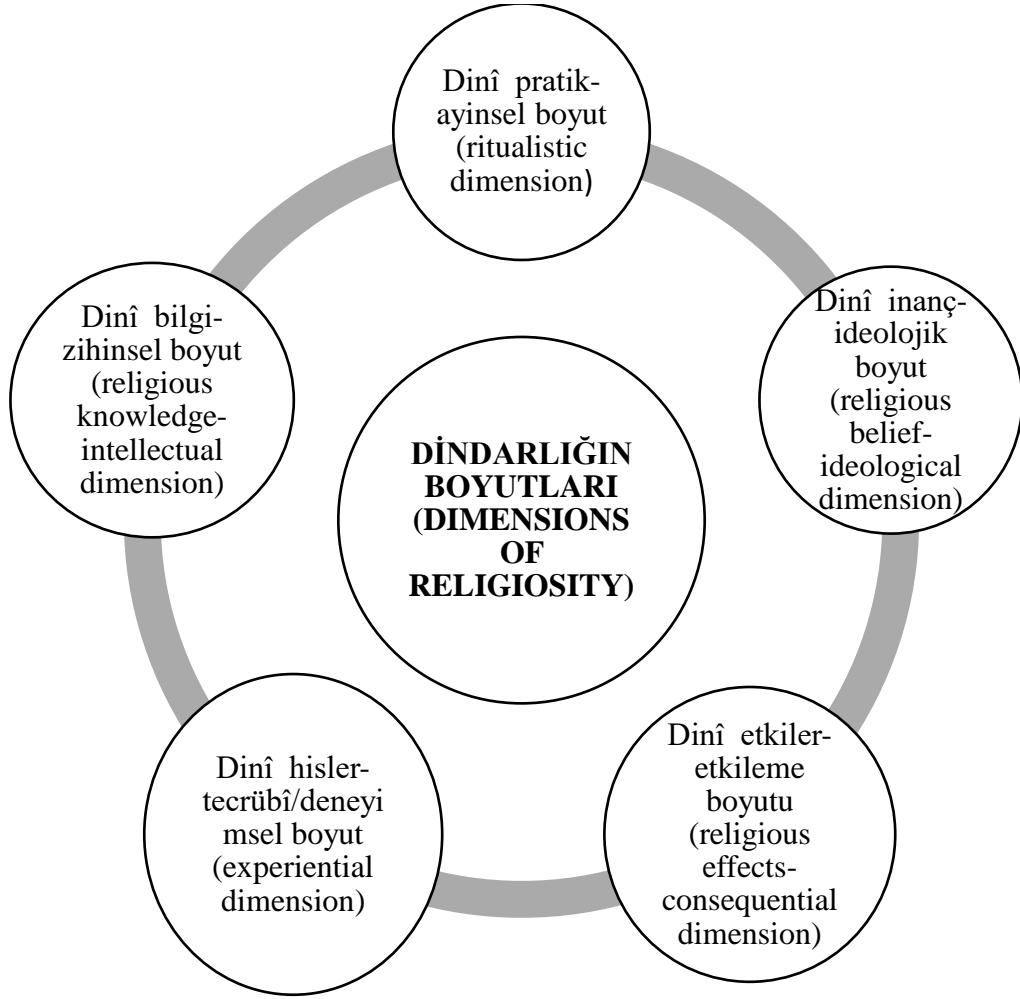
Grace Davie'in *Religion in Britain Since 1945: Believing Without Belonging* eserinde öne sürdüğü *aidiyet duymadan inanmak* (believing without belonging) kavramı tam da bu durumu anlatır. Grace Davie, dini toplumsal hafızanın bir olgusu olarak ele alan araştırmacılardandır (Akşit vd., 2012, s. 32). Bu bakış açısında din bir sosyal hafıza zinciri olarak kurumsallaştırılmaya çalışılır. Davie, *aidiyet duymadan inanmak* kavramıyla Avrupa'da kiliseye gitme oranında düşüş olsa dahi toplum nezdindeki dinî hafızanın kilise gibi geleneksel yapılar dışında bireysel düzlemde varlığını devam ettirdiğini; *inanmadan aidiyet duymak* (belonging without believing) kavramıyla da özellikle İskandinav ülkelerinde kiliseye maddi yardım ve üyelik gibi prosedürlere devam edilse de bireylerin kilisenin inanç sistemini benimsemediklerini öne sürmüştür. Dindar olmanın yalnızca belli başlı pratikleri yerine getirme ve inançlara sahip olmanın ötesinde bir durum olduğu düşünüldüğünde toplu dinî pratiklere katılmanın dinî yükümlülükleri yerine getirmek dışında daha farklı manaları veya amaçları olabileceği, bu nedenle dindarlığın günümüzdeki durumu kadar geçmişteki hâlinin veya nasıl anlaşıldığının önemli olduğu iddia edilmiştir (Bird, 1999, s. 54). Geçmişteki durumu sorgulamak ve araştırmak dinî pratikleri yerine getirmenin anlam ve amaçları arasındaki farklılıkları daha iyi gözler önüne serebilir. Bu duruma kilise üyeliği, ayinlere katılım ve günümüzde dünyanın birçok yerinde insanların geçiş ayinlerine (rites of passage) olan katılımları örnek verilmiştir.

- **Glock'un Dindarlığın Beş Boyutlu Tipolojisi**

Charles Young Glock 1962 yılında yayınladığı "On The Study of Religious Commitment" başlıklı makalesinde dindarlığın boyutları (the dimensions of

religiosity) fikrini ortaya koymuştur.⁸ Dinin, işlevsel yönlerini içeren bir çoklu tanımlar setiyle anlaşılıp araştırılabileceğini söyleyen Glock, dinî bağlılığın (*religious commitment*) sistematik bir analizi için, veya bir başka ifadeyle bu bağlılığın ölçülebilmesi için gerekli olanın; kavramsal bir çerçeve oluşturmak olduğunu belirtmiştir (Glock, 1962, s. 98). Buna göre dinî bağlılığı kapsamlı olarak ele almak ancak bireylerin dindar olabileceği farklı yollar yani dindarlığın farklı boyutları tespit edilerek yapılabilir. Glock, dindarlığın tezahür ettiği alanlar (*manifestations of religiosity*) açısından dünya dinlerinin -dinî tezahürler bakımından oldukça çeşitli olsalar da- temelde benzerlik arz ettiklerini ve bu tezahürlerin “dindarlığın temel boyutları” (*the core dimensions of religiosity*) olarak düşünülebileceğini öne sürmüştür. Glock dindarlıktaki bu temel farklı tezahürleri beş boyut olarak gruplandırmıştır. Bu boyutları gösteren şemaya aşağıda yer verilmiştir.

⁸ Glock yine bu konudaki çalışmalarıyla tanınan bir başka Amerikalı sosyolog Rodney Stark’la birlikte California Berkeley Üniversitesi Anket Araştırmaları Merkezi’nde (The Survey Research Center) Din ve Toplum Araştırma Programı (Research Program in Religion and Society) dahilinde sosyoloji alanında dindarlık çalışmalarına örneklik teşkil eden bir dizi eser kaleme almışlardır (Glock & Stark, 1974). Bu dizideki eserlerden ikiliye ait önemli eserler şunlardır: *Religion and Society in Tension* (1965), *Christian Beliefs and Anti-Semitism* (1966), *American Piety: The Nature of Religious Commitment* (1968). Bu çalışmalar onların Amerika’da yürüttükleri nicel dindarlık saha araştırmalarına dayanmaktadır. Bu tezde ise Glock’un bu çalışmalarda kullandığı dindarlık ölçeklerine kaynaklık eden makalesi temel alınmıştır.

Şekil 1.1. Dindarlığın Boyutları

(Kaynak: Glock, 1962)

Glock, din hakkında çalışırken ve dindarlığın ölçülmesi, ona değer biçilmesinde (assessing religiosity) bu beş boyutun bir referans çerçevesi olarak kullanılmasını önermiştir (Glock, 1962, s. 99).

Dindarlık, modern dönemde bir araştırma konusu haline gelmiştir (Subaşı, 2018, s. 16). Modern dönemdeki bu araştırmalarda genellikle dinin ve özellikle "dindar" insan tipinin toplumdaki etkisi ve konumu işlevsel bakış açısıyla değerlendirilmiş, dini olumlayan ya da reddedenler/eleştirenler şeklinde iki zıt ideolojik bakış açısının ortaya koyduğu dindarlık tipolojileri çerçevesinde dinin veya dindarlığın genel durumu hakkında lehte ve aleyhte görüşler ortaya konmuştur. Glock'un dindarlık tipolojisi de bu çalışmalardandır. Glock'un dindarlık düşüncesine dair; dindarlığın açıklamalarından biri olan yoksunluk teorisi altında değerlendirilmiştir (Furseth & Repstad, 2016, s. 112). Glock'un çalışmalarının dinî bağlılığın açıklanmasında yoksunluk teorisi altında değerlendirilmesi bu çalışma açısından sorun teşkil etmez.

Bu araştırmada Glock'un dindarlık tipolojisinden -halâ yapılan araştırmalarda kullanıldığı ve faydalı bulunduğu için- din-dindarlık algı ve anlayışıyla ilgili mülakat soruları hazırlanırken ve analiz kısmı için teorik bir alt yapı sunması bakımından faydalanılmıştır.

- **Din-Dindarlık Algı ve Anlayışında Değişim**

Bireysel düzlemde din-dindarlık algı ve anlayışındaki değişim ele alınırken sosyolojideki modernleşme ve sekülerleşme tartışmaları akla gelebilir. Bunun nedeni bu iki tartışma konusunun -özellikle sekülerleşmenin- bireysel düzlemde bireylerin düşüncelerinde, algı ve anlayışlarında da bir değişim yaşandığına dair vurgudur. Bu nedenle bu iki tartışmaya kısaca yer verilecektir.

Modernite (modernity) kavramı batıda aydınlanmayla birlikte gündeme gelen rönesans ve reform hareketleri sonrasındaki tarihi sürecin bir sonucu olarak değerlendirilebilir (Kurt, 2019, s. 237). Buna göre modernite batıda kapitalist endüstriyel devlet sisteminin gelişmesiyle birlikte geleneksel düzenin değişmesini ifade eder. Moderniteyle birlikte batı dışındaki toplumlarda görülen geleneksel düzenden uzaklaşma, yeni ekonomik ve idari düzene geçiş, sosyal çevrenin farklılaşması ve ilerleme durumu ise modernleşme (modernization) kavramıyla ifade edilir. Modernleşmenin önemli etkilerinden biri geleneksel toplumlarda din kuşatıcı ve belirleyici bir konuma sahipken modernleşmenin etkisiyle toplumsal hayat üzerinde sarsıcı bir değişim yaşanmış ve dinin günlük hayata etkisi azalmıştır. (Subaşı, 2018, s. 12).

Modernleşmenin bir ürünü olarak sekülerleşme din ve dindarlığın mutlak anlamda gerilemesine ve zamanla yok olmasına neden olur mu? Dinin modernleşme ve sekülerleşmeyle birlikte ortadan kalkacağını öngören evrimci anlayış; 1960'lar sonrasında özellikle Amerika'daki araştırmalar neticesinde dinin farklı toplumsal değişmelere bağlı bir olgu olarak değerlendirme eğilimiyle birlikte zayıflamaya başlamıştır. (Akşıt vd., 2012, s. 29). Dindarlık hakkında yapılacak herhangi bir araştırmada modernleşme, sekülerleşme, laiklik tartışmaları, bunların toplum ve birey üzerindeki etkisi göz ardı edilemez (Subaşı, 2018, s. 16).

Sekülerleşme ve modernite/modernleşme kuramları temelde eş zamanlı birbirini destekleyen iki paradigmadır. Modernleşmenin sekülerleşmeye yol açan çok yönlü bir süreç olduğu da söylenmektedir (Ataman & Ahmedî, 2019, s. 124). Birçok modernite kuramcısı modern toplumların özelliklerini sayarken sekülerizmi de zikretmektedir. Yani modernitenin tarihi ve sekülerleşme paradigmasının tarihi birbirinden ayrı süreçler değildir. Ancak bu iki hâkim paradigmaya birçok eleştiri yapılmış, yaşanan gelişmeler neticesinde bunlarla ilgili, çoklu modernlikler (Eisenstadt, 2000) ve sekülerleşmeler (Shiner, 1967) olduğu yönünde yeni bakış açıları geliştirilmiştir.

Sekülerleşme teorisinin çağdaş savunucularından Steve Bruce, dinin insan hayatının merkezinden kaymasının (*the displacement of religion from the centre of human life*) sosyal yapı ve kültürde yaşanan en büyük değişikliklerden biri olduğunu ve sekülerleşme teorisinin bunu açıklamayı amaçlayan bir paradigma olduğunu belirtmiştir (Bruce, 2011, s. 1). Bruce, Bryan Ronald Wilson'dan aktardığı tanımda sekülerleşmeyi kısaca “dinin toplumsal/sosyal görünürlüğünün azalması” (Bruce, 2011, s. 2; Wilson, 1982) olarak tanımlamıştır. Bu sekülerleşme anlayışına göre Batı'da dinin gerilemesi tesadüf değildir ve sekülerleşme süreci modernleşmenin ve çeşitli sosyal değişimlerin bir sonucudur. Bruce, ayrıca “kaçınılmaz düşüşün basit fikirli bir teorisi” şeklinde ifade edilen sekülerleşme teorisi eleştirilerinin isabetli olmadığını, bireyin kültürel özerkliğindeki artışın tersine dönmesi mümkün olmadığından sekülerleşmenin de geri döndürülemez olduğunu iddia etmiştir (Bruce, 2011, s. 56). Bu anlamda ona göre modernitenin etki ettiği kurumlar düzleminde yaşanan sekülerleşme süreci, bireyler için de geri döndürülemez biçimde söz konusudur.

Sekülerleşme paradigmasının diğer bir modern temsilcisi İngiliz sosyolog Bryan S. Turner kendi sekülerleşme tanımını “...sosyal ilişkiler bakımından bir bütün olarak dinin hâkim kültür ve toplum yapıları üzerinde artık önemli bir etkisinin olmadığıdır, çünkü din, giderek artan şekilde piyasanın parçası ve alanıdır” (Turner, 2017, s. 327) şeklinde tanımlamış ve Peter Berger'in öncüsü olduğu *desecularization of the world* benzeri görüşlere karşı olduğunu belirtmiştir. Turner, dine ilişkin gelişen yeni ilgilerin modern kapitalist dünya şartlarında sürdürülebilir olmadığını savunur. Örneğin görünürde kapitalizm karşıtı olan “politik İslam” gibi çağdaş yeniden dine

dönüş hareketleri de aslında kutsalın giderek daraldığı dünyevi sosyalliklerle iç içe hareketlerdir (Turner, 2017, s. 328).

Modernleşme ve dolayısıyla sekülerleşme paradigmaları ilk olarak Batı'da ortaya çıktığı için bu açıdan, modernleşme ve sekülerleşmenin Batı'ya has bir durum olup olmadığı ya da Batı'da istisnaların olup olmadığına dair sorular akla gelebilir. Ayrıca bahsettiğimiz gibi bu kavramlar üzerinde bir anlam karmaşası da vardır. Örneğin çoklu sekülerleşme tanımları denilince erken dönemde **Larry Shiner** akla gelmektedir. Shiner, sekülerleşmenin (secularization) çok katmanlı bir değişim süreci olduğu iddiasından yola çıkarak altı tip sekülerleşme perspektifi veya alanı olduğunu öne sürmüştür (Shiner, 1967). Shiner bu kavramın ampirik ve yorumlayıcı çalışmalarda kullanımındaki belirsizliği tartışmış, bu kullanımların beraberinde getirdiği sorunlara değinmiştir (Shiner, 1967, ss. 209-217). Shiner bu kavramın yararsız hale geldiğini, kullanımından vazgeçilerek "desakralizasyon", "farklılaştırma" veya "yer değiştirme" gibi yeni kavramların kullanılmasını önermiştir (Shiner, 1967, ss. 217-220).

Shiner'ın anlattığına benzer şekilde sekülerleşmenin farklı biçimlerinin; toplumsal, kurumsal ve şahıslar üzerinden gerçekleşen süreçler, şeklinde de gruplandırılabilen öne sürülmüştür (Küçükcan, 2005, ss. 111-112). Buradan hareketle sekülerleşmenin farklı kullanımlarının olduğu ve yalnızca sosyal kurumlar ve toplumlar nezdinde değil din-dindarlık algı ve anlayışlarında da yani bireyin yaşamında da bir sekülerleşmeden yani bireysel düzlemde dindarlığın gerilemesinden de bahsedilebileceği anlaşılmaktadır.

19. yüzyılda modernleşme ve sekülerleşme kuramcıları dinin toplumsal ve siyasal alanlardaki etkinliğinin yok olacağını, kişilerin dinî pratik ve ritüelleri yerine getirme oranlarında düşüş gözleneceğini öne sürmüştür. Ancak yirminci yüzyılda yeni dinî hareketlerin vuku bulup toplumsal bir ivme kazanmasıyla modern ve geleneksel neredeyse her toplumda dinin tekrar yükselişe geçtiği fikri savunulmaya başlanmıştır (Akşit vd., 2012, s. 33; Küçükcan, 2005, ss. 109-110). Özellikle 1960'lar sonrası din çalışmalarında önceden hâkim olan evrimci yaklaşımdan vazgeçilmiştir. Ancak yine de zaman zaman işlevselci bakış açıları ve din kurumunun geleceği hakkında varsayımlarda bulunma alışkanlığı devam etmiştir. Dinin geleceği hakkında öne

sürülen varsayımlarda, dinin gittikçe zayıflayıp yok olacağı vurgusu; yerini onun hangi tarz ve şekillerde yeniden gün yüzüne çıkacağı, hangi yapılarla yeni birliktelikler ve görünümlere sahip olacağı sorgulamalarına bırakmıştır.

Çağdaş sosyal bilimciler arasında sekülerleşmeye dair var olan iki yaygın yaklaşımda bir kısım araştırmacı rasyonalizm ve inanç kaybına odaklanırken diğerleri işlevsel evrim ve amaç kaybı konularına ağırlık vermiştir (Küçükcan, 2005, ss. 111-112). Weber'in çalışmalarından ilham alanlar rasyonalizm ve inanç kaybı argümanının savunucusu olmuş ve sekülerleşmenin, dinin toplumsal öneminin azaldığını anlatan bir süreç olduğunu vurgulamışlardır. Bu yaklaşıma göre aydınlanmayla birlikte deneye dayalı bilimsel bilginin önemi ve gelişen teknik bilgiyle evren üzerindeki hâkimiyet artmış böylece rasyonel dünya görüşü baskın hâle gelmiştir. Rasyonelleşme, kilisenin otoritesini ve merkezilik iddiasını derinden sarmış, bu da beraberinde toplumda inanç kaybını getirmiştir. İşlevselci evrim ve amaç yaklaşımını benimseyenler ise Durkheim'in görüşlerinden etkilenmişler ve sanayi toplumlarında var olan işlevsel ayrışmanın, dinin toplumdaki merkezi rolünü ortadan kaldırdığını iddia etmişlerdir. Bu yaklaşıma göre iş hayatındaki uzmanlaşma, mesleki farklılaşma kilise ve din adamlarının çok uzun zamandır yapmaya devam ettiği işleri ve hakları ellerinden almış, yerlerini devletin kurduğu okul, hastane ve bakımevi gibi çeşitli kurumlar almıştır. Dolayısıyla dinin ritüel ve pratiklerle ilgili olan işlevsel boyutuyla üstlendiği görev farklı meslek gruplarına geçmiştir. Böylece dinin ve kilisenin toplumsal yaşamdaki etkilerini yok eden bir sekülerleşme gerçekleşmiştir.

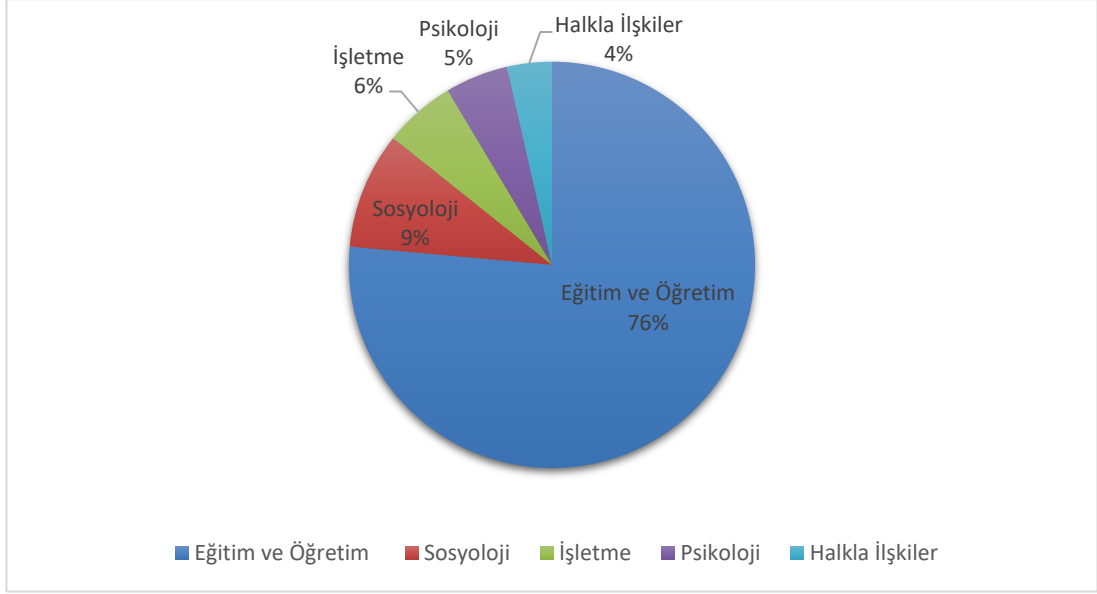
Buraya kadar din-dindarlık algı ve anlayışıyla ilgili yapılan bir araştırmada bir din tanımını benimsemenin gerekli olup olmadığı, dindarlık araştırmalarındaki genel temayülün ne olduğu, Glock'un dindarlığın çok boyutlu olarak ele alınması gerektiği fikrinden yola çıkarak öne sürdüğü dindarlık tipolojisi ele alınmış ve son olarak modernleşmeyle birlikte toplumsal ve bireysel düzlemde dindarlığı etkileyen sekülerleşme konusuna değinilerek bireysel düzlemde din-dindarlık algı ve anlayışının bu açıdan da değerlendirilebileceğine dikkat çekilmiştir.

1.5. Literatür Taraması

1.5.1. Türkiye’deki Çalışmalar

Uluslararası öğrencileri ya da diğer bir ifadeyle yabancı uyruklu öğrencileri konu alan tezler Türkiye’de çok çeşitli alanlara yayılmıştır. Bunların büyük bir çoğunluğu “eğitim ve öğretim”, “halkla ilişkiler”, “iletişim bilimleri”, “coğrafya”, “uluslararası ilişkiler”, “çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri” ve “ekonomi” gibi birçok farklı konu başlığı altında ve eğitim bilimleri, sosyoloji, sosyal hizmet ve iktisat gibi farklı anabilim dallarında yapılmış çalışmalardır. Uluslararası öğrencilerle ilgili farklı alan ve konuda tezler yazılmış olsa da din bilimleri alanında veya din bilimleri kapsamına giren konular etrafında uluslararası öğrencileri ele alan çok az çalışma mevcuttur. YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında bu araştırmanın konusuyla ilgili olarak: “uluslararası öğrenci”, “yabancı öğrenci”, “yabancı uyruklu öğrenci” ve “uluslararası imam hatip” anahtar kelimeleri üzerinden yapılan tarama sonucunda toplamda 232 adet tez başlığına ulaşılmıştır.⁹ Uluslararası öğrencileri konu edinen -PISA araştırmalarına dayalı yapılan 24 adet tez çıkarıldığında- toplamda 208 adet tez listelenmiştir. Bu tezlerin büyük bir kısmı “eğitim ve öğretim” konu başlığı altında yazılmıştır. Bunun dışında kalan tezler sırasıyla en çok: “sosyoloji, işletme, psikoloji ve halkla ilişkiler” alanlarında kaleme alınmıştır.

⁹ Bu tezle ilgili Türkçe literatür değerlendirmesi, tezin konu ve hedef kitlesindeki değişikliğe bağlı olarak iki kere gerçekleştirilmiştir. Buna göre ilk olarak Mart 2022’de yapılan tarama güncellenmiş, Eylül 2022’de yapılan ikinci taramayla geçen sürede yapılan çalışmalar listeye dahil edilmiştir. Son olarak Mayıs 2023’te yapılan tarama daha yapılmış ancak tez konusuyla ilgili yeni bir çalışmaya ulaşılmamıştır. Bu nedenle Türkiye’deki literatüre dair yapılan değerlendirmeye Mayıs 2023 sonrasında yapılmış veya YÖK tezler merkezi kataloğuna eklenmiş çalışmalar dahil değildir.

Şekil 1.2. Konu Başlıklarına Göre Türkiye’de Uluslararası Öğrenciler Hakkında Yazılan Tezlerin Dağılımı

(Kaynak: YÖK Ulusal Tez Merkezi)

Uluslararası öğrenciler hakkında Din Bilimleriyle ilgili bir konu başlığına sahip ilk çalışma 2013 yılında Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı’nda İbrahim Hakan Göver tarafından yazılan “Kayseri’de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Kayseri, Türkiye ve İslam Algısı” başlıklı yüksek lisans çalışmasıdır. İkinci çalışma 2016 yılında Selçuk Üniversitesi’nde Sosyoloji Ana Bilim Dalı’nda Mine Korkut tarafından yazılan “Yabancı Uyruklu Öğrencilerde Türk, Türkiye ve İslam Algısı: Uluslararası İmam Hatip Liseleri” başlıklı yüksek lisans tezidir. Bu çalışma dışında din bilimleri alanında yapılmış uluslararası öğrencileri konu edinen tezlerden ilki 2019 yılında Bursa Uludağ Üniversitesi’nde Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı’nda Fatih Özkan tarafından yapılan “Türkiye’de İlahiyat Fakültelerinde Eğitim Gören Uluslararası Öğrencilerin Memnuniyet Düzeyleri” başlıklı doktora tezidir. Diğer bir çalışma yine 2019’da Sakarya Üniversitesi’nde Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda Abdulmuttalip Baycar tarafından yapılan “Türkiye’deki Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Dinî -kültürel Etkileşimi (SAÜ örneği)” başlıklı doktora tezidir. “Uluslararası öğrenciler” anahtar kelimesiyle yapılan taramada ulaşılan en güncel çalışma, 2022 yılında Alişan Erol tarafında yapılan “Uluslararası Mevlâna Anadolu İmam Hatip Lisesinde Öğrenim Gören Uluslararası Öğrencilerin Uyum Deneyimlerinin İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezidir. “Uluslararası öğrenciler”

konulu tezler dışında “uluslararası imam hatip lisesi mezunları”nı konu alan herhangi bir tezi gözden kaçırmamak adına YÖK tezler kataloğunda “imam hatip” anahtar kelimesiyle yapılan tarama neticesinde 222 adet sonuç listelenmiştir. Bunlar arasında “uluslararası öğrenci” anahtar kelimeleriyle yapılan taramalarda çıkmayan iki farklı teze daha ulaşılmıştır. Bu iki tezden ilki Bursa Uludağ Üniversitesi’nde Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı’nda Esra Doğan tarafından yapılan “Uluslararası Anadolu İmam Hatip Liselerinde Eğitim” başlıklı yüksek lisans tezi ve Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda Mehmet Halit Ateş tarafından yapılmış “Uluslararası Anadolu İmam Hatip Liseleri Öğrencilerinin Uyumu: Uluslararası Prof. Dr. Muhammed Hamidullah Anadolu İmam Hatip Lisesi Örneği” başlıklı yüksek lisans tezidir.

“Kayseri’de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Kayseri, Türkiye ve İslam Algısı” başlıklı yüksek lisans çalışmasında İbrahim Hakan Göver Mustafa Germirli Anadolu İmam Hatip Lisesi’nde okuyan uluslararası öğrencilerin Kayseri, Türkiye ve İslam algılarını tespit etmeyi amaçlamıştır. Göver çalışmasında öğretmen görüşlerine yer verilen kısa bir alt başlıkta¹⁰ gerçekleştirilen mülakat verilerinden yararlanırsa da öğrencilerle nicel bir araştırma yürüttüğü için nitel bir araştırma yöntemini benimseyen bu çalışmadan net bir biçimde ayrılmaktadır. Göver çalışmasının teorik çerçevesini oluştururken kültür, çokkültürlülük, çokkültürlü eğitim, küreselleşme ve uluslararasılaşma kavramlarını ön plana çıkarmış ve din ve dindarlık konularıyla ilgili tezin ikinci bölümünde UİHL’nin tarihi-hukuki arka planını ilgili literatüre istinaden değerlendirmiştir. Üçüncü bölümde ise Uluslararası Mustafa Germirli Anadolu İmam Hatip Lisesini çoğunlukla okul arşivi, elde ettiği diğer kişisel arşivler ve okuldaki kendi gözlemlerine başvurarak ele almıştır. Göver araştırmasını Mustafa Germirli İmam Hatip Lisesinde yürütmüştür. Bu çalışmada ise bir okul üzerinden araştırma yürütülmesi tercih edilmemiş ve araştırma sahası UAIHL’den mezun olan öğrenciler şeklinde geniş tutulmuştur. Ayrıca bu çalışmanın odak noktası Göver’inkinden farklı olarak öğrencilerin din ve dindarlık anlayışları doğrultusunda yaşadıkları tecrübe, değişim ve farklılıkları ortaya koymaktır. Göver’in tezindeki “İslam Algısına İlişkin Bulgular” alt bölüm bu çalışmayla en

¹⁰ “Araştırma Bulguları” bölümündeki “Öğretmen Görüşleri” alt başlığı için bkz. (Göver, 2013, ss. 108-114)

alakalı kısımdır. Öğrencilerin İslam algısını tespit etmek için; öğrencilerin hangi dine mensup oldukları, ailelerinin dini, İslam dinini nasıl edindikleri, Türkiye'ye gelmeden önceki dinî bilgi yeterlilikleri ve bu dinî bilgiyi öğrenme şekilleri, hafızlık durumları, ibadetleri yerine getirme sıklıkları, dinî kitapları okuma sıklıkları, dine bakışlarını belirleyen temel unsurlar, Türkiye sonrası dinî yaşantı ve tutumlarında değişiklik olup olmadığı ve değişiklik söz konusu ise bu değişikliğin yönü, ülkelerindeki ve Türkiye'deki İslam anlayışındaki fark, İslam anlayışındaki farkın en çok hangi alanlarda olduğu gibi birçok konu, verilen seçenekler üzerinden toplam on üç soru içerisinde tespit edilmeye çalışılmıştır (Göver, 2013, ss. 101-106). Göver'in çalışması hakkında; özellikle katılımcıların dinî yaşantılarındaki değişim, ülkelerindeki ve Türkiye'deki İslam algısı ele alındığı için bu konuyu nicel bir araştırmadan ziyade nitel bir araştırmayla ele almanın daha faydalı olabileceği söylenebilir.

Mine Korkut'a ait "Yabancı Uyruklu Öğrencilerde Türk Türkiye ve İslam Algısı: Uluslararası İmam Hatip Liseleri" başlıklı yüksek lisans tezi uluslararası imam hatip liselerine yönelik küresel düzeydeki alakaya cevap vermek, bu okullarda eğitim alan uluslararası öğrencilerin karşılaştıkları problemleri ve uygulanan müfredatı/eğitimi değerlendirip analiz etmek amacıyla kaleme alınmıştır (Korkut, 2018, ss. 1-2). Korkut, tezinde Türkiye'nin bu alandaki liderliğini ve gelecekteki muhtemel konumunu vurgulamış (Korkut, 2018, ss. 2-3), imam hatiplerin bir alt türü olarak uluslararası imam hatip modelini geniş bir literatür araştırması¹¹ yaparak aktarmıştır (Korkut, 2018, ss. 35-36). Ayrıca yürüttüğü nitel saha araştırmasıyla öğrencilerin İslami bir eğitim almak amacıyla neden Türkiye'yi seçtiklerini sorgulamış, bu okullarda eğitim alan öğrencilerin Türk, Türkiye ve İslam algılarını ele almıştır. Korkut'un çalışması nitel bir araştırma olması ve uluslararası imam hatip eğitimi modeline odaklanması yönüyle bu tezin konusuna benzerken; bu tezin UAİHL'den "mezun olmuş" kişilerle yürütülmesi ve daha geniş bir çerçevede katılımcıların dindindarlık algı ve anlayışlarına odaklanılmış olmasıyla farklılaşır. Korkut'un henüz UAİHL'de eğitimlerine devam eden öğrencilerle araştırmasını yürütmüş olması, elde edilen verilerle UAİHL süreci ve tecrübesinin kısmî veya eksik olarak yansıtılmasına yol açmıştır. Korkut, çalışmasında UAİHL'nin vizyon ve misyonunu tamamlaması

¹¹ İmam hatiplerin genel tarihi hakkında yapılan literatür araştırması için bkz. (Korkut, 2018, ss. 5-37), uluslararası imam hatipler hakkındaki literatür araştırması için bkz. (Korkut, 2018, ss. 37-72).

açısından bu liselerde öğrenim gören öğrencilerin üniversite eğitimlerine Türkiye'de devam etmelerinin en uygun seçenek olduğu belirtmiştir (Korkut, 2018, s. 131). Bu anlamda bu tez çalışması da UAİHL'den mezun olan öğrencileri ele alarak bu okulların misyon ve vizyonunun anlaşılmasına katkı sunabilir.

“Türkiye’deki Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Dinî -Kültürel Etkileşimi SAÜ Örneği” başlıklı doktora tezinde Abdulmuttalip Baycar, SAÜ’nde eğitim gören uluslararası öğrencilerin Türkiye’de yaşadıkları uyum sürecine ve deneyimlerine odaklanmıştır. Bunu yaparken öğrencilerin önceden sahip olduğu dinî ve kültürel özelliklerini dikkate alarak Türkiye tecrübelerine ve burada yaşanan/algılanan İslam’a dair fikirlerine ulaşmayı hedeflemiştir. (Baycar, 2021, s. 269). Baycar’ın tezindeki ana vurgu din ve kültür etkileşimiye bu tezin odak noktası din ve dindarlık algı ve anlayışındaki değişimdir. Uluslararası öğrencilerin Türkiye’de geçirdikleri süreci dinî ve kültürel bir etkileşim olarak değerlendirmenin yanlış olduğu söylenemez. Ancak bu çalışmada, Baycar’inkinden farklı olarak, öğrencilerin kişisel hayatlarında büyük bir yer eden bir yaşam ve eğitim tecrübesi (UAİHL tecrübesi) doğrudan onların din ve dindarlık anlayışları ekseninde ele alınmıştır. Baycar’ın çalışmasında dikkat çeken noktalardan biri katılımcıların farklı din mensuplarından oluşmasıdır (Baycar, 2021: 273). Kişilerin doğup büyüdüğü toplumdaki dinî anlayışın, bireysel din algıları ve dindarlıkları üzerinde büyük bir etkisi bulunmaktadır. Bu çerçevede bu araştırmanın örneklem evreni Baycar’inkinde olduğu gibi “yabancı uyruklu uluslararası öğrenciler” olsa da daha dar bir hedef kitle olan UAİHL mezunu ve Müslüman erkek öğrenciler olarak sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırmanın nedeni nitel veya nicel çalışmalarda farklı katılımcılardan elde edilen verilerin o grubu temsil edecek genel bir bilgiye ulaşmayı zor kılmasıdır. Ayrıca Müslüman erkek öğrencilerle araştırmanın yürütülmesi UAİHL mezunlarının daha çok -neredeyse tamamının- Müslüman ve erkek öğrenciler olmasından kaynaklanmaktadır. Baycar’ın çalışmasında üç farklı dine mensup katılımcılar yer almıştır ve örneklem seçiminde bu konuda eşit veya yakın bir dağılım yoktur. Örneğin Müslüman 41, Hristiyan 12 katılımcı varken sadece bir Budist katılımcıya yer verilmiş (Baycar, 2021, s. 20) ve din/mezhep farklılıklarına dair problemler ele alınmıştır (Baycar, 2021, ss. 313-320). Ancak bu boyutta bir örneklem grubuyla din ve mezhep farklılıklarını anlamak ve analiz etmek pek mümkün değildir. Dinî-kültürel etkileşimi doğru anlamak adına bireysel tecrübeler önemli olsa da konu hakkında

yorum ve analizi mümkün kılan ortak özellikleri mevcut katılımcılardan oluşan bir örneklem grubuyla çalışmak bu tezde öncelenen bir özellik olmuştur. Bu tezi Baycar'ın çalışmasından ayıran diğer bir husus, öğrencilerin din-dindarlık algısı ve anlayışına odaklanırken dindarlık kavramını yalnızca sekülerlik-muhafazakarlık zıtlığında ele alınmamasıdır. Baycar'ın çalışmasında katılımcıların dinî profillerinin incelendiği başlıkta katılımcılar “muhafazakâr-seküler” dikotomisi çerçevesinde gruplandırılmış, kendi ifadelerinden yola çıkılarak hangi yönleriyle muhafazakâr veya seküler oldukları aktarılmış ve belirlenen bazı kriterler üzerinden bir gruplandırmaya gidilmiştir (Baycar, 2021, 269-273). Bu tezde ise elde edilen nitel veriler belli başlı temalar çerçevesinde ve çeşitli kavramlar üzerinden analiz edilmiş olsa da katılımcılar hakkında dinî profilleri veya dindarlık anlayışlarına göre kategorileştirmeye gidilmemiştir. Farklı etnik, dinî ve kültürel ortamlardan gelen öğrencilerin sadece “uluslararası öğrenci olmak” özelliğiyle tek bir grup şeklinde algılanıp haklarında varılacak sonuçlar çok isabetli olmayacaktır. Örneklem grubu seçiminin önemi Baycar'ın çalışmasının sonuç bölümü incelendiğinde tekrar dikkat çekmektedir. Zira Baycar sonuç bölümünde katılımcıların geldikleri ülkelerde Türkiye ve Türkler hakkındaki genel algının olumsuz/negatif olduğu yönünde bir eğilime olduğu fikrine ulaşmıştır. Ulaşılan bu verinin analizinde eksik kalınmış ve yalnızca katılımcıların bu algıya gerekçe olarak öne sürdüğü ifadeler sıralanmıştır (Baycar, 2021, s. 385).

Fatih Özkan'ın “Türkiye'de İlahiyat Fakültelerinde Eğitim Gören Uluslararası Öğrencilerin Memnuniyet Düzeyleri” başlıklı doktora tezi din eğitimi alanında “ilahiyat fakültelerinde okuyan uluslararası öğrenciler”in aldıkları eğitimi ve bu süreçteki memnuniyet düzeylerini tespit etmeye çalışan nicel yöntemin kullanıldığı bir çalışmadır. Özkan'ın tezini bu çalışmadan ayıran başlıca özellikler; ele aldığı hedef kitlenin yalnızca ilahiyat fakültesi öğrencileri olması, odaklandığı konunun eğitim olması ve nicel yöntemle dayalı bir çalışma olmasıdır. Özkan'ın çalışmasında öğrencilerin aldıkları eğitimin içeriğine ve bu eğitime dair memnuniyet düzeylerine odaklanılırken¹², bu çalışmada uluslararası öğrenci olmakla yaşanan değişim ve tecrübeye vurgu yapılmıştır.

¹² Öğrencilerin kişisel tecrübe ve değerlendirmelerine yapılan vurgu için bkz. (Özkan, 2020, s. 9)

Esra Doğan'ın "Uluslararası Anadolu İmam Hatip Liselerinde Eğitim" başlıklı yüksek lisans tezi din eğitimi alanında yapıldığı için verilen eğitime ve sunulan maddi manevi imkânlarla odaklanmıştır. Bu doğrultuda Doğan, çalışmasının ana problemini öğrencilerinin beklentileri karşısında UAİHL'in sunduğu eğitimin imkân ve sınırlılıklarının neler olduğunu tespit etmek olarak açıklamıştır (Doğan, 2020, s. 1). Ayrıca çalışmasının sonucunda konuyla ilgili okullarda verilen eğitim, müfredat, öğrencilere sunulan sosyal imkânlar, sağlanan fiziksel koşullara dair önerilere yer vermiştir (Doğan, 2020, ss. 73-77). Doğan'ın tezi, odaklandığı konunun; verilen eğitim, kullanılan müfredat, sağlanan şartlar ve bu okullarda verilen eğitime yönelik ileriye dönük öneriler sunmak olması bakımından bu çalışmadan ayrılmaktadır. Ayrıca karşılaştırmalı bir eğitim çalışması olduğu için (Doğan, 2020, s. 4) incelediği konuya uygun bir biçimde uluslararası imam hatiplerin yanı sıra Türkiye'deki imam hatip liselerinin tarihsel gelişimine de genişçe yer vermiştir. Doğa yürüttü araştırmaya kapsamında UAİHL projesinin kurumsal yöneticileri ve okulların idarecileriyle mülakatlar gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada ise UAİHL'de verilen eğitim ve müfredata dair verilere ulaşılabilecek olsa da öğrencilerin din ve dindarlık konularındaki algı ve anlayışlarına odaklanılmıştır. Doğan'ın çalışmasında nitel araştırma yöntemlerinden mülakat ve gözlem teknikleri kullanılsa nitel yöntemin pratik ve teorigine dair yeterli açıklamaya yer verilmemiştir. Bu tezde ise nitel yöntem ve uygulamasının nasıl gerçekleştirildiğine genişçe yer verilmiştir.

Mehmet Halit Ateş tarafından yapılmış "Uluslararası Anadolu İmam Hatip Liseleri Öğrencilerinin Uyum: Uluslararası Prof. Dr. Muhammed Hamidullah Anadolu İmam Hatip Lisesi Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinde UAİHL öğrencilerinin uyum durumu üzerinde çalışılmıştır. Bu uyum durumu toplumsal uyum, kültürel uyum, kültürleşme ve kültürel şok kavramları ekseninde ele alınmıştır. Uyum konusuna odaklandığı ve halihazırda UAİHL'de okuyan öğrenciler üzerine yapıldığı için Ateş'in çalışması bu tezden ayrılmaktadır. Ateş, çalışmasının amaçlarından birini; öğrencilerin Türkiye'de dinî hayata dair ne gibi farklılıkları müşahede ettiği sorusuna cevap bulmak olduğunu belirtmiştir (Ateş, 2021, s. 4). Ateş, çalışmasında dinî uyum konusunu ise öğrencilerle yapılan mülakatlarda dört soru üzerinden ele almıştır (Ateş, 2021, s. 140). Bu sorular, UAİHL öğrencilerinin Türkiye'deki dinî yaşantıya dair fikirleri, buradaki yaşantının geldikleri ülkelerle benzer ve farklı yönleri, kendi dinî inançlarını burada nasıl yaşadıkları, sahip oldukları inançlara

Türklerin tepkileri ve insanlardan gelen sadaka veya zekât vb. maddi yardımlar dair düşünceleri hakkındadır. Ancak dinî uyum ile ilgili analiz ve cevapların değerlendirildiği teorik kısım, tezin küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Neticede Ateş'in çalışması toplumsal uyum konusunu ele alan genel sosyoloji alanında yazılmış bir tez olarak değerlendirilebilir.

Alişan Erol'un "Uluslararası Mevlâna Anadolu İmam Hatip Lisesinde Öğrenim Gören Uluslararası Öğrencilerin Uyum Deneyimlerinin İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezi; uluslararası öğrencilerin uyum durumlarını kültürel uyum, kültürleşme, kültür şoku kavramları üzerinden ele alması ve son sınıflarda eğitim almaya devam eden öğrencilerle yürütülen nitel bir çalışma olması bakımından Ateş'in çalışmasına benzemektedir. Onun tezinden farklı olarak Erol dinî uyum konusunu ayrı bir bölüm altında ele almamış yalnızca Türkiye hakkındaki düşüncelerin değerlendirildiği bölümde "Türkiye'nin Dinî Yaşantısı ve İslami Algısı Üzerine Düşünceler" alt başlığında öğrencilerin Türkiye'de var olan dinî yaşantı ve İslam algısına dair gözlemlerine yer verilmiştir (Erol, 2022, ss. 51-56). Kültürel, sosyal, eğitim ve dil uyumları ana temalar olarak belirlenmiş, öğrencilerin cevaplarının analiz edildiği kısımda İslam kültürü, mezhep farklılığı ve din eğitimi farklılıkları ön plana çıkmıştır. Türkiye'deki eğitim sistemini ülkelerindeki eğitim sistemiyle karşılaştırmaları istenen öğrencilerden gelen cevaplar; bazı öğrencilerin ülkesinde din eğitiminin olmadığını, bir kısmının ise ülkelerinde medrese tarzı bir din eğitimi verildiğini göstermiştir (Erol, 2022, ss. 86-87). Burada kendi ülkesinde dinî bir eğitim almamış öğrencilerin bir din eğitimi karşılaştırması yapmasını beklemenin veya elde edilen verilere güvenmenin ne ölçüde doğru olacağı sorusu akla gelmektedir. Bu anlamda Erol'un tezinde; ana temanın din bilimleriyle ilgili temel konulardan olmaması ve yalnızca cevaplar üzerinden ilgili birkaç konuya değinilmesi bu çalışmadan farklılaştığı en önemli iki husustur.

Tez çalışmaları dışında UAIHL'yi ele alan dört adet bilimsel makaleye de ulaşılmıştır. Bunlardan ilki; Mine Korkut'un yüksek lisans çalışmasına istinaden kaleme aldığı "Türkiye'de Öğrenim Gören Uluslararası İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin İslam Algısı" başlıklı makalesidir. Diğerleri ise İbrahim Hakan Göver'in yüksek lisans tezine dayanarak Hasan Yavuzer'le beraber kaleme aldığı "Kayseri'de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Kayseri, Türkiye ve İslam Algısı"

başlıklı makaledir. Bu iki makale değerlendirmesi yapılan Korkut ve Göver'in tezleriyle büyük benzerlik arz ettiği için burada ele alınmamıştır.

Ahmet Koyuncu ve Mehmet Birekul'un kaleme aldığı "Bir Model Arayışı Olarak Uluslararası İmam Hatip Liseleri" başlıklı makale büyük oranda üç okulda yürütülen anket çalışmasına, öğrencilerle yapılan odak grup görüşmelerine, kurum yöneticileri ve öğretmenlerle yapılan mülakatlardan elde edilen verilere dayanır. Makalede Türkiye'deki UAİHL'nin misyon ve vizyonu, öğrenci seçimi, verilen eğitimin içeriği, öğrencilerin Türkiye algısı, okullara başvuru süreci, okullardaki fiziki şartlar, öğrencilerin geleceği, meslek seçimleri vb. bir dizi konu ele alınmıştır. Bu makalede elde edilen bulgulara istinaden; bu eğitim modelinin geliştirilmesi hatta Müslüman ülkelere örnek teşkil etmesi ve bu amaçla sorunların çözülmesi gerektiğine dair (Ahmet Koyuncu & Mehmet Birekul, 2014, s. 187) yapılan tespit ve yorumlardan makalenin pratik bir amaca hizmet etmek üzere kaleme alındığı söylenebilir.

Fatih Bayezit, "Yumuşak Güç Unsuru Olarak Uluslararası İmam Hatip Liseleri" başlıklı makalesinde UAİHL'yi; kamu diplomasisinin bir alt türü olan değişim diplomasisi alanında gerçekleştirilen yeni bir "yumuşak güç (soft power) faaliyeti/unsuru" olarak değerlendirmiştir. "Yumuşak güç" kavramı ülkelerin kendi kültürel ve ulusal birikimlerini başka milletler üzerinde bir etki oluşturarak onların bu ülke hakkındaki fikirlerini değiştirme gücü şeklinde açıklanmıştır (Bayezit, 2017, s. 294). Makalede eğitim alanındaki değişim programlarının özellikle yükseköğretim ve lise düzeyinde önemli araçlar olduğu belirtilmiş, değişim programlarının yurtdışındaki (özellikle ABD'deki) ve Türkiye'deki tarihçesi, türleri, hangi kurumlar tarafından yürütüldüğü ve Türkiye'nin yumuşak güç kapasitesindeki değişim ele alınmıştır (Bayezit, 2017, ss. 295-299). Ayrıca yeni bir yumuşak güç olarak UAİHL'lerin kuruluşu, programın amacı, kapsamı, verilen eğitim ve öğrencilere sağlanan imkânlar ilgili literatür, haber yazıları ve yetkililerin açıklamaları üzerinden ele alınmıştır (Bayezit, 2017, ss. 299-301). Makale UAİHL'leri dış politikaya katkı sunacak bir yumuşak güç unsuru olarak tanıtarak konuya kamu diplomasisi alanından bir bakış sunmuştur. Özetle uluslararası ilişkiler disiplini ilgilendiren bir teorik çerçeveye sahip literatür taramasına dayalı bir araştırmadır ve bu tezdin katkı sunduğu disiplin, sahip olduğu teorik çerçeve ve yöntem açısından farklı bir konumdadır.

1.5.2. Uluslararası Literatür

Türkiye’deki Uluslararası İmam Hatip Liseleri mezunlarının din-dindarlık algı ve anlayışının ele alındığı bu araştırmayı akademik anlamda daha zengin ve çok yönlü kılmak adına daha önce Türkiye’de yapılmış çalışmaların yanı sıra uluslararası literatürde yapılan akademik çalışmaları da ulaşılmaya çalışılmıştır. Bunun için uluslararası literatürde yapılan taramada öncelikle uluslararası öğrencilerle ilgili literatürde ilgili çalışmalara ulaşabilmek için “international student” “foreign student”, “global student mobility” “imam hatip” anahtar kelimeleri uluslararası online tez kataloglarında (DOAJ), bazı üniversitelerin kütüphane arama motorlarında (Stanford Libraries) ve ayrıca İHU Kütüphanesinin abone olduğu veri tabanlarında toplu olarak ve aynı zamanda uluslararası makale ve akademik yayın veri tabanlarında (JSTOR arama motoru) aratılmıştır. Yapılan taramalarda birçok akademik çalışma listelenmiş bu nedenle “religion” “religiosity” “muslim” “piety” “devoutness” gibi tez konusuyla alakalı anahtar kelimelerle sınırlandırılarak bu platformlarda ikinci bir arama daha yapılmıştır. Bu tarama sonucunda uluslararası imam hatip lisesi mezunlarının ya da Türkiye’deki uluslararası imam hatip liselerinin yabancı literatürde doğrudan müstakil bir çalışmada ele alınmadığı görülmüştür. Ancak bu araştırmanın konu ve yöntemine benzer, Müslüman uluslararası öğrencileri ve onların dinî tecrübelerini ve din anlayışlarını ele alan iki lisansüstü tez çalışmasına ulaşılmıştır.

Bunlardan ilki ABD’de Minnesota Üniversitesinde 2005 yılında Robert Henry Osburn tarafından yapılan “Religious Experiences of Buddhist, Muslim, and Christian International Students: A Case at the University of Minnesota” başlıklı doktora tezidir. Bu tezde hermenötik fenomenolojiden faydalanarak, ABD’deki dindar ve aktif Budist, Müslüman ve Hıristiyan uluslararası öğrencilerin dinî tecrübelerinin özüne dair açıklamalar getirilmeye çalışılmıştır. Nitel yönetime dayalı bu araştırma kapsamında öğrencilerle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, uluslararası öğrencilerin ABD’de karşılaştıkları farklılıklar, dinî tecrübelerinin dinamikleri ve ayırt edici özellikleri “uluslararası eğitim” bağlamında incelenmiştir. Tezde uluslararası Müslüman öğrencilerin dinî tecrübeleri hakkında temalar oluşturulup analiz edilmiş ve öğrenciler hakkında tipoloji girişiminde bulunulmuştur (Osburn, 2005, ss. 127-191). Osburn’un tezi Müslüman uluslararası öğrencilerin dinî

tecrübelerini ele alması ve fenomenolojik metodu takip eden nitel bir araştırma olması bakımından bu çalışmaya benzerken; konuya uluslararası eğitim perspektifinden yaklaşması ve örneklem grubunun ABD'deki Budist, Müslüman ve Hristiyan uluslararası öğrenciler olmasıyla bu çalışmadan ayrılmaktadır.

Uluslararası literatürdeki diğer çalışma İngiltere'de Southampton Üniversitesi'nde Ruhi Can Alkın tarafından yapılmış "Religious Perceptions and Practices among International Male Muslim Students at the University of Southampton: A Critical Approach towards Modern Western Understandings of Religion" başlıklı yüksek lisans çalışmasıdır (Alkın, 2013). Alkın'ın çalışması nitel bir araştırma olması ve sosyoloji ve din sosyolojisi alanıyla doğrudan ilgili olması bakımından bu çalışmaya benzemektedir. Yurtdışında olmanın dinî algılar ve pratikler üzerindeki etkisinin sorgulandığı çalışmada aynı zamanda modernite teorilerinin din açıklamalarına dair bir eleştiri de ortaya konmuştur. Alkın'ın araştırması sosyolojik bir arka plana sahip nitel bir araştırmadır ancak bu çalışmadan farklı olarak mülakatlarda sorulan sorularda ve yapılan analizlerde özellikle dinî pratiklere odaklanılmıştır, bu çalışmada ise din ve dindarlık anlayışı dinî pratikler ve inançlardan daha geniş kapsamlı olarak ele alınmıştır.

BÖLÜM II

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE UYGULAMASI

Nicel araştırma; neden ve etkinin tespit edildiği, bazı özelliklerin toplum içindeki oranının genellikle rakamlarla yani istatistikî olarak ifade edildiği araştırma biçimiyken; nitel araştırma insanların tecrübelerini nasıl yorumladıkları, bunlara ne gibi anlamlar yükledikleriyle ilgilenir (Merriam, 2018, s. 5). Bir araştırmada hem nitel hem de nicel yöntem kullanılabilir ancak genellikle nicel veya deneysel yaklaşımda hipotetik tümdengelimsel bakış açısı kullanılır, nitel araştırmada ya da doğalcı yaklaşımda tümevarımcı yöntem tercih edilir (Patton, 2018, s. 57). Yapısı itibariyle tümevarımcı yöntemi gerektiren nitel araştırmada diğer yaklaşımlardaki gibi bir hipotez veya hipotezlerle araştırmaya başlama şartı bulunmaz. Araştırmanın amacı hipotez test etmek değil hipotez kurmaktır (Merriam, 2018, s. 18). Tümdengelim yönteminin kullanıldığı araştırma yaklaşımında veriler elde edilmeden önce değişkenlerin belirlenerek varsayımsal bir perspektifle önceden hipotezler belirlenmesi gerekli görülmüştür (Patton, 2018, s. 56).

Bu tez çalışmasında nitel bir araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Bu nedenle yukarıda yer verilen nitel araştırmanın genel özellikleriyle uyumlu olarak çalışmanın başında genel bir hipotez öne sürülmemiştir. Ancak UAIHL mezunları hakkında bir araştırma yaparken din-dindarlık algı ve anlayışına odaklanılmasının nedeni, bu okullardan mezun olan kişilerin din-dindarlık algı ve anlayışı bağlamında bir değişiklik yaşadığına dair bir varsayımdan kaynaklanmaktadır. Bununla beraber bu varsayım araştırma yapmaya sevk eden bir düşünce olarak kalmış, nitel araştırmanın doğası ve yapısıyla çatışmaması bakımından çalışmanın sonunda doğruluğu test edilmek üzere genel bir hipotez olarak öne sürülmemiştir.

2.1. Neden Nitel Araştırma?

Öncelikle bu çalışmada doğrudan bir dindarlık ölçümü veya dindarlık araştırması yürütmek hedeflenmemiştir, bunun yerine UAİHL mezunlarının din-dindarlık algısı ve anlayışlarını konu edinen bir araştırma yapmak amaçlanmıştır. Yaygın bir tutum olarak din-dindarlık çalışmalarında dindarlık ölçümü yapılır ve nicel yöntem uygulanır. Yapılan bu nicel araştırmalarda katılımcılarla dindarlık ölçmek için geliştirilen ölçekler kullanılarak sorular hazırlanır ve anketler yapılır. Bu anket çalışmalarında inançlar, dini pratikler vb. üzerinden belirlenen göstergelerle (Glock ve Stark'ın geliştirdiği dindarlık ölçeği gibi¹³) dindarlık ölçümü araştırması yapılır. Bu çalışmanın öncelikli hedefi ise Türkiye'deki uluslararası imam hatip liselerinden mezun olmuş öğrencilerin uluslararası imam hatip lisesi öğrencisi olma deneyimleri neticesinde sahip oldukları din-dindarlık algı ve anlayışlarındaki değişim ve dönüşüm olduğundan katılımcıların kişisel algı ve anlayışlarında yaşadıkları değişimi anlamak ve betimlemek nicel araştırmanın değil nitel araştırmanın vaatleri ve doğasıyla uyumludur. Din-dindarlık konulu araştırmalarda tercih edilen nicel yöntem her ne kadar araştırılan grubun yaşadığı değişimlere dair yoruma açık ipuçları verebiliyor olsa da kişilerin yaşadıkları değişimin içeriğini, sebeplerini ve onların gerçek motivasyonlarını/güdülerini daha iyi anlamak için nitel araştırma verilerine ihtiyaç vardır (Akşit vd., 2012, s. 72). Katılımcıların yaşadıkları değişimin içeriğini ve sebeplerini, onların gerçek motivasyonlarını anlamak için nitel yöntem tercih edilmiştir.

İnsanların psikolojik ve sosyal yarar çerçevesinde neden dindar olduklarını araştırırken doğrudan onlara neden dindar olduklarını sorarak cevap bulunamayacağını söyleyen Glock, bu sorunun cevabına, onlara sahip oldukları dinî inançların, pratiklerin gizli işlevlerinin ortaya çıkartılarak ulaşılacağını iddia etmiş ve doğrudan insanlara niçin dindar olduklarına dair bir sorunun ancak nitel yöntemle dayalı araştırmalarda derinlemesine yapılacak mülakatlarla keşfedilebileceğini söylemiştir (Glock, 1962, s. 102). Glock'un bu değerlendirmesinden hareketle dindarlık araştırmasında kullanılan nicel ve nitel yöntemin farkına dair bir çıkarım yapmak mümkündür.

¹³ Burada dindarlığı ölçmek veya anlamak konusuyla ilgili olarak "Din-Dindarlık Algısı ve Anlayışı" bölümünde yaptığımız açıklamaya bakılabilir.

Sonuç olarak bu çalışma kapsamında UAİHL mezunu kişilerin din-dindarlık algı ve anlayışını ve bu anlamda yaşadıkları değişimi anlamak için derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilerek nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

2.2. Araştırma Deseni: Fenomenolojik Analiz

Nitel yöntemin teorik/felsefi arka planı ya da bir başka deyişle nitel araştırmanın türü, yapılacak çalışmalarda oldukça önem arz eder. Bu nedenle bu bölümde öncelikle nitel araştırma metodu, ardından nitel araştırma desenlerinden bu araştırma için seçilen fenomenolojik desen ele alınmıştır.

Nitel bir araştırmanın doğasını anlamak için felsefi arka planını bilmek oldukça önemlidir (Merriam, 2018, s. 8). Sharan B. Merriam'a göre felsefi arka plan; gelenek, teorik zemin, kurumsal paradigma, epistemoloji, teorik perspektif gibi farklı şekillerde açıklanabilir. Ancak genellikle araştırmanın felsefi temeli denildiğinde epistemolojik olarak bilginin veya ontolojik olarak gerçeğin doğasına dair yaklaşımlar anlaşılmaktadır. Merriam, bu yaklaşımların başlıcalarının pozitivist, yorumlayıcı, eleştirel, post-modern gibi farklı felsefi araştırma yönelimleri olduğunu belirtmiştir (Merriam, 2018, ss. 8-13). Ona göre, bazen bu epistemolojik ve ontolojik yönelim türlerine fenomenolojik ve sembolik etkileşimcilik benzeri farklı yaklaşımlar da eklenebilir.

John W. Creswell de nitel bir araştırma yürütülürken belli başlı felsefi varsayımlardan ve yorumlayıcı çatılardan (teorilerden) hareket edildiğini belirtmiştir. Ona göre araştırmacılar söz konusu felsefi varsayım ve inançlara - bilinçli veya değil- sahiptirler (Creswell, 2021, s. 15). Bu felsefi varsayımlar araştırmada hangi teorilerin (yorumlayıcı çatıların) kullanılacağı konusuna yön verir. Söz konusu teoriler veya Creswell'in tabiriyle "yorumlayıcı çatılar", araştırmayı daha anlaşılır hâle getirir ve felsefi varsayımlara göre daha baskındırlar.

Araştırmacıların nitel bir araştırma yürütürken benimsediği bu felsefi varsayımlara dair farklı gruplandırmalar ve isimlendirmeler yapılmıştır (Creswell, 2021, s. 19). Creswell bunları ontolojik, epistemolojik aksiyolojik ve metodolojik varsayımlar olarak dört başlıkta toplamıştır. (Creswell, 2021, ss. 20-21). Ontolojik varsayımda

temel soru “gerçekliğin doğası nedir” sorusudur. Buna göre nitel araştırmada araştırmacılar; gerçekliğin, bakış açısına gore değişebileceğini yani çoklu realiteleri kabul ederler. Bu varsayım turu, nitel araştırma sonucu elde edilen bulgulardan temalar oluştururken katılımcıların farklı perspektiflerine ve orijinal ifadelerine yer vermesiyle kendini gosterir. Epistemolojik varsayım; neyin bilgi olarak kabul edileceği, bilginin nasıl doğrulanacağı ve araştırmacıyla araştırma nesnesi (katılımcılar) arasındaki ilişkilerin ne olduğu gibi soruların cevabıdır. Bu varsayımda nitel araştırmada katılımcıların buldukları ortamda araştırma yurtmenin onemine ve onlarla yakın, samimi ilişkiler kurmak gerektiğine vurgu yapılır. Araştırma esnasında katılımcıların öznel deneyimlerine itimat edilir ve bireysel fikirlerine dayanılarak bilgi toplanır, kısacası onlarla iş birliği içinde olunur.

2.2.1. Fenomenoloji ve Fenomenolojik Sosyoloji

Bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik desen takip edilmiştir. Şimdi fenomenoloji disiplini hakkında kısa bir açıklama yapılacak bu araştırma deseninin araştırma konusuna uygunluğu ortaya konacaktır.

Fenomenoloji, bilincin sistematik bir şekilde tetkik edilmesini konu edinen felsefi bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma gore bilinç emin olunabilecek tek fenomendir ve dış dünyadaki nesnelere algılanmasından matematiksel formüllere kadar insanın dünyadaki her çeşit deneyimi bilinç tarafından ve bilinç içinde inşa edilir (Marshall, 2009, s. 241). Fenomenolojik bir çalışmada yapılan en temel iş bir fenomen ya da kavramla alakalı yaşanmış bireysel tecrübelerin ortak anlamını ortaya çıkarmaktır (Creswell, 2021, s. 79). Burada amaç bir fenomenin farklı bireysel tecrbelerindeki ortaklıklardan yola çıkarak fenomen hakkında evrensel bir açıklama yapmaktır. Söz konusu fenomen insan deneyiminin nesnesidir.

Fenomenoloji başlangıçta felsefi bir bakış açısı veya teori olarak Alman Filozof Edmund H. Husserl’in çalışmalarında şohret bulmuştur (Slattery, 2018, s. 231). Husserl’e gore fenomenolojide yapılan şey; bireylerin başlarına gelen olayları nasıl anlattıkları, duyularıyla nasıl deneyimlediklerinin araştırılmasıdır ve bu felsefeye gore yalnızca deneyimlenen şeyler bilinebilir (Patton, 2018, ss. 105-106). Husserl’in

felsefesine “saf bilinç fenomenine ulaşma girişimi” de denilmiştir (Bruce & Yearley, 2006, s. 231).

Husserl’in fenomenolojisi eğitim ve sağlık bilimleri, psikoloji ve sosyoloji gibi birçok disiplinde gelişme imkânı bulmuş ve bu yeni fenomenolojik yorumlar onun başlangıçta ortaya koyduğu felsefi argümanlardan yer yer farklılaşmıştır (Creswell, 2021, s. 79). Yine de tüm bu fenomenolojik yorumların; temelde "kişilerin yaşanmış deneyimlerinin incelenmesi, bu deneyimlerin bilinçli deneyimler olması ve bu deneyimlerin özlerine ilişkin açıklama veya analizler yapmaktan ziyade tanımlamaların geliştirilmesi gerektiği gibi bazı felsefi varsayımlarda ortak olduğu öne sürülmüştür. Yine bu ortak felsefi temellerde ön kabullerden hareket etmeme ve gerçeği keşfederken önceden sahip olunan yargıları askıya alma -Husserl bu ön yargılardan sıyrılmayı “epoche” kavramıyla açıklamıştır"(Creswell, 2013, s. 77, 2021, ss. 79-80). Temel fenomenolojideki bir başka kabul; bilincin yönelimselliği veya bir başka ifadeyle kasıtlılığdır yani bilincin daima bir nesneye doğru yönelmiş olmasıdır. Buna göre bir nesnenin gerçekliğinin bireyin onun hakkındaki bilinciyle ayrılmaz bir ilişkisi vardır. Bilincin yönelimselliği özne-nesne ikiliğinin reddedilmesi fikrini de doğurur. Bu da bir nesnenin gerçekliğinin yalnızca bireyin deneyimi bağlamında anlaşılmasıdır.

Fenomenolojik yaklaşım sosyal bilimlerde, özellikle sosyolojik araştırmalarda sıkça kullanılan bir araştırma desendir. Ayrıca fenomenolojik yaklaşım gündelik hayatın sosyolojik analizinde öne çıkan bakış açılarından biridir (Subaşı, 2018, s. 12). Ancak fenomenolojinin sosyolojiyle ilişkisinin özellikle Husserl ve Schutz çizgisinde çok kuvvetli bir karşılık bulmadığı iddia edilmiştir (Marshall, 2009, s. 242). Bu iddiaya göre fenomenoloji ikinci dünya savaşı sonrası birçok yaklaşımın terk edilmesiyle ancak 1960’larda sosyologlar tarafından itibar görmüş, en çok etki ettiği alan ise etnometodoloji olmuştur.

Husserl’in bireyci olarak nitelenen fenomenolojisi, öğrencisi Alfred Schutz (1889-1959) tarafından sosyolojiye veya sosyal bilimlere kazandırılmıştır. Schutz, Husserl’in teorisini Weber ve Mead gibi sosyologların fikirleriyle birleştirerek fenomenolojik sosyolojiyi (phenomenological sociology) yeni bir yorumcu sosyoloji

yaklaşımı olarak ortaya koymuştur (Marshall, 2009, s. 241; Slattery, 2018, s. 231; Subaşı, 2018, s. 31).

Schutz *Phenomenology of the Social World* (1932) adlı eserinde fenomenolojik sosyolojinin temel ilkelerini ortaya koymuş (Marshall, 2009, s. 241), günlük hayatımızdaki nesnelere ve onlara dair bilgilerimizi deneyim sürecinde nasıl inşa ettiğimizi ele almıştır. Günlük yaşamın ve onunla ilişkili bilinç hâllerinin tanımlanması ve analizi, Schutz'un fenomenolojisinin ana hedefidir. Buna göre sahip olduğumuz tüm bilgiler sosyal olarak oluşturulmuştur ve pratikteki sorunların çözümüne yöneliktir (Bruce & Yearley, 2006, s. 230). Schutz'a göre günlük hayatımızdaki nesnelere ve onların bilgisi farklılaşmamış bir bilinç akışında meydana gelir. Schultz bu akışta gerçekleştirilen eylemleri açıklamak üzere birinci dereceden ve ikinci dereceden tipleştirmeler (first-order typifications, second-order typifications) şeklinde bir ayrım öne sürmüştür (Bruce & Yearley, 2006, ss. 230-231; Marshall, 2009, ss. 241-242). Birinci dereceden tipleştirmeler bireylerin gerçekleştirdiği bilinç eylemiyle ilgilidir. Deneyimlerdeki kalıcı unsurlar bir araya getirilip gruplandırılarak şeylerin (nesnelere) ve insanların modelleri oluşturulur. Sosyologların asıl yapması gereken ise ikinci dereceden tipleştirme işidir. Bu da kişilerin eylemlerini açıklayan birinci dereceden tipleştirmelere dayanarak, mantıksal bir toplumsal dünya modeli inşa etmektir. Schutz'a göre bu şekilde yapılan bir sosyoloji sayesinde insanların gerçek dünyada eylemlerini yönlendirmek için yararlanabilecekleri mantıksal bir dünya inşa edilir.

Fenomenoloji, önemi az olan şeylere odaklandığı ve eşitsizlik, güç gibi kayda değer konulara ilgisiz kaldığı için eleştirilmiş; bu nedenle popüleritesinin 60'lı yılların sonuyla sınırlı kaldığı öne sürülmüştür (Marshall, 2009, s. 242). Ancak Peter L. Berger ve Thomas Luckman'ın çalışmaları, fenomenolojinin bazı yönleriyle sosyoloji alanında yer bulmasını sağlamıştır. Amerikalı sosyologlar Thomas Luckmann ve Peter Berger özellikle din sosyolojisinde fenomenolojik bakış açısının popülerlik kazanmasına öncülük etmişler ve beraber kaleme aldıkları 1967 yılında yayımlanan *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge* adlı eserle bir bilgi sosyolojisi fikri ortaya koymuşlardır.

The Social Construction of Reality kitabında Berger ve Luckmann, fenomenolojideki bazı terim ve fikirlerden yararlanarak sosyal eylem ve sosyal yapıyı mezceden bir sosyal teori ortaya koymuştur. Önerdikleri bu sosyal teoride, Alfred Schutz'un, düşüncesini devam ettirerek, toplumsal/sosyal dünyanın tipleştirmeler vasıtasıyla oluşturulduğunu öne sürmüşlerdir (Bruce & Yearley, 2006, ss. 230-231; Marshall, 2009, ss. 241-242). Buna göre; söz konusu tipleştirmelerden kalıcı olanlar, üretildikleri toplumda nesnel bir nitelik kazanır, daha sonra gelen nesiller de bu gerçekliğin içinde sosyalleşir. Gerçeklik sosyal olarak inşa edilmesine rağmen her yeni gelen topluluktaki insanlar gerçekliği bu şekilde algılayamaz. Çünkü gerçekliği içinde sosyalleştikleri kültürde bulurlar. Bir başka ifadeyle toplumsal dünya, tipleştirme süreçleriyle kurulur ve zamanla onları üreten toplumsal grupların dışında nesnel bir nitelik kazanır. Bu gerçekliğin oluşturulma süreci bağımsız veya dışardan bir bakışla düşünülemez, çünkü toplumdaki herkes bu gerçeklik içinde sosyalleşmektedir. Sonuç olarak burada anlatılan sosyal inşa süreci paradoksal bir fikir ortaya koyar. Buna göre; toplum insanlar tarafından yaratılıyor olsa da insanlar da aynı zamanda toplum tarafından yaratılırlar.¹⁴

Berger ve Luckmann, *The Social Construction of Reality* kitabında fenomenolojik bir bilgi sosyolojisi ortaya koyarken bunun teorik bir girişim olduğuna ve bu teoriyle uyum içinde yapılacak ampirik çalışmaların gerekliliğine işaret etmişlerdir (Berger & Luckmann, 1991, ss. 209-210). Bu düşüncenin ilk örnekleri fenomenolojik din sosyolojisi alanında sunulmuştur. Bunlar Berger'in, *Sacred Canopy: Elements of a Sociology of Religion* (1967), Luckmann'ın ise *The Invisible Religion* (1967) eserleridir. Onların bu iki eserde yaptığı şey, bilgi teorisini din sosyolojisine zerk etme projesi şeklinde değerlendirilmiştir (Şentürk, 2020, s. 111). Berger ve Luckmann'ın fenomenolojik sosyolojiye katkıları takdir görmüş olsa da din sosyolojisinde iktidar-güç ilişkileri konusuna yer vermedikleri için James Beckford

¹⁴ Berger ve Luckmann *The Social Construction of Reality* kitabında, özellikle gündelik yaşamın gerçekliği, gündelik hayattaki sosyal etkileşim, kullanılan dil ve bilgi konusunda yaptıkları açıklamalarda Schutz'dan etkilenmişlerdir. Kitabın "The Foundations of Knowledge in Everyday Life [Bilginin Gündelik Yaşam İçindeki Temelleri]" başlıklı ilk bölümünün çoğunlukla Schutz'ın görüşlerine dayandığını belirtmişlerdir (Berger & Luckmann, 1991, ss. 27-28, 1991, s. 219).

tarafından eleştirilmişler¹⁵ ve indirgemeci olmakla itham edilmişlerdir (Şentürk, 2020, s. 112).

2.2.2. Fenomenolojik Çalışmanın Temel Özellikleri ve Aşamaları

Bu çalışma; fenomenoloji disiplini altında yapılmış ya da Schutz'ın ortaya koyduğu gibi bir gündelik hayat fenomenolojisi değildir. Fenomenolojik araştırma deseni; bu çalışmanın konusu, araştırma problemi ve verilerin analizi için en uygun nitel araştırma deseni olduğu düşünülerek seçilmiştir. Bu nedenle bu başlık altında araştırmanın fenomenolojik araştırma desenine ne ölçüde uygun olduğu fenomenolojik çalışmaların temel özellikleri ve aşamaları üzerinden ele alınmıştır. Bu yapılırken John W. Creswell'in derlediği fenomenolojiyi tanımlayan temel özellikler (Creswell, 2013, ss. 78-79, 2021, ss. 80-81) ve fenomenolojik araştırma aşamaları (Creswell, 2013, ss. 80-82, 2021, ss. 83-84) esas alınarak madde madde ele alınmıştır.

Creswell fenomenolojik çalışmaların temel özellikleri ve aşamalarını; farklı sosyal disiplinlerinden gelmiş olan Clark Moustakas ve Max van Manen'in görüşlerinden yararlanarak ele almış ve bu iki araştırmacının fenomenolojik yaklaşımını mezcetmiştir. Creswell'in fenomenolojik çalışmaların aşama ve özellikleri olarak ortaya koyduğu bu hususlar üzerinden bu çalışmanın nitel çalışmalardaki fenomenolojik araştırma desenine uygunluğu gösterilmiştir. Creswell, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yöntem ve analizin aşamalarını bu konuyu ele alan diğer kitaplara kıyasla daha derli toplu bir şekilde sunduğu için tercih edilmiştir.

Creswell'e göre fenomenolojiyi tanımlayan temel özellikler ve çalışmadaki karşılıklar şunlardır:

¹⁵ James Beckford "The Restoration of "Power" to the Sociology of Religion" başlıklı makalesinde; öncelikle Luckmann, Berger ve Hans Mol gibi sosyologların çalışmalarıyla 1960'larda din sosyolojisi alanında başlayan *power* (iktidar/güç) kavramının ikinci plana atılması durumunu bir tutulma (eclipse) olarak niteleyerek eleştirmiş (Beckford, 1983, s. 11), iktidar/güç kavramına yeni dönemde tekrar önem atfeden yeni eğilime dikkat çekerek bu yeni durumun din sosyolojine katkılarını örnekler vererek ele almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Beckford, J. A. (1983). The Restoration of "Power" to the Sociology of Religion. *Sociological Analysis*, 44(1), 11-31.

I. Fenomenolojik bir çalışmada bir kavram veya düşünceyi anlatan bir fenomen seçilerek araştırma konusu yapılır. Örneğin eğitim alanında “mesleki gelişim”, psikolojide “keder” ve sağlıkta “hasta bakımında ilişkiler” gibi birçok konu bu disiplinlerdeki çerçeve esas alınarak araştırma fenomeni olarak seçilebilir. Bu çalışmada ise din-dindarlık algı ve anlayışına odaklanılarak “UAİHL mezunu olmak” araştırma fenomeni olarak seçilmiştir. Bu fenomen farklı perspektif ve disiplinlerde de araştırma konusu yapılabilir. Bu nedenle tek bir çalışmada bu fenomeni tüm yönleriyle açıklamak mümkün değildir. Bu nedenle bu çalışmada din-dindarlık algı ve anlayışı konusuna odaklanıldığı gözden kaçırılmamalıdır.

II. Araştırma konusu olan fenomeni her açıdan tecrübe etmiş kişilerden oluşan büyüklüğü 3-4 kişi veya 10-15 kişilik heterojen bir grup seçilerek araştırma bu grupla yürütülmelidir. Bu araştırma da bu adıma uygun olarak UAİHL’den mezun olmuş 16 kişiden oluşan heterojen bir öğrenci grubuyla yürütülmüştür.

III. Fenomenoloji çalışmasında bazı temel fikirleri yansıtan felsefi bir tartışma söz konusudur. Bu tartışma temelde bireylerin yaşamış tecrübelerinin hem öznel birer tecrübe olduğu hem de diğer insanlarla paylaşılan objektif deneyimleri içerdiği düşüncesiyle ilgilidir. Creswell bunun “öznel-nesnel ayrımının reddi” anlamına geldiğini ve fenomenolojinin nicel ve nitel çalışmaların kesişim noktasında yer aldığını söylemiştir. Fenomenolojiye ait bu düşünceden yola çıkarak bu çalışmada katılımcıların tecrübeleri yalnızca öznel deneyimler şeklinde değerlendirilmemiş, onların tecrübelerine içkin olan diğerleriyle paylaştıkları nesnelliklere de dikkat çekilerek bu öznel tecrübelerdeki ortaklıklar tespit edilmeye çalışılmıştır.

IV. Araştırmacının fenomenle alakalı önceden sahip olduğu bireysel tecrübelerini ortaya koyup kendini araştırmanın dışında tutması (bracketing ya da epoché) fenomenolojideki yaygın tutumlardan biridir. Creswell’in belirttiği üzere bu durum, araştırmacıyı tamamen yürütülen araştırmanın dışına koymak anlamına gelmez. Daha ziyade onun konuyla ilgili kişisel tecrübelerini belirleyip bunları bir süreliğine askıya almasını sağlayan ve katılımcıların deneyimlerine odaklanılmasına hizmet eden bir yöntemdir. Bu tavır, araştırmacının kişisel tecrübelerini ayırt etmeyi sağlar ve katılımcı tecrübelerine ne ölçüde odaklanıldığını gösterir. Bu çalışmada araştırmacı bir imam hatip lisesi mezunu olarak araştırma grubuyla ortak ve benzer tecrübelere sahiptir. Ancak hem hazırlanan sorularda hem de elde edilen verilerin analiz

sürecinde fenomenolojik yaklaşıma uygun bir şekilde katılımcıların bireysel tecrübe ve düşüncelerine odaklanılarak kişisel tecrübe ve deneyimler paranteze alınmaya gayret edilmiştir. Neticede araştırma boyunca hem okuyucu kitlesini yanıltmamak hem de daha objektif bir tavır sergilemek adına araştırmacı kendi düşünce ve deneyimleri konusunda dürüst ve açık olmaya çalışmıştır.

V. Veri toplama aşamasında çoğunlukla mülakat tekniği tercih edilir. Bunun yanı sıra şiir, gözlem ve dokümanlar da veri kaynağı olabilmektedir. Bu çalışma temelde UAIHL mezunlarıyla yapılan mülakatlardan elde edilen verilere dayanmaktadır. Bunun yanı sıra konuyla ilgili önceden yapılmış akademik çalışmalarda ortaya konan bulgular ve araştırmacının bireysel gözlemleri de çalışmaya kaynaklık eden ikincil veriler olmuştur.

VI. Creswell bir fenomenoloji çalışmasının veri analizi kısmında; dar çerçevede katılımcıların önemli bulunan açıklamalarına yer verip geniş çerçevede birimlerin anlamının ortaya konulacağını, sonrasında neyin nasıl tecrübe edildiğini bütüncül bir şekilde ifade eden ve katılımcıların deneyimlerinin özünün tartışıldığı bir betimleme kısmıyla çalışmanın sonlandırılacağını söylemiştir. Bu çalışmada fenomenolojik veri analizinde hangi aşamaların takip edildiğine dair açıklama bir sonraki alt başlıkta ele alınmıştır. Bu çalışma tam anlamıyla fenomenoloji araştırması olma iddiası taşımadığından katılımcıların UAIHL mezunu olma deneyimlerinin özüne dair bütüncül bir betimleme ortaya konulsa da analiz kısmında deneyimlerin din-dindarlık fenomenleri açısından özünü anlama ve betimlemeye odaklanılmıştır.

Bu çalışmanın analiz sürecinde, Creswell'in fenomenolojik araştırmanın aşamaları olarak sıraladığı (Moustakas'ın bakış açısına¹⁶ dayanarak) yedi maddelik yönergesinden (Creswell, 2013, ss. 80-82, 2021, ss. 83-84) yararlanılmıştır.

¹⁶ Clark E. Moustakas 1994 yılında yayımlanan *Phenomenological Research Methods* adlı eserinin "Methods and Procedures for Conducting Human Science Research" başlıklı altıncı bölümünde bir fenomenoloji çalışması yapılırken düzenli, ciddi ve sistematik bir araştırma yürütmek için gerekli olan adımları açıklamıştır (Moustakas, 1994, ss. 87-97). Moustakas, kitabının "Phenomenological Research Analyses and Examples" başlıklı yedinci bölümünde ise araştırmadan elde edilen verilerin nasıl bir yöntem takip edilerek analiz edileceğini insan-toplum bilimlerinden örnek veriler üzerinden ele almış (Moustakas, 1994, ss. 100-118) ve mülakatlarda deşifre edilmiş veriler üzerinden yapılacak analizin aşamalarını sıralamıştır. İlk verdiği analiz aşaması şablonunu Van Kaam'ın (1959, 1966) ortaya koyduğu analiz yöntemine dayanarak geliştirmiş, ikinci analiz yöntemini ise Stevick (1971), Colaizzi (1973) ve Keen (1975)'e ait analiz yöntemlerine dayandırmıştır.

Creswell'in fenomenolojik bir araştırmadaki süreçlere dair açıklamaları ve söz konusu aşamaların bu araştırmada nasıl karşılık bulduğu aşağıda ele alınacaktır.

Creswell'in belirlediği fenomenolojik araştırma aşamaları ve bu çalışmadaki süreçlere etkisi şunlardır:

I. Fenomenoloji araştırmasında ilk aşamada araştırma probleminin fenomenolojik bakış açısına uygunluğu değerlendirilmelidir. Araştırma problemi açısından, bir grup insanın bir fenomenle ilgili sahip olduğu ortak ve genel deneyimlerini tespit etmenin bir önem teşkil etmesi gerekmektedir. Söz konusu deneyimin paylaşılan ve yaygın anlamını keşfetmek; fenomenin daha doğru ve kapsamlı olarak anlaşılmasını sağlarken bu fenomenle ilgili bazı pratiklerin veya politikaların üretilmesine de katkı sunar. Tezin giriş kısmında araştırmanın problemi "uluslararası imam hatip lisesi mezunu ğrencilerin UAİHL deneyimlerinin özü nedir ve bilhassa bu deneyimleri çerçevesinde din-dindarlık algı ve anlayışlarında nasıl bir değişim yaşadılar?" şeklinde belirlenmişti. Bu bakımdan "UAİHL mezunu olma" deneyiminin doğrudan ele alınarak ortak-genel yönü ve paylaşılan-yaygın anlamını keşfetmek fenomenolojik bir çalışmada olması gereken bu özelliği karşılamaktadır. Ancak bu tez doğrudan bir fenomenoloji çalışması olmadığından ve nitel bir araştırma deseni olarak fenomenolojik bakış açısı takip edildiği için ayrıca katılımcıların UAİHL deneyimleri sonucunda din-dindarlık algı ve anlayışlarında yaşadıkları değişime de odaklanılmıştır.

II. Bu aşamada, ele alınan fenomen kesin olarak belirlenir. Creswell araştırma fenomenin sosyal veya psikolojik bir durum ya da deneyim olabileceğini dair örnekler vermiştir. UAİHL mezunu olma deneyimi de lise hayatına tekabül eden sosyal bir fenomendir, din-dindarlık algı ve anlayışı ise sosyal bir fenomen olmanın yanı sıra psikolojik, pedagojik birçok farklı boyutu içinde barındırır.

III. Fenomenolojik bir çalışmanın gerektirdiği felsefi varsayımlar doğrultusunda öncelikle fenomene dair "yaşanmış deneyimlerin "bilinçli" ve bir nesneye doğru yönelmiş olduğu" göz önünde bulundurulmalı ve bu doğrultuda nesnel gerçekliğin ve bireysel deneyimlerin birleşimi hakkında bir açıklama yapılmalıdır. Bu çalışmada "nesnel gerçekliğin ve bireysel deneyimlerin birleşimi" hakkında doğrudan bir

açıklamaya yer verilmese de fenomenolojik desendeiki felsefi kabuller hakkında bir açıklama yapılmıştır. Ayrıca katılımcıların fenomeni nasıl algıladığını bütün yönleriyle betimlemek için araştırmacının mümkün olduğu kadar kendi deneyimini parantez içine alması şeklindeki bakış açısı benimsenmiştir.

IV. Fenomenolojik bir çalışmanın veri toplama aşamasında -çoğunlukla- katılımcılarla derinlemesine mülakatlar yapılır. Katılımcıların fenomeni tam anlamıyla tecrübe etmiş kişiler olması ve makul sayıda katılımcıyla mülakat yapılması dikkat edilmesi gereken en önemli iki husustur. Ayrıca mülakat verilerinin yanı sıra gözlem verileri ve çeşitli basılı, sözlü kaynaklardan elde edilen veriler de kullanılabilir. Bu araştırmada da katılımcıların “UAİHL deneyimini tam anlamıyla tecrübe etmiş, yani bu liselerde dört sene boyunca eğitim alıp mezun olmuş kişilerden oluştuğunu ve katılımcı sayısı açısından fenomenolojik anlamda bir analiz için yeterli sayıya ulaşılmıştır.

V. Fenomenolojik araştırmada, katılımcılara “fenomenle ilgili hangi deneyimleri yaşadıkları” ve “hangi ortam veya durumların fenomenle ilgili yaşadıkları deneyimleri etkilediği” şeklinde iki geniş/kapsamlı soru yöneltilmelidir. Bu iki temel soru, bu deneyimlerin metinsel ve yapısal tanımlamasını (textual and structural description of the experiences) yapmayı ve katılımcıların genel-ortak deneyimlerini anlamayı sağlar. Bunların dışında başka açık uçlu sorular da yöneltiler. Katılımcılara UAİHL deneyimlerini anlamak için bu maddede belirtildiği üzere iki genel soru yöneltilmemiştir. Bunun nedeni; her ne kadar bu tecrübenin ortak-genel anlamı keşfedilmeye çalışılsa da sosyolojideki çok boyutlu dindarlık tipolojisinden hareketle din-dindarlık algı ve anlayışı bağlamında bir analiz yapılmaya da çalışılmıştır. Sonuç olarak hem din-dindarlık algı ve anlayışı konusu hem de UAİHL mezunu olma deneyimini ilgilendiren ve etkileyen önemli faktör ve süreçler göz önünde bulundurulmuş ve mülakat soruları tema ve başlıklara ayrılarak 21 soruluk bir soru listesi oluşturulmuştur.

VI. İki temel soruya verilen cevaplarda katılımcıların fenomenin nasıl deneyimlendiğini açıkladığı düşünülen önemli ifadeler, mülakatların transkript edilmiş metinlerinden doğrudan cümleler ve pasajlar şeklinde alıntılanır. Bu süreç Moustakas tarafından anahtar ifadelerin listelenmesi (horizontalization) olarak

adlandırılmıştır. Listelenen önemli anahtar ifadelerden de temalar elde edecek şekilde anlam kümeleri/grupları (clusters of meaning) oluşturulur. Bu araştırmada da mülakatlardan elde edilen verilerin analiz sürecinde ifadelerin aynen alıntılanması, anahtar ifadelerin listelenmesi ve anlam kümeleri oluşturularak temalar elde edilmesi adımları uygulanmıştır.

VII. Bu aşamada yapılacak üç şey vardır. Bunlardan ilki dokusal betimleme (textural description) aşamasıdır. Burada önceki adımda belirlenen temalar, anlam kümeleri ve önemli ifadelerden yola çıkılarak katılımcıların deneyimleri anlatılır, betimlenir. Yine bu adımda yapısal betimleme (structural description) yapılır. Bu da aynı verilerden yola çıkılarak katılımcıların fenomeni deneyim etme şekillerini etkileyen ortam ya da bağlamın anlatıldığı betimlemedir. Bu iki betimlemeden sonra araştırmacı kendi deneyimleri ve bunları etkileyen bağlam ve durumlar hakkında bir açıklama yapabilir. Araştırmacıyla ilgili bu açıklama kısmı fenomenolojik çalışma hakkında yapılan genel açıklamalarla birlikte ya da metodoloji kısmında araştırmacının rolü açıklanırken de yazılabilir. Katılımcıların deneyimlerine dair dokusal ve yapısal betimlemelere, analiz kısmında (üçüncü bölümde) yer verilmiştir. Araştırmacı kendi deneyimleri ise üçüncü bölümün ilk alt başlığında açıklanmıştır.

VIII. Son aşamada fenomenin temel değişmez yapısını, "öz"ünü ortaya koyan birleşik bir betimleme yapılır. Bu kısımda katılımcıların ortak deneyimlerine odaklanılır ve fenomene dair farklı deneyimlerin temel yapısı vurgulanır. Bu fenomenin özüne dair yazılan betimleyici pasaj, uzun bir veya iki paragraftan oluşur. Bu kısım okunduğunda söz konusu fenomeni deneyimlemenin ne anlama geldiği daha iyi anlaşılır. Bu çalışmada UAİHL deneyimi ve bu deneyim neticesinde katılımcıların din-dindarlık algı ve anlayışlarındaki değişimin anlamaya yönelik bir betimlemeye analiz bölümünde yer verilmiştir.

Nitel araştırma yöntemleri hakkında başvuru olan önemli kaynaklardan birinin yazarı Michael Quinn Patton da Creswell'e benzer şekilde fenomenolojik yaklaşımların ortak vurgusunu, fenomenolojik deseni ve bu deseni uygularken dikkat edilmesi gereken hususları kısaca açıklamış (Patton, 2018, ss. 104-105) ve fenomenolojik bir araştırmadaki en temel şeyin; bir duygu, sosyal bir olay veya olgu olabilecek bir araştırma fenomeni seçmek olduğunu vurgulamıştır. Söz konusu fenomenler

“doğrudan” tecrübe eden kişilerle derinlemesine mülakatlar yapılarak araştırılmalıdır.

Patton’a göre bu fenomenler ele alınırken ya da analiz edilirken bireylerin/katılımcıların tecrübelerine odaklanılmalı ve söz konusu tecrübeler metodolojik, titiz ve ayrıntılı olarak betimlenerek onların kendi zihin dünyaları ve ifade tarzları yansıtılmalıdır. Patton’un tespit ettiği fenomenolojik bir çalışmada olması gereken özelliklerden hareketle bu çalışmada; UAİHL deneyimi araştırma konusu yapılmış ve buradan mezun olan kişilerin din ve dindarlık fenomenlerine dair sahip oldukları bilinç keşfedilmeye çalışılmıştır. Bu keşif Patton’un ifade ettiği “bir fenomen ele alınırken odaklanılan noktalar” çerçevesinden değerlendirilecek olursa: “araştırma grubunun UAİHL tecrübeleri ele alınarak aynı zamanda din ve dindarlık fenomenleri ekseninde bu tecrübelerini nasıl algıladıkları, betimledikleri, yargıladıkları, hatırladıkları, anlamlandırdıkları, bunlar hakkında ne hissettikleri keşfedilmeye çalışıldığı” söylenebilir. Sonuç olarak bu çalışmada katılımcıların yaşamış deneyimi denildiğinde “UAİHL” deneyimi genel çatıyı oluşturur. Ancak bu fenomeni tüm yönleriyle ortaya koymak oldukça geniş bir incelemeyi gerektirdiğinden din-dindarlık fenomenlerine odaklanılarak bir konu sınırlandırmasına gidilmiştir.

Bu bölümde nitel araştırma desenine ve fenomenolojik araştırma desenine dair belli başlı karakteristik özellikler ve araştırmanın uygulanmasındaki ve veri analizindeki etkisi ele alınmıştır.

2.3. Araştırmanın Sahası, Grubu ve Örneklem Seçimi

Bu çalışmanın araştırma örneğini “UAİHL mezunu Müslüman yabancı uyruklu öğrenciler” oluşturmaktadır. Bu nedenle araştırma grubu yalnızca bu tanıma uyan kişiler arasından seçilerek oluşturulmuştur. Bu çalışmada UAİHL mezunu yabancı uyruklu kişiler doğrudan araştırma konusu olarak seçilmiştir. Ancak bu grup “Türkiye’deki uluslararası öğrenciler” evrenine ait bir grup olarak da düşünülebilir.¹⁷

¹⁷ Doğrudan Türkiye’deki uluslararası öğrenciler evreninden rastgele oluşturulacak bir grup üzerine yapılacak bir araştırma, uluslararası öğrenci olmanın getirdiği birçok kültürel, bilişsel farklılıktan dolayı analiz ve betimlemeyi zorlaştıracak ölçüde çeşitlilik arz edecektir. Herhangi bir sınırlandırma

Bu araştırmada öncelikle çalışılmak istenen grup (UAIHL mezunları), ardından konu başlığı (din-dindarlık algı ve anlayışı) belirlenmiştir. Araştırma yöntemi ve desenine karar vermek sonraki süreçler olmuştur.

Örneklem grubu oluşturulurken katılımcıların geldikleri ölkeler -yani memleketleri- hakkında bir sınırlamaya gidilmemiştir. Katılımcıların geldikleri ölkeler UAIHL deneyimlerini ve din-dindarlık algı ve anlayışlarını etkileyen faktörlerdir. Ancak yürütölen araştırmada -mülakat sorularında- bu bölgesel ve kültürel farklılıkları anlamaya ve ayırt etmeye yönelik sorulara yer verilmiştir. Diğer yandan bu araştırmada “din-dindarlık anlayışının kültürel ve bölgesel anlamda farklılıkları” araştırmanın alt hedefleri arasında değildir.

Araştırmanın örneklem grubuna amaçlı örneklemenin bir türü olan *kartopu ve zincir örnekleme tekniğiyle* ulaşılmıştır. Ayrıca örneklem grubu seçiminde diğer UAIHL mezunlarından yardım alınmıştır.

2.4. Araştırmanın Veri Toplama Tekniği

2.4.1. Derinlemesine Mülakat Sorularının Hazırlanması

Araştırmanın mülakat soruları iki türdür. İlki, UAIHL mezunlarının bu okullarda eğitim almakla edindikleri genel tecrübeye dair sorulardır. İkinci tür ise bu tecrübe neticesinde katılımcıların din-dindarlık algı ve anlayışlarındaki değişimi anlayıp betimlemeye yönelik sorulardır.

İlk türdeki sorular fenomenolojik çalışmalarda olması gereken “temel iki soru” baz alınarak hazırlanmıştır. Fenomenolojik analizdeki bu sorulardan ilki “katılımcıların

olmaksızın seçilmiş bir örneklem üzerine yapılacak bir araştırma, örneklem grubu hakkında dağınık ve yoruma elverişli olmayan sonuçlar verecektir. Nitekim bunun örneklerine daha önce “Türkiye’deki uluslararası öğrenciler” evreni üzerine yapılan akademik çalışmalarda rastlamak mümkündür. Örneğin, Abdulmuttalip Baycar’a ait tezde; elli dört katılımcıdan yalnızca bir katılımcı Budizm’e mensup olduğunu belirtmiştir. Burada tek bir öğrenci üzerinden söz konusu dinî gelenekle ilgili genel değerlendirmelere yer verilmiştir. Bu tarz geniş evrenli araştırmalarda örneklem grubu üzerinden genellemelerde bulunmak hatalı bir tutum olacaktır. Bu çalışmada ise her ne kadar daha spesifik bir araştırma evreni yani “UAIHL mezunları” ile çalışma yürütölse de doğrudan genellemelere ulaşma hedefi yerine kişisel farklılıkları araştırma bulgularında yansıtmaya özen gösterilmiştir.

fenomenle ilgili hangi deneyimleri yaşadıkları”, ikinci soru ise “hangi ortam veya durumların fenomenle ilgili yaşadıkları deneyimleri etkilediği” hakkındadır. Bu iki soru UAIHL özelinde din-dindarlık algı ve anlayışı konusuna odaklanılarak çeşitlendirilmiştir. Buna göre öğrencilerin UAIHL’deki deneyimlerini ilgilendiren şu spesifik konu ve süreçler hakkında sorular hazırlanmıştır: UAIHL’yi tercih etme sebebi, Türkiye’ye geliş süreci, UAIHL’deki sosyal ortam ve imkânlar, okul dışındaki dinî hayat, UAIHL’deki eğitimin içeriği ve kapsamı, mezuniyet sonrası genel izlenim ve düşünceler.

İkinci tür sorular hazırlanırken doğrudan din ve dindarlıkla ilgili spesifik konulara yer verilmiştir. Bunu yaparken konuyu doğru bir şekilde ele alabilmek için Akşit, Şentürk, Küçükural ve Cengiz’in beraber kaleme aldığı; *Türkiye’de Dindarlık: Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri* (2012) eserinden ve Charles Y. Glock’un “On The Study of Religious Commitment” başlıklı makalesinden yararlanılmıştır.

Türkiye’de Dindarlık: Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri Türkiye’de İslam üzerine yapılmış diğer nitel ve nicel çalışmalardan farklı olarak; dinî anlayışları, pratikleri ve yaşanan farklı tür İslamları kategorileştirmek veya Müslümanlık tipolojileri oluşturmak yerine bu sınıflandırmalara neden olan İslam/din anlayışları arasındaki gerilim dinamiklerinin anlaşılıp betimlenmesine odaklanmıştır (Akşit vd., 2012, s. 74).¹⁸

Bu çalışmanın ekler kısmında verilen mülakat sorularına ait teorik çerçeve (Akşit vd., 2012, ss. 533-535), bu araştırmanın mülakat soruları için de temel teşkil etmiştir. *Türkiye’de Dindarlık*’da kişilerin din-dindarlık algı ve anlayışının kapsamlı bir şekilde ortaya konması ve kitaba kaynaklık eden saha araştırmasının ülkenin farklı bölgelerindeki Müslüman kişilerle yürütülmüştür. Bu çalışmada da araştırma konusuna kapsamlı bir bakış açısıyla yaklaşma ve katılımcıların çeşitliliğini göz ardı

¹⁸ Akşit ve diğerlerine göre, siyaset, toplumsal cinsiyet ve ekonomi gibi alanların din kurumuyla ilişkisinin tartışıldığı benzer çalışmalarda; *kitabî din-halk dini, laik-İslamcı, geleneksel-modern* gibi ikiliklerle yaşanan farklı tür İslamlar ve Müslümanlık tipolojileri oluşturulmuştur (Akşit vd., 2012, ss. 72-73). Ancak onlar, bu ikili gerilimler karşısında, araştırmacının bir taraf tutma eğiliminin doğru olmadığını, aksine dinin dinamik yapısı ve modern yaşamda varlığını sağlayan şeyin bizzat bu gerilimler olduğunu ifade eder. Sonuç olarak Türkiye’de yaşanan dinin, dinamik bir toplumsal olgu olduğu perspektifiyle bu gerilimler tespit edildiği gibi bunların analizinin de yapılması gereklidir.

etmeme hedeflenmiştir. Yine bu esere ait nitel saha araştırmasında katılımcıların; Müslüman olması ve çeşitli dinî-İslamî algı ve anlayışlara sahip coğrafyalardan gelmiş kişilerden oluşması da UAIHL mezunu yabancı uyruklu kişilerle kısmi benzerlik taşımaktadır.

Sonuç olarak, *Türkiye’de Dindarlık* eserinin bu araştırmaya sunduğu en temel katkı, mülakat soruları için teorik bir çerçeve sunmasıdır. Buna göre mülakat soruları hazırlanırken teorik çerçevede yer alan bazı parametrelerden faydalanılmış ve böylece UAIHL mezunlarının din-dindarlık algı ve anlayışlarını daha iyi betimleyip yorumlamaya çalışılmıştır.

Türkiye’de Dindarlık eserinde verilen mülakat sorularının teorik çerçevesinden hareketle seçilen parametreler şunlardır: inançlar, ibadetler, sosyal ilişkiler, aile/gelenek, ekonomik hayat, siyaset/siyasi görüş, çevre-sosyal hayat, toplumsal cinsiyet/kadın-erkek ilişkileri. Din-dindarlık algı ve anlayışını etkileyen bu faktörlerle ilgili birer soru hazırlanmış ve alınan cevaplarla daha kapsamlı ve bütüncül bir betimlemeye ulaşılmıştır.

Dindarlık ölçümü araştırmalarında meşhur bir isim olan Amerikalı sosyolog Charles Y. Glock’a ait “dindarlığın boyutları” tipolojisinden yararlanarak, dindarlığın çeşitli boyutlarını kapsamak hedeflenmiştir. Böylece dindarlığın; dinî inanç, dinî pratik, dinî duygu/tecrübe, dinî bilgi ve dinî etkileme boyutlarıyla alakalı sorulara da yer verilmiştir. Glock’un bu dindarlık tipleştirmesinden yararlanılarak; eğer katılımcılar din-dindarlık algı ve anlayışlarında herhangi bir değişim yaşadıysa bunun farklı veçhelerini kaçırmanın önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Glock’un bu tipleştirme çalışmaları çoğunlukla nicel araştırmalar yani dindarlık ölçümü çalışmalarında kullanılmıştır. Ancak bu araştırmada dindarlık ölçümü araştırmalarındaki gibi kişilerin dindarlık düzeylerini belirleme veya kategorileştirme hedefi güdülmemiştir. Glock söz konusu makalesi dışında Rodney Stark birlikte kaleme aldıkları çalışmalarda bu tipoloji neticesinde geliştirmiş oldukları kapsamlı ölçekleri kullanmışlardır. İkisinin birlikte kaleme aldığı eserler şunlardır: *Religion and Society in Tension* (1965), *Christian Beliefs and anti-Semitism* (1966), *American Piety: The Nature of Religious Commitment* (1968). Glock ve Stark’ın geliştirdikleri bu ölçek “Dimensions of Religious Commitment” (Dinî Bağlılığın Boyutları) başlıklı kırk sekiz soruluk bir

anket ölçeğidir. Bu ölçeğin ayrıntılı bir analizine Peter C. Hill ve Ralph W. Hood'a ait *Measures of Religiosity* (1999) adlı kitapta yer verilmiştir (Hill & Hood, 1999, ss. 279-292).

Bu çalışma nitel bir araştırma olduğu için ikilinin veya sonrasında geliştirilen diğer tipleştirmelerden değil yalnızca Glock'un bu ölçeklerin hazırlanmasına temel teşkil eden "dindarlığın boyutları" düşüncesinden yararlanılmıştır. Özetle, Glock'un dindarlık boyutları düşüncesinden; din-dindarlık konusunda daha doğru ve kapsamlı bir analiz yapabilmek ve mülakat sorularını geliştirirken teorik bir çerçeve sunduğu için yararlanılmıştır.

Tablo 2.1. Mülakat Sorularının Teorik Çerçevesi

Ana Konu Başlıkları	Alt Parametreler	Mülakat Sorusu
Dindarlığın Boyutları	Dinî bilgiler	
	Dinî pratikler	3.a, 6, 10, 11, 13
	Dinî duygu-tecrübeler	11
	Dinî etkiler	14, 15, 16
Din-Dindarlık Algı ve Anlayışı	Bölgesel-dinî-kültürel farklar	3.a
	Dindarlık Tanımı ve Düzeyi	12, 17
	Mezhep Uyumu/Farklılığı	18,
UAIHL Deneyimi	Haberdar Olma ve Tercih	1, 2,
	Sosyal Ortam, Fiziksel Şartlar ve İmkânlar	3, 4, 5
	Dinî Eğitim	1.b, 7, 8, 9,
	Sosyal İlişkiler	4. 5.

Türkiye’de Dindarlık kitabında verilen teorik çerçeve ve Glock’un dindarlık boyutları dışında mülakat sorularında; İslam dinindeki bazı dinî semboller ve kavramlar, mezhep uyumu veya farklılıkları, önceden alınan dinî eğitim gibi konulara da yer verilmiştir.

Mülakat sorularını oluşturulurken veri analizinde kolaylık sağlaması ve alâkalı cevaplar almak için, araştırmanın sınırlılıklarını da göz önünde bulundurularak; UAİHL tecrübesini içeren sürece odaklanılmıştır. Ayrıca bu tecrübenin katılımcılar üzerinde hangi etki ve değişikliklere sebep olduğunu anlama hedefine uygun düşen soru ifadeleri seçilmiştir. Bununla birlikte UAİHL’den önce yani kendi ülkelerinde oldukları döneme dair yorum ve düşüncelerini öğrenmek için alt sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların tamamı, lise eğitimi sonrası yükseköğrenime Türkiye’de devam eden ya da devam edip bitirmiş kişiler olduğu için bu tecrübeleri hakkında UAİHL tecrübeleriyle bağlantılı olacak şekilde genel bir soruya da yer verilmiştir. Dikkat edilen bir başka husus; hem okuldaki hem de okul dışındaki sosyal çevre/ortamı anlayıp betimlemeye yardım edecek birkaç soru eklenmiş olmasıdır.

Sonuç olarak, mülakat sorularında daha çok UAİHL’deki sürece ağırlık verilmiştir ve UAİHL mezunlarının tecrübeleri bağlamında din-dindarlık algı ve anlayışlarındaki değişimi daha iyi anlayıp betimlemek için birçok kriter göz önünde bulundurularak soru ifadeleri seçilmiştir. Ayrıca gerektiği durumlarda mülakatların sonunda ek sorular yöneltilmiştir.

2.5. Verilerin Çözümlemesi ve İşlenmesi

Nitel araştırma kapsamında gerçekleştirilen on altı (16) yarı yapılandırılmış mülakata ait ses kayıtları transkript edilmiştir. Sonrasında bu transkript metinleri MAXQDA 2022 Veri Analizi Programına aktarılmıştır. Burada oluşturulan kodlardan yola çıkarak temalar oluşturulmuştur. Bu kod ve kategorilerden yola çıkarak da üçüncü bölümde yer verilen tablolar oluşturulmuştur.

BÖLÜM III

UAIHL MEZUNLARIYLA YÜRÜTÜLEN NİTEL SAHA ARAŞTIRMASI: FENOMENOLOJİK BİR ANALİZ GİRİŞİMİ

Bu bölümünün ilk kısmında; öncelikle araştırmacının UAIHL fenomenine dair kendi düşünce ve deneyimleri aktarılmıştır. Ardından ikinci kısımda UAIHL tecrübesini ilgilendiren süreçlere dair mülakat verilerinden kodlar ve temalar oluşturarak katılımcıların cevaplarından doğrudan alıntılarla birlikte betimsel bir analiz yapılmıştır.¹⁹ Bu bölümün son iki alt başlığında ise -fenomenolojik desende olması gereken- katılımcıların tecrübelerinin özüne dair veya bir başka ifadeyle bu deneyimin doğasını anlamaya yönelik bir betimleme yer verilmiş ve son olarak katılımcıların bu deneyimlerinin din-dindarlık algı ve anlayışları üzerinde nasıl bir etkisi olduğu Glock'un dindarlık tipolojisi çerçevesinde yorumlanarak kısa bir içerik analizine yer verilmiştir.

Dokusal ve yapısal analiz fenomenolojik nitel veri analizinde takip edilen iki yöntemdir. Yapılan analizde bu iki yöntemin yanında Moustakass'ın fenomenolojik çalışmalar için ortaya koyduğu diğer analiz süreçleri de dikkate alınmıştır. Moustakass analizinin ilk adımında araştırmacının fenomene dair kendi düşünce ve izlenimlerini ortaya koyması gerektiğini belirttiği için bu bölümün ilk alt başlığında UAIHL deneyimine dair araştırmacının kendi izlenim ve tecrübesine kısaca yer verilmiştir.

¹⁹ Mülakat sorularının teorik çerçevesi, UAIHL deneyimine dair yapılan kronolojik ayırım ve bu süreçlere etki eden faktörlerin önceden tespit edilmiş olması, nitel veri analizi sürecinde kodların ve temaların oluşturulmasındaki belirleyici unsurlardır.

3.1. Araştırmacının UAİHL Deneyimine Dair Kendi İzlenim ve Tecrübeleri

Bu tez çalışmasını hazırlayan araştırmacının imam hatip lisesi mezunu olması, UAİHL tecrubesini ve bu tecrübelerin din-dindarlık algı ve anlayışına etkisini anlamaya yönelik ilginin önemli sebeplerinden biridir. Ancak UAİHL deneyimi, normal imam hatip lisesi deneyiminden; öğrencilerin çoğunluğunun yabancı uyruklu öğrenciler olması, özel bir müfredatın uygulanması, yatılı bir eğitim olması, öğrencilere özel imkân ve şartların sunulması gibi özellikleriyle farklılaşmaktadır. Fakat UAİHL Türkiye’deki imam hatip liselerinin bir türü olması ve son yıllarda bu okullara Türkiyeli öğrencilerin de kabul edilmeye başlanması -her ne kadar Türk ve yabancı uyruklular ayrı sınıflarda okuyor olsa da- nedeniyle iki tecrübe arasında birçok ortaklık ve benzerlikler vardır. Araştırma esnasında bu durumun; araştırmacı ve örneklem grubu arasındaki iletişim ve anlayışı kolaylaştırması bakımından olumlu bir katkısı olmuştur.

UAİHL mezunlarının tecrübelerine dair bir araştırma yapma isteğinin diğeri bir önemli nedeni de araştırmacının bu okullardan mezun olmuş arkadaşlarının olmasıdır. Araştırmacının bu okullardan mezun olan arkadaşlarıyla yaptığı sohbetlerde onların UAİHL tecrübelerine dair anılarını dinlemiş ve 2015 yılında İstanbul Harbiye Cemal Reşit Rey konser salonunda gerçekleştirilen ve Türkiye’deki tüm UAİHL’lerin ilk ortak mezuniyet törenine katılma fırsatı bulmuştur. Burada UAİHL hocalarının ve daha kalabalık bir öğrenci-mezun grubunun aralarındaki iletişime şahit olunmuştur. Araştırmacının tüm bu önceki tecrübeleri ve edindiği bilgiler UAİHL deneyiminin akademik bir çalışmaya konu edinebileceğine dair kararında etkili olmuştur.

Bu alışma süresince araştırmacı; UAİHL deneyimine ve mezun kişilere dair kişisel düşünceleri, bilgileri veya tecrübelerini mümkün olabildiğince araştırmanın dışında tutmuştur. Bu durum fenomenolojik araştırma desenine göre araştırmacının kendi deneyim ve düşünceleriyle araştırma fenomeni arasına bir “braket çekme”si veya bunları “paranteze alma”sı demektir.

3.2. UAİHL’den Haberdar Olma ve Karar Süreci

Katılımcıların UAİHL’den nasıl haberdar oldukları ve nasıl burada eğitim almaya karar verdikleri gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlarda “UAİHL’yi Tercih Süreci” başlığı altında sorulan sorularla keşfedilmeye çalışılmıştır. Katılımcıların cevaplarından bu süreci ilgilendiren; UAİHL’yi nereden ve nasıl öğrendiklerine, UAİHL’yi tercihte etki eden faktörlerin neler olduğuna ve UAİHL hakkında gelmeden ne bildiklerine dair veriler elde edilmiştir.

Tablo 3.1. Katılımcıların UAİHL’yi Tercih Etmesinde Etkili Olan Faktörler

Katılımcı No	UAİHL’yi Tercih Etkili Olan Faktörler
Katılımcı 1	<i>Dinî Eğitime Talep</i> (Dinî Eğitim Alma Arzusu), <i>Ailenin Onayı/İsteği</i> (Babanın ve Amcaların Onayı) <i>Mezun ve Okuyan Öğrenci Örnekliliği</i> (Önceki Mezun ve Öğrenciler), <i>‘Müslüman Ülke’ Algısı</i> (Müslüman Ülke Türkiye’ye Güven Duyma)
Katılımcı 2	<i>Öğretmen Tavsiyesi</i> (Okuldaki Hocaya Güven Duyma), <i>Aile Onayı</i> (Ebeveyn Onayı, Ailenin Kabulü), <i>İmam Hatip Eğitim Modeli Etkisi</i> (Arapça ve Fen Derslerinin Birlikte Okutulması/Hem Dinî Hem Modern Eğitim), <i>‘Müslüman Ülke’ Algısı</i> (Türkiye’nin Osmanlı Mirası Olması)
Katılımcı 3	<i>Ailenin Onayı/İsteği</i> (Ebeveynin Son Kararı Vermesi), <i>UAİHL’de Sunulan Maddi İmkanlar</i> (Burs Verilmesi), <i>Yurt Dışı Eğitimin Çekiciliği</i> (Yurtdışında Eğitim Alma Hevesi)
Katılımcı 4	<i>Mezun ve Okuyan Öğrenci Örnekliliği</i> (Mezun Tanıdık Olması) <i>Ailenin Onayı/İsteği</i> (Ailenin Nötr Tavrı ve Onaylaması)
Katılımcı 5	<i>Yurt Dışı Eğitimin Çekiciliği</i> (Kaliteli Eğitim Alma Arzusu, Yabancı Bir Ülkedeki Daha Kaliteli Eğitim Olması)
Katılımcı 6	<i>Eğitimin Kaliteli Olduğu Fikri</i> (Türk Okullarındakine Benzer Eğitim Kalitesi), <i>Olumlu Türkiye İmajı</i> (Türkiye’nin Bilinirliği, Ülkedeki Türklerin Etkisi)
Katılımcı 7	<i>Dinî Eğitime Talep</i> (Dinî Eğitim Alma Arzusu), <i>Olumlu Türkiye İmajı</i> (Suudi Arabistan’a Benzeyen Bir Ülke), <i>UAİHL’de Sunulan Maddi İmkanlar</i> (Ailenin Maddi Yükünü Azaltmak)
Katılımcı 8	<i>UAİHL’de Sunulan Maddi İmkanlar</i> (Aylık Nakdi Burs, Ulaşım Ücretinin Karşıllanması, Ailenin Maddi Yükünü Azaltmak), <i>Mezun ve Okuyan Öğrenci Örnekliliği</i> (Mezun Tanıdık Olması),

Tablo 3.1. (devamı)

Katılımcı 9	<i>Ailenin Onayı/İsteği (Öğretmen Tavsiyesine Güven), ‘Müslüman Ülke’ Algısı (Müslüman Ülkeye Güven Duyma), UAİHL’de Sunulan Maddi İmkânlar (Burslu Olması)</i>
Katılımcı 10	<i>Yurt Dışı Eğitimin Çekiciliği (Yurt Dışında Okuma Hayali, Çevreden Uzaklaşma İsteği), Mezun ve Okuyan Öğrenci Örnekliliği (Türkiye’de Akrabası Olması)</i>
Katılımcı 11	<i>Dini Eğitime Talep (İslami Eğitim Alma Arzusu), ‘Müslüman Ülke’ Algısı (Müslüman Ülkeye Güven Duyma),</i>
Katılımcı 12	<i>Ailenin Onayı/İsteği (Ebeveynin Dini Eğitim Aldırma Arzusu, Ailenin Tek Erkek Çocuğu Olma), Dini Eğitime Talep (Hoca Olma İsteği),</i>
Katılımcı 13	<i>Yurt Dışı Eğitimin Çekiciliği (Uluslararası Bir Ortam), UAİHL’de Sunulan Maddi İmkânlar (Burslu Eğitim Olması, Her Sene Uçak Bileti)</i>
Katılımcı 14	<i>UAİHL’de Sunulan Maddi İmkânlar (Burslu Bir Eğitim Olması, Nakdi Burs Verilmesi), Mezun ve Öğrenci Örnekliliği (Mezun Tanıdık Olması)</i>
Katılımcı 15	<i>Yurt Dışı Eğitimin Çekiciliği (Çevrenin Lüks Bir Şey Olarak Algılanması), Eğitimin Kaliteli Olduğu Fikri (Mülakatta Yapılan Bilgilendirmenin Etkisi)</i>
Katılımcı 16	<i>Yurt Dışı Eğitimin Çekiciliği (Yurt Dışına Çıkma İsteği, Yurtdışı Tecrübesi Kazanmaya İlgisi), Mezun ve Öğrenci Örnekliliği (UAİHL’de Okuyan Tanıdığı Olması)</i>

- **UAİHL’nin Tanıtılması: Eski-Yeni Uygulamalar, Eksiklikler**

UAİHL’lerin yaklaşık on beşi Türkiye Diyanet Vakfının (TDV) burs programı kapsamındadır. Bu nedenle bu liselerin kuruluşundan itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) ve TDV, yurt dışında bu okulların tanıtımında ve öğrencilerin bulunup getirilmesinde aktif rol almıştır. UAİHL ile katılımcıların ilk tanışmaları çoğu zaman doğrudan DİB, TDV ve bunların yaptıkları faaliyetler yoluyla gerçekleşse de özellikle 2016 yılına kadar- yurt dışında “Türk okulları” diye bilinen okullar da bu işlerde aracılık etmiştir.

Mezun öğrencilerin bir kısmı bu okullarda ortaokul eğitimi almış kişilerdir. Bu okullardan birinde ortaokul eğitimini tamamlayan katılımcı 1 tercih sürecini anlatırken daha önceden buradan mezun olup imam hatibe giden kişiler vasıtasıyla UAİHL’den haberdar olduğunu ancak Türkiye’de nerede ve nasıl bir eğitim aldıklarını bilmediğini şöyle ifade etmiştir:

Şimdi ben Türk okulunda okudum. Zaten bizden önce böyle bir gelenek vardı. Yani her sene abilerimizin gittiğini biliyorduk. Türkiye'ye, Türkiye'nin neresine gidiyorlar, nasıl bir okula gidiyorlar? Bununla ilgili çok fikrimiz yoktu açıkçası. (K1, Pakistan, YL Öğrencisi, Şehit Ömer Halis Demir AİHL Mezun)

Yine bu ortaokullarda okuyan bir başka katılımcı bir hocasının kendisine UAİHL'de lise eğitimi alabileceğinden bahsettiğini söylemiştir:

... Ve işte ben o bursu kazandım ve Kano eyaletinde bulunan MTİS(?) dediğimiz Türklerin ortaokulunda eğitimime başladım. Ben ortaokulda ikinci sınıftaydım. Diyanet geldi büyük ihtimalle ya... Ben çünkü Diyanet'in geldiğine inanıyorum. Bizim oradaki Türk okullarıyla...Yani bu uluslararası imam hatip lisesi Diyanetin elindeydi ve Diyanet öğrencileri getiriyordu. Ayrı ayrı ülkelerden öğrenci getiriyordu [Türk okulları aracılığıyla]. Ben bu sürecin nasıl geliştiğinden pek haberim yok bilmiyorum...**** hoca adında bir Türk hocamız vardı bilgisayar öğretmeni. Yanıma geldi işte anlatıyor dedi ki, sen ve şu arkadaşlarınla Türkiye'ye gideceksiniz eğitim için lise eğitimi için dedi. (K2, Nijerya, Tercüman, Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Bangladeşli iki katılımcı yabancı bir ülkenin (Kuveyt) finanse ettiği ortaokulda okuduklarını ve buradan UAİHL'ye öğrencilerin seçilerek gönderildiğini söylemişlerdir. Bu iki katılımcıdan biri Türk okullarıyla bağlantı kurularak bu bağlantının kurulduğunu diğeri ise Diyanet görevlilerin irtibatın sağlandığını söylemiştir:

...Bizim orada. Benim o okuduğum okulla başka bir okul arasında bir bağlantı vardı. Yani açıkçası söylemem gerekirse ben ilk 2010'da buraya geldim. Yani o zamanlarda bilindiği üzere. Feto okulları dediğimiz okulları dünyanın her yerinde vardı. Bizde de...Türk olan ya da Türkiye'ye bağlantılı olan...sadece bu okullar vardı. Benim okuduğum okul da yabancı bir okul...İşte onların aralarında ilişki vardı. Bir türlü haberdar oldular... Sonra bizim okulumuzda işte bizden bazı öğrencileri seçtik[seçildi]...O yolla biz de buraya geldik. (K5 Bangladeş, Doktora Öğrencisi, Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

.... Bangladeş'te ortaokuldayken yani sekizinci sınıftayken bizim okul... yabancıların kurduğu bir okuldu. Yani Kuveytlielerin kurduğu bir okuldu. Şimdi o Kuveytlielerle Türkiye'nin, Diyanetle bir iş birliği vardı. Diyanet gelip onlara sordu, yani bize başarılı öğrenciler lazım ve ilk defa Bangladeş'ten getirecekler...15-20 kişi mülakata girdik bizi oradan 5 kişi seçtiler. 5 kişi oradan Türkiye geldik. (K5 Bangladeş, STK Çalışanı, Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Pakistanlı bir öğrenci de okuduğu ortaokulun Türk okulları olması ve orada aldığı eğitimin kalitesine güvendiği için UAİHL'yi tercih ettiğini belirtmiştir:

Ben zaten Türk okullarında okuyordum. Pakistan'da Pak-türk diye onlar da mesela her okuldan her şubeden 2 tane öğrenci seçip gönderiyorlardı. O zamanlar 2010 yılında ben Türkiye'ye geldim...Benim kendi [okulumun] şubesinden Lahor'daki şubesinden beni ve bir arkadaşımı seçmişlerdi. Biz Pakistan'dan o sene yaklaşık 12 kişi seçilip gelmiştik beraber. Öyle haberim olmuştu...İyi tepki vermişlerdi. Ailem aslında iyi bakmışlardı özellikle. Şimdi iyi bakıyorlar, Türkiye de biliniyor. Tabii o zamanlar da biliniyordu. Kalite açısından da okul

iyi olduğu için...O okulda bağlantılı olarak Türkiye'ye gelecektim. Bu yüzden iyi bir tepki verdiler, sevinmişlerdi yani açıkçası. (K6 Pakistan, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Bir başka katılımcı UAİHL'de okuyan bir kuzeni sayesinde bu okullardan haberi olduğunu ve kuzeninin kendisi yerine başvuru yaptığını söylemiştir:

Ya benim şöyle... Ben aslında önce benim bir kuzenim vardı burada, tamam mı? Benden önce geldi o İstanbul'da okumaya başlamış. O son sınıftayken benim için de başvurdu. İmam hatip lisesinden evet öyle benim haberim oldu... O [kuzeni] da imam hatipte okudu uluslararası... Ama o şeyde okudu FSM'de okudu...Ama o benim için tercih ederken Kayseri'yi seçti. Niye? Çünkü Kayseri'nin öğrenciler için daha uygun olduğunu düşünüyordu. Bende katılıyorum o fikre...Çünkü İstanbul'da olsaydım herhalde. Belki iyi bir şekilde okumazdım...Yani öğrenci bir şehir, yani tamam İstanbul'dayken işte sırf dışardasın ya da aklında farklı fikirler gelebiliyor. Mesela ticaret falan yapayım öyle bir şeyler, okuldan kaçayım diye falan öyle bir şey. Ama Kayseri'deyken sadece okulda[okula] odaklanıyorsun. Zaten onun[kuzenin] bir arkadaşları vardı...İşte o fikirlerinden okuldan[okulu] bıraktılar. İstanbul'da oldukları için öyle bir şey yani. (K4 Uganda, Üniversite Öğrencisi, Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Öğrencilerin çoğunluğu UAİHL'ye öğrenci seçiminde girdikleri mülakatlarda ve tanıtım seminerlerinde verilen bilgilerin yetersiz olduğuna işaret etmişlerdir:

.... Sonra 2011'de aynen şimdi biz sekizinci sınıftayken işte haber verildi, işte mülakata gireceksiniz, gitmek isteyenler daha doğrusu. Tamam dedik işte mülakata girdik işte biri gelmişti, bizimle mülakat yaptı biraz. Aslında çok detaylı bilgi verilmedi bize. Yani okulun ismine kadar işte hangi şehre gideceğimize kadar çok bir şey söylememişti. Sadece hani dini eğitim alacaksınız demişti bize. Ki benim için kâfi idi bu hani çok da teferruata girmek istemedim ben. (K1, Pakistan, YL Öğrencisi, Şehit Ömer Halis Demir AİHL Mezunu)

Aşağıda ifadelerine yer verdiğimiz katılımcı dinî bir eğitim alacağından haberi olduğunu söylese de imam hatip eğitimi kendi bilgi eksikliğine dikkat çekmiş, bazı arkadaşlarının ise imam hatip eğitimi alacaklarını hiç bilmeden Türkiye'ye geldiklerinden bahsetmiştir. İmam hatip eğitimi alacağından habersiz olan bu öğrenciler okuldaki eğitimlerine devam etmeyerek ülkelerine geri dönmüşlerdir:

Şöyle bir şey anlatayım, ek bir bilgi olarak biz okuduğumuz okulda yani Pakistan'da ortaokulu okurken biz oradan 4 kişi gelmiştik beraber sadece bizim okuldan. Bunlardan bir kişi biz daha gelir gelmez bir veya en fazla 2 ay içerisinde geri döndü. İtiraz ettiği şey şuydu: "kardeşim ben bilmiyordum ki imam hatibe geleceğimi" beni kandırdınız bir nevi...Ama mesela ben hatırlıyorum bana mülakatta işte dini eğitimi alacağına dair bilgi, bir de imam olacaksınız, filan denmişti. (K1, Pakistan, YL Öğrencisi, Şehit Ömer Halis Demir AİHL Mezunu)

Bu duruma benzer şekilde bir başka katılımcı daha kendilerine verilecek eğitim bilgilendirme yapıldığını ancak o dönem okula geldikten sonra bazı arkadaşlarından onlara yeterli bilgilendirmenin yapılmadığına duyduğunu belirtmiştir:

Evet, evet, ben biz bunu [eğitimin içeriğini] biliyorduk. Biz de zaten göndermeden önce yani buraya göndermeden önce söylemişlerdi. Böyle dinî eğitim alacaksınız ama bir bilgi eklemek isterim. Benim ülkemde böyle bizi bilgilendirme yapılmıştı ama bazı ülkelerde mesela bizim imam hatip de bazı arkadaşlarımız oluyordu. Onlar biri söylüyordu. Biz de böyle bir şey söylememişti. Ben şaşıryordum yani. Onlara böyle ne tür eğitim olacak? Yani ne tür derslerden ne öğreneceksiniz konusunda bir bilgi verilmemişti. Öylesine yani direkt gönderiyorlardı. Ben de bundan yani bunu duyunca şaşırmıştım ama biz de böyle şey olmuştu. Bize söylemişti göndermeden önce. (K5 Bangladeş, Doktora Öğrencisi, Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Bu durumların yaşanmasının en önemli sebebi bu okulların tanıtımında ve öğrencilerin bilgilendirilmesinde standart bir usul takip edilmemesi olduğu söylenebilir. O nedenle bazı öğrencilerin dinî bir lise eğitimi almak amacıyla veya UAİHL eğitimi ve müfredatının niteliği hakkında bilgi sahibi olarak tercihte bulunması her öğrenci için geçerli bir durum değildir:

.... Hatta biz eğitimin 4 yıl olduğunu bile bilmiyorduk. Türkiye'de lise 4 yıl olduğunu bile bilmiyorduk. Çünkü ben şey bitirmiştım. Ortaokulun üçüncü yılındaydım. İkinci yılı demiştım de üçüncü yılıydı, yani liseye başlayacaktım. Lisede 3 yıldır sürüyor [Nijerya'da] sonra demişler [Türkiye'ye gelince] ki 4 yıl oluyor Türkiye'de ben şaşırdım yani. Yani imkân ve şartların hepsinden bir haberimiz yoktu... Ama hem dini hem modern eğitim demişler, ikisi birlikte. (K2, Nijerya, Tercüman, Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Babasının bu eğitimi alma kararını aldığını söyleyen bir katılımcı kendinin veya babasının da imam hatip eğitimi konusunda bilgi eksikliğine şu sözlerle dikkat ekmiştir:

.... Dini eğitim veren bir lise olduğunu dediğim gibi beni oraya gönderen [yönlendiren] kişiler babamı anlatmışlar. Yani böyle bir okul olduğunu. Babam da yani anladı ya da anlamadı. Onu bilmiyorum ben. Ama hani ben şahsen bilgili değildim. (K3, Hindistan, Özel Sektör Çalışanı, Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Tercih sürecinde imam hatip eğitimi hakkında genel malumatı olan ve en azından dinî eğitimin diğer lise müfredat dersleriyle birlikte verildiğini söyleyen bu katılımcı da imam hatip eğitiminin kaç yıl olduğu ve sunulan imkân ve şartlardan çok da haberdar olmadığını söylemiştir:

.... Hatta biz eğitimin 4 yıl olduğunu bile bilmiyorduk. Türkiye'de lise 4 yıl olduğunu bile bilmiyorduk. Çünkü ben şey bitirmiştım. Ortaokulun üçüncü yılındaydım. İkinci yılı

demıştim de üçüncü yılıydı, yani liseye başlayacaktım. Lisede 3 yıldır sürüyor [Nijerya’da] sonra demişler [Türkiye’ye gelince] ki 4 yıl oluyor Türkiye’de ben şaşırđım yani. Yani imkân ve şartların hepsinden bir haberimiz yoktu... Ama hem dini hem modern eğitim demişler, ikisi birlikte. (K2, Nijerya, Tercüman, Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Bir katılımcı Türkiye’de ‘imam hatip’ okuyacağından haberi olmadığını lise eğitimi almak amacıyla geldiğini, kendilerine kapsamlı bir ders müfredatı alacaklarının ve istedikleri alanda yükseköğretim eğitimlerine devam edebileceklerinin söylendiğini belirtmiş ancak İlahiyat alanında ilerlemenin daha iyi olacağı şeklinde bir açıklama da yaptıklarını belirtmiştir:

İmam hatibe geleceğimi ben bilmiyordum açıkçası. Yani biz oradan gönderilirken. Aslında genel olarak tabii ilahiyat alanında ilerlerseniz daha iyi olur demişlerdi ama imam hatibe gidiyorsunuz gibi bir şey yoktu. Yani herhangi bir alanda ilerleyebilirsiniz demişlerdi. Her şeyi okuyacaksınız [her alandan dersler] ve...ama öğretmen olma mesela matematik öğretmeni olabilir, İngilizce öğretmeni olabilir. Dinle, okulla-eğitimle alakalı bir şey olursa daha iyi olur gibi bir şey vardı. Ama özellikle dinî eğitim üzerinde bir ekstra bir vurgu filan yoktu. (K6 Pakistan, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 10, başvuru sürecinde UAİHL’ hakkında gerekli bilgileri kabul aldıktan sonra öğrendiğini ve bunun mezun kişiler ve Diyanet görevlileri tarafından yapıldığını belirtmiştir:

Öyle başvururken bu bilgiye sahip değildim. Başvurup kazandıktan sonra biz yani Türkiye’ye gelmeden bir hafta önce bize Türkiye’de okuyan, Sri Lankalı abiler tarafından bize bir konferans verildi. Eğitim işte. Bir seminer verildi. İşte bu seminerde imam hatip okulun ne olduğunu, bu projenin ne olduğunu işte Diyanet’ten görevlendirilmiş abiler tarafından bize anlatıldı ama başvurudan önce bilgisizdim. Buraya gelirken nasıl bir eğitim alacağımdan, nasıl bir dinî eğitimle karşı karşılayacağım haberim vardı yani bilgiliydim. (K15, Bangladeş, STK Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 13, yapılan bilgilendirme hakkında eksik olduğu ve imam hatipteki eğitimin yabancı uyruklu öğrenciler için zor gelebilecek yönlerine değinilmediğinden şikâyet etmiştir:

Sadece güzellikleri duyduk. Yani böyle zor tarafları yani duymadık. Evet, mesela geldik, 3 ay içerisinde işte yani [Türkçe’yi] öğrenmek zorunda kaldık...Sonra yaklaşık 17 ders, yani lise dersleri aldık...çok zordu yani. (K13, Liberya, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

- **Karar Sürecinde Aktif Aktörler: Ebeveyn/Aile**

Katılımcıların ailelerinin UAIHL ile tanışma ve burada okumaya karar verme sürecine katkıları ve tepkileri birbirinden farklıdır. Ancak birçok katılımcıdan elde ettiğimiz verilerden yola çıkarak *aile onayı/isteği* adını verdiğimiz tema karar sürecinde etkili olan aile/akraba ve özellikle ebeveynlerin rolüne işaret etmektedir.

Örneğin bazı katılımcılar ailesine haber vermeden kendileri başvuru sürecini tamamlarken, bazı katılımcıların ebeveynleri bizzat kendileri UAIHL'nin varlığından haberdar olarak çocuklarını başvuru konusunda teşvik etmiştir:

.... Bunun üzerine ailemle konuştum dedim ki hani okul dedim, Türkiye'ye göndermek istiyor zaten. Hani çok da şeyden haberdar değiliz. 'Bu okullar kimin?', işte 'Nasıl bir düzen var?', 'Orada gideceğimiz kurum kimlere ait?' vesaire çok fikrimiz yoktu işte. ... Ben de bunun üzerine babamı aradım, babam da hani şey dedi ben dedi: hani bir amcanlarla falan istişare edeyim, dönüş yaparım. Sonra dönüş yaptı tamam dedi. Yani sıkıntı yok. Bu şekilde yani tam işte bak bizim liseye giriş yapana kadar tam olarak nereye gideceğimizi biliyorduk biz. (K1, Pakistan, YL Öğrencisi, Şehit Ömer Halis Demir AIHL Mezunlu)

Öğrencilerin UAIHL'de okumayı tercih etmelerinde ebeveynleri ve çekirdek ailelerinin ikna olması gerekmiştir. Burada ailelerin tepkileri de çeşitlidir. Örneğin bazı aile ve ebeveynler çocuklarını teşvik ederken, bazıları kararı çocuklarına bırakmış, bazı ailelerin ikna edilmesinin gerektiği de vaki olmuştur.

Hiçbir şey hakkında bilgimiz yoktu sadece biz hani burslu olarak bir yere gidiyoruz. Eh şimdi orta sınıf aileler... Hani anne babamız hani orta sınıf aileler burslu bir imkân çıkmış, kendi imkânlarıyla okutma imkânı biraz zor. Önüne bir fırsat çıkmış gönderelim hayırlısıyla demişler. (K1, Pakistan, YL Öğrencisi, Şehit Ömer Halis Demir AIHL Mezunlu)

Ailelerin ikna edilmesi ve sürece dahil edilmesi bazı katılımcıların UAIHL eğitimi almaya karar vermesindeki kilit noktadır. Öyle ki bir sonraki pasajdan anlaşılacağı üzere bu katılımcı karar sürecinin dışında kaldığını ve genel anlamda sürece dair bilgisinin olmadığını söylemiştir:

Ben de aileme söyledim, çok mutlu oldular, hatta **** hoca bu seçilen öğrencilerini ailelerini tek tek ziyaret etti. Çünkü babaların şeyleri alması gerekiyor izin, onlardan izin alması gerekiyor. Ziyaret esnasında benim ne konuştuklarımdan, hiçbir şeyden haberim yok. Yani sadece oturmuşlar, sohbet ettiler, yanında da bazı Nijeryalı hocalarımız da vardı, onlar açıklıyorlar, tercüme ediyorlardı. Ben küçüktüm, 14 yaşındaydım. Yani olup bitenlerden pek bilgim yok. Sadece Türkiye'ye gideceğimi biliyordum yani... Evet, bir de ailenin kabulü var tabii ki. Çünkü hani çocukları yurtdışına gidip eğitim görecekti, gidip eğitim görecekti. (K2, Nijerya, Tercüman, Şehit Ömer Halisdemir AIHL)

Katılımcı 3 babasının bir tanıdığı vasıtasıyla UAİHL'den haberleri olduğuna ve bir önceki katılımcının tecrübesine benzer şekilde süreçte aktif rolü olmadığına dikkat çekmiştir. Farklı olarak babasının okul hakkında yapılan bilgilendirmeyi doğru anlayıp anlamadığı konusunda da emin olmadığını belirtmiştir:

.... Önceden hiç haberim yoktu [imam hatip hakkında]. Türkiye'ye gitmeden önce yani tabii ki. Benim babam biliyordu o zaman, yani küçüktüm yaş olarak hani çok iyi anlatamadı o bana. Ya da ben de çok iyi anlayamadım, bilmiyorum. O yüzden yani haberdar değildim yani önceden. Benim babama anlattılar bunu. Ben de yani bunu biliyordum ama. Çok da hani şey değildim... Şuurlu değildim o zaman, çocuktum, ya o zaman o yüzden çok fazla iyi değil hatırlamıyorum. Ama ben belki kendi açımdan yani şahsen yani ben bilmiyordum. Ya da çok şey değildim, şuurlu değildim. Hani anlatabildim yani? Öyle yani yoksa orada gittikleri vardı, onu hani sonra öğrendim ben bunu. Benim babama anlattılar bunu. Ben de yani bunu biliyordum ama. Çok da hani şey değildim, şuurlu değildim o zaman çocuktum, ya o zaman o yüzden çok fazla iyi değil hatırlamıyorum. Böyle yani. (K3, Hindistan, Özel Sektör Çalışanı, Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Nispeten küçük bir yaşta daha reşit olmayan çocuklarını yurt dışında lise eğitimi almaya göndermekte bazı ailelerin tereddüt yaşaması oldukça doğaldır. Bu gibi durumlarda aileleri karara verirken farklı şeyler motive etmiştir. Aşağıda ifadelerine yer verdiğimiz katılımcının ailesi de çocuklarının kaliteli bir eğitim almasını ve iyi bir geleceğe sahip olmasını arzu ettikleri için onu yurt dışına göndermeye ikna olmuşlardır.

Bunu aileme söylediğim de e tabii o yaşlarda yani lise okumak demek daha yani 18'e basmadık yani küçük bir yaş. O yaşlarda başka bir ülkeye göndermek yani kolay değil. Yani hiçbir anne baba için kolay değil. Benim bu ailemde aynı tepkiyi göstermişti. Ama sonra yavaş yavaş belki iyi bir gelecek olur. Yani yabancı bir ülkede bölge. Daha kaliteli bir eğitim olur bu bunu umarak. Yani beni gönderdiler, buna razı oldular. (K5 Bangladeş, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılım 16 ve Katılımcı 7'nin ailesi karar sürecinde çok etkin bir rol üstlenmemiş çocuklarını özellikle sürecin başında serbest bırakarak nötr bir tavır sergilemişlerdir. Hatta katılımcı 7 başvuru sürecinde ailesine haber vermemiştir. İlerleyen süreçte ise katılımcı 16 ailesinin yurt dışında okumanın iyi bir şey olduğunu düşündükleri için bu konuda ona destek olduklarını söylemiştir.

.... Bana bıraktı yani şöyle... sen gitmek istersen tamam, izin veririz falan böyle. Yani çok karışmadı yani yani...sen gitmek istiyorsan git o zaman yani öyle...bana serbest bıraktılar. Beni sonra yani sonra çok tepki olmadı hem de biraz destekçi oldu. Tamam, yurtdışı gitmek daha iyi... böyle teşvik yaptı. (K16, Tayland, Kur'an Kursu Hocası, Uluslararası Mevlâna AİHL)

Katılımcı 7'nin ailesi ise çocukları UAİHL'de eğitim almaya hak kazandığında *eğitimin burslu olması* maddi açıdan onları rahat ettireceği ve sorumluluklarını azaltacağı için bu fikre olumlu yaklaşmışlardır.

.... Yani böyle bir fırsat varken değerlendireyim, aileme bile söylemedim, sınava girdik işte biraz mantık biraz işte matematik soruları vardı. O sınav neticesinde 3 kişiyi seçtiler. Yani okulumuzdan 3 kişi olarak biz işte burslu olarak bizi kabul ettiler ve işte Türkiye'ye gönderdiler. Tabii ben olayı şey aileme anlattığımda bunlar sevindi çünkü o sıralarda benim babam vefat etmişti. Dolayısıyla yani başka bir yere gitme yani biraz daha ekonomik açıdan işte ailemi rahatlatacaktır artık ya sorumluluk onların olmayacaktı. Biraz daha rahat olacaktım. Öyle olunca yani biraz daha sevindiler ve desteklediler. (K7 Togo, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Aile faktörünün karar sürecinde öğrenciler üzerinde benzer etkileri vardır. Benzer şekilde Katılımcı 8 de ailesine alacağı burslu eğitim sayesinde yük olmayacağı için UAİHL'yi tercih ettiğini belirtirmiş ancak aynı zamanda ailesinden uzakta dört sene yaşayacağı bir tecrübenin onu karar alırken motive eden diğer unsur olduğuna dikkat çekmiştir. Bu örnekte aile fertlerinin yaptığı doğrudan bir etkiden bahsedemsek de bu durumu da aile kurumunun öğrencilerin kararları üzerindeki yarattığı etkilerden bir olarak zikredebiliriz:

.... Biraz daha şey ya ben yani ben şahsen şu bursla alakalı, onu çok nasıl desem çok beğendim. Yani hem yemek 3 defa her gün hem para da veriyorlar. Hem bilet yani bir kısım aileme...yük olmamaya çalışıyorum hem de yani aileden de uzakta kalmak benim için değerli bir şey. Yani bu çok iyi bir tecrübe benim için ve 4 sene orada geçirdiğim ve çok iyi oldu. (K8, Endonezya, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

Bazen aileler karar sürecinde aktif rol almamış Katılımcı 4 örneğinde görüldüğü üzere bu süreçte destekleyici bir tutum göstermekle yetinmişlerdir, kuzeni de aynı UAİHL'de eğitim aldığı için çocukları için bu kararın olumlu sonuçlanacağı kanaatine sahip olmuşlardır.

...Ben şöyle, önceden lisede okuyordum aslında, ama gelmeden önce oradaki liseyi bitirmedim. Bu fikir geldi işte. Ailem karışmadı, tamam mı? Zaten benim abimden [kuzeni] örnek alıyordu. Tamam benim abim geldi, o kuzenim işte geldi ya işte ondan örnek aldı işte. Demiş ki [ailesi] 'Ha bu adam iyi okuduysa demek ki bizim çocuk da iyi olacak'.... (K4 Uganda, Üniversite Öğrencisi, Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Bir başka katılımcı, ailesinin imam hatip okullarından önceden haberi olduğunu ve böyle bir fırsat çıktığında ailecek buna olumlu yaklaştıklarını belirtmiştir. Bu katılımcı ayrıca ailesinin tek erkek çocuğu olması ve babasının oğlu için 'hoca' olmasını istemesinin bu kararlarında etkili olduğuna dikkat çekmiştir:

... Öncelikle buradaki ortaokulu bitirdikten sonra burada olan bir liseye yazıldım. Kabul da görmüştüm ama daha sonra işte Türkiye’de böyle bir imam hatip okulundan bahsedilmişti ve tercihim sorulmuştu. Hani ‘Böyle bir okul var ve böyle bir şey tercih eder misiniz? Gitmek ister misiniz?’ Bu süreçte şöyle bir şey de var aslında babamın da çok isteği vardı. Hani bir gün işte oğlum olur da imam hatip okusun, işte hoca olsun şey olsun sonra. Gittim işte, eve geldiğim daha doğrusu babama bahsettiğim dedim: ‘Böyle böyle bir şey var. İstanbul gibi bir fırsat var. Hani siz ne dersiniz buna katılır mısınız?’ falan. Bir de şöyle bir etken de vardı, ben ailemin tek erkek çocuğuydum, çocuğuyum. Sonra işte bir düşünme süreci oldu ama iyi bir fırsat da görüldü aynı zamanda. O yüzden evdekiler annem babam kız kardeşlerim falan beraber böyle bir karar aldık ve benim imam hatip yazılma şeyim başladı. (K12, Makedonya, İmam Hatip, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

• Müslüman Türkiye Algısı

Müslüman Ülke Türkiye Algısı temasında birleştirebileceğimiz Türkiye’nin Müslüman bir ülke olmasının²⁰ katılımcıların eğitim alma kararını etkileyip etkilemediği konusunda farklı cevaplar söz konusudur. Katılımcılardan bazıları Türkiye’nin Müslüman bir ülke olmasının kararlarına doğrudan bir etkisi olmadığını belirtmiştir. Bu öğrencilerden birinin konuya dair ifadeleri şu şekildedir:

...Ya şöyle dediğim gibi, şimdi ortaokul son sınıf öğrencisisin. Hani yaşın tecrüben çok şey yetmiyor aslında. Belli konularda işte ailene veya sevdiğin, güvendiğin insanlara danışmak zorunda kalıyorsun. Yani Türkiye Müslüman bir ülke olmasaydı bence gene şey verilirdi. Yani sıkıntı olmazdı gene gitmeme müsaade ederlerdi diye tahmin ediyorum ama tabii Türkiye olunca bu konuda biraz daha güven hissi artıyor. Hani sonuçta oğlumuz Türkiye’ye gidiyor diye. ... (K1, Pakistan, YL Öğrencisi, Şehit Ömer Halis Demir AİHL Mezunu)

Yukarıda ifadelerden de anlaşılıyor ki Katılımcı 1 için UAİHL’yi tercih sürecinde Türkiye’nin Müslüman bir ülke olması doğrudan bir etkisi olmasa da bu kararı almada destekleyici bir faktör olmuştur.

Katılımcı 2 ise Türkiye nüfusunun çoğunluğunun Müslüman olduğundan dahi haberi olmadığını yalnızca Osmanlı zamanında Müslüman bir devletken sonrasında cumhuriyete geçişte dine karşı tutum alan bir toplum/devlete dönüştüğü şeklinde bir bilgisi olduğundan bahsetmiştir:

...Bizim ülkemizde yani daha çok Türkiye ile ilgili meşhur bir algı var. Hani şey diyorlar işte eskiden Müslüman bir devleti, yani Osmanlı devleti’nin mirası yani, devamı... Aynen daha çok batıya, yani batıcı şeklinde hani şey diyorlar, hatta ezanı yasaklayan. Yani bu tür bilgiler bizim ülkemize kadar ulaştı. Yani işte yavru(?) olmaya çalışsan bir ülke olarak algılanıyor. Hakikaten Türkiye’nin çoğunluğu Müslüman olduğuna dair herhangi bir bilgim yoktu. (K2, Nijerya, Tercüman, Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

²⁰ Burada Müslüman bir ülkeden kastımız Türkiye nüfusunun çoğunluğunun Müslüman olmasıdır.

Türkiye'nin Müslüman bir ülke olması bir yana gelmeden Türkiye hakkında çok az veya neredeyse hiçbir malumatı olmayanalar da vardır:

.... Gitmeden önce hatta Kayseri diye bir şehir var olduğunu gittikten sonra öğrendim tabii ki hani giderken İstanbul'da öyle... Türkiye de o kadar meşhur değildi o zaman Hindistan'da hani böyle Türkiye yani şey... Türkiye diye bir ülke var oraya gidiyorsun ama nasıl bir ülke? Avrupa'da yani hatta Türkiye o zaman Avrupa'da yani Avrupalı bir ülke olarak biliyorduk. (K3, Hindistan, Özel Sektör Çalışanı, Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Türkiye hakkındaki algı karar sürecinde her zaman olumlu bir etki yapmamıştır. Aksine bazı aileleri karar sürecinde tereddüde itmiştir. Türkiye tarihine dair bilgilerinden yola çıkarak buradaki dinî yaşam ve yaşayış hakkında ailesinin endişeleri olduğunu söyleyen bir katılımcı, bu durumun UAIHL'den onları haberdar eden hoca tarafından açıklığa kavuşturulup endişelerinin giderildiğini söylemiştir:

.... Şu 1924 müydü işte halifeliğin kaldırılmasıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması o çok... Bizde nasıl desem yani hoş bakan yok bizde. O yüzden Türkiye eşittir işte o sekülerlik filan [algısı var]. Bunları biraz düşündü annem ve biraz da gergindi aslında daha doğrusu ama işte bir şekilde hocam... anlattı bursun nasıl olduğu ondan sonra yurttan var, zaten TDV'nin imam hatipleri başka bir okul, yani diğer okullara benzemiyor. Bunlar [anneyi] rahatlatı ve sakinleşti. (K8, Endonezya, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

Türkiye dışında bir ülkede de lise okuyabileceğini söyleyen Katılımcı 9, Türkiye'nin çoğunluğu Müslüman bir ülke olmasının yine de bu kararı almada onu teşvik ettiğine işaret etmiştir: "...Giderdim ama... Türkiye Müslüman çoğu Müslüman olduğunu diye seçtim diye böyle yani emin oldum burada okumakta." (K9, Tayland, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

Türkiye'nin Müslüman bir ülke olduğu düşüncesine inanarak seçtiğini söyleyen bir katılımcı bunun aksi bir durumda kararının olumsuz olabileceğini söylemiştir: "... Kesinlikle Müslüman bir ülke olması benim kararımı ve ailemin bu kararımı etkiledi. Yani Müslüman bir ülke olduğu için geldim olmasaydı o yaşta büyük ihtimalle gelmezdim." (K11, Nijerya, Özel Sektör Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

- **Modern-Dinî Eğitim Modeli: İmam Hatip Liseleri**

Katılımcılar UAİHL’de okumaya karar verirken onları teşvik eden diğer bir hususun imam hatip eğitiminde matematik, fen bilimleri ve sosyal bilimler gibi derslerle birlikte dinî içerikli meslek derslerinin beraber öğretilmesi olduğunu söylemişlerdir.

.... Biz de merak ettik. Nasıl bir eğitim hani göreceğiz orada şey dediler bize hem dinî hem de modern eğitim yani. Çünkü ben Arapçayı seviyordum. Hani bir de diğer ‘science’ dediğimiz sayısal eğitimlerde de ben iyiydim okulda. Güzel bir fikir dedik yani hatta sevindik, çünkü bizde yurt dışına çıkan bir insan gerçekten başarılı bir geleceğe sahip birisi olarak algılanıyor. (K2, Nijerya, Tercüman, Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 11 imam hatibi tercih ederken onu motive eden en önemli sebebin; UAİHL dinî/İslâmî bir eğitim verilmesi ve üniversite eğitimine devam ederken bu lise eğitiminin bir sorun teşkil etmemesi olduğunu söylemiştir. Yani imama hatip modelinin yükseköğretime devam etmek için yeterli bir lise eğitim modeli olacağını düşünmüştür. Katılımcı bunu şu sözlerle açıklamıştır:

.... Evet, neden tercih ettim? Yani aslında çocukluktan beri bu alanla ilgilendim benim şahsen. İslami ilimler bir de İslami ilimler okuma düşüncem vardı ama o alanda...derinlik. O alanda ilerlemeyi düşünüyordum? İlk seçtiğimde emin değildim, sanki düşünmüyordum işte en azından temel bilgilere sahip olmak benim düşüncemdi. Bir de imam hatipten sonra normal üniversite okuyabileceğimiz söylendi. Ondan çok da sorun olmadı. (K11, Nijerya, Özel Sektör Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Makedonyalı bir katılımcı Türkiye ve buradaki dinî yaşam hakkında bilgi sahibi olduklarını ve buradaki durumu beğendiklerini söylemiştir. Ayrıca her ne kadar kendi ülkesinde de dinî eğitim veren bir lise modeli (medrese) bulunsa da Türkiye’deki imam hatiplerin; belli farkları bulunduğunu ve iyi/başarılı bir örnek olduğunu düşündükleri için burayı seçtiklerini belirtmiştir:

.... Zaten Türkiye’de ailemizin de olduğunu göz önünde bulundurursak, onlarla sürekli bir iletişim içindeydik ve ben şahsen gitmesem bile ailem belirli aralıklarla Türkiye’ye gidip geliyordu ve oradaki dini yaşamdan oradaki insanların yaşamından daha doğrusu Müslümanların yaşamından edindiği bilgiler ve görünümler vardır işte. Daha sonra bu imam hatiplerle şey olunca hani işte bizim oğlumuz da gitsin. Orada eğitimini alabilsin. Çünkü burada Makedonya’da medresemiz olmadığından değil ama bazı etkenlerden dolayı biraz daha farklı şeyler var. O yüzden bu konuda Türkiye iyi bir örnek olduğu için ben Türkiye’yi seçtim diyebilirim. (K12, Makedonya, İmam Hatip, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

Bir katılımcı tercih sürecinde alacakları eğitimin yüksek ve kaliteli bir dinî bir eğitim olacaklarının söylemelerinin etkili olduğuna işaret etmiştir:

...mülakatta bize söyledi, yani sizi oraya götürüyoruz dinî eğitim vereceğiz orada. Burada tabii ki din eğitimi aldık, yani ben-biz medreseden geldik... din eğitimi az çok aldık ama daha yüksek, daha kaliteli bir dini öğretim dinî bilgiler bize vereceğini söylemişler. Biz de kabul ettik. Yani buna göre biz geldik. (K15, Bangladeş, STK Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

- **Burslu (Finansal Destekli) Eğitim ve Okuldaki Maddi İmkân/Şartlar**

Katılımcılardan bir kısmı burslu bir eğitim almanın karar vermelerinde en önemli etken olduğunu belirtmişlerdir.

.... Tercih etme sebebi burs vardı yani o zaman bize burs veriliyordu. O yüzden yani burs da yani güzeldi bizim için o yüzden tercih ettim. Yani bazıları dedi ki, yani ben o zaman kaç yaşındaydım? 14-13 yaşlardaydım. O yüzden bazıları dedi ki; 'Güzel çocukken tabii ki ülke dışına gidiyorsun hayatını yaşıyorsun [yaşarsın].' Bazıları dedi ki: 'Çocuksun niye bu kadar yaşta gidiyorsun daha da büyüyünce gidersin.' öyle dediler. Böyle yani bazıları benim gitmeye karşıydı, bazıları da yani 'Tabii ki gideceksin güzel senin için.' dediler...Ama ben belki kendi açımdan yani şahsen ben bilmiyordum. Ya da çok şey değildim, şuurlu değildim. Hani anlatabildim yani? (K3, Hindistan, Özel Sektör Çalışanı, Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Burada katılımcı bursun onun karar vermesinde etkili olduğunu söylerken ailesi dışında çevresinden hem olumlu hem de olumsuz tepkiler aldığını belirtmiştir. Katılımcı karar alırken çok da şuurlu olmamasını ise yaş olarak küçük olmasına bağlamıştır.

UAİHL eğitiminin burslu olmasını tercihte en önemli etken olduğunu söyleyen bir katılımcı hem verilecek burs miktarına dikkat çekmiştir. Bunun yanında Türkiye'de eğitim alma konusunda da yalnızca (ya da daha çok) burslu bir eğitimin bir avantaj yarattığını söylemiştir. Ayrıca katılımcı Türkiye'yi ile Avrupa ülkeleriyle kıyasladığında para birimleri daha değerli ve vize-seyahat fırsatlarının daha geniş olduğu için Avrupa ülkelerini eğer buna benzer bir eğitim fırsatı olsaydı Türkiye'ye tercih edeceğini belirtmiştir:

.... Ondan sonra bursla alakalı yani abilerimiz **** abi falan da anlattı. Kaç alacaktık [burs miktarı] biz diyoruz ki o kadar azmış Türkiye'de olursa azmış tabii ama şey bizim paraya çevirdiğimiz zaman fazla da o zaman da fazlaydı ama şu an maalesef çok düşük... Yani sonuçta ama yine yetiyordu da mesela aldığım bursları hep biriktiriyordum...tatildeyken öyle kullanıyordum ben. [Türkiye dışında bir ülkeye okumaya gider miydin?] Pek etki vermez benim için burs olsa yine giderdim ... tabii ki benim için burs da etkili ama...mesela İtalya veya Türkiye olursa [olsaydı] belki yine de Türkiye için [Türkiye'yi] daha tercih ederim. Çünkü yemek için pek sıkıntı çekmem belki...Ama tabii İtalya'yla şey kıyaslarsak... Bilmiyorum... çünkü İtalya'da yaşasak Avrupa'yı gezebiliriz [Güldü]. (K14, Endonezya, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

- **Yurt Dışında Eğitimin Çekiciliği**

Bazı katılımcılar yurt dışına çıkma hevesi veya yurt dışında okuma *arzusunun* kendileri için önemli bir tercih sebebi olduğunu belirtmiştir:

.... Yani doğrusunu söylemek gerekirse. Burs vardı bir dediğim gibi. Ondan sonra ben başka bir ülkeye gidip yani eğitim alma hevesi diyebilirsiniz. Tabii ki benim şahsi hevesim değil yani babamın ve benim, yani ikimizin. (K3, Hindistan, Özel Sektör Çalışanı, Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Bazı katılımcılar tanıdıkları vasıtasıyla UAİHL'den haberdar olduklarını ve eğitimin içeriğinden az da olsa haberdar olmalarına rağmen çok da bilinçli bir tercih yaparak bu okula başvurmadıklarını belirtmişlerdir. Bunun sebebini ise o vakitte daha "çocuk" olmalarına ve bir anlamda durumu küçük yaşlarda tam idrak edemediklerine bağlamışlardır.

Benim kuzenim işte şöyle [dedi] işte 'Bizim okulda şöyle Kuran öğretiyorlar, işte Arapça gibi şeyler bir de genel dersler de öğretiyorlar.' işte bize anlatıyor işte. Tamam oradan biliyoruz ne öğreneceğimizi...Bazı şeyleri anlamıyorum işte o çok çocuktum o zaman...Bazı şeyler anlayamıyordum. (K4 Uganda, Üniversite Öğrencisi, Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Bazı öğrenciler ve aileleri için yurt dışında kaliteli bir eğitim verileceğine olan inanç onların kararlarındaki en önemli itici güç olmuştur:

.... Pek etkili olmazdı[olmadı]. Burada önemli olan kaliteli bir eğitim. Çünkü yani benim ailem, Bangladeş'tekiler oradaki eğitimden haberdar olduğu için belki de yabancı bir ülkede eğitimin daha kaliteli olmasını bekliyorlardı. Yani sadece bu amaçla yani bu temel amaç, onun dışında Müslüman olmak yani pek bilgim yoktu ama bir şeyim vardı yani. Yüzeysel bilgilerim vardı biraz belki yani bazıları Arap ülke diye düşünüyorlar. Türkiye'nin ve Arap ülke olduğunu hala düşünen var. Bunu söyleyeyim ama dediğim gibi en etkili olan şey yabancı bir ülke ve kaliteli eğitim. (K5 Bangladeş, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 10 yurt dışında okumanın küçük yaştan beri hayali olduğunu belirtmiş, lise eğitimi almak için Türkiye dışında başka ülkelerdeki burslu programlara da başvurduğunu ve Türkiye'yi ikinci seçenek olarak düşünse de bu sonuçtan memnun olduğunu söylemiştir. Yurt dışında eğitim almak istemesindeki asıl gayenin bulunduğu çevreden uzaklaşmak olduğunu söyleyerek diğer katılımcılardan farklı bir cevap vermiştir:

Benim de tercih etmek amacım şöyleydi; ben zaten yurt dışında okumak benim hayalimdi. Türkiye başvurmadan önce Kuveyt'e 2-3 kere başvurmuşum. 2-3 kere reddedildim. Proje okulu şu ana başvurmuşum, olmayınca da son bir kez Türkiye başvurayım dedim. O oldu çok şükür yani yurt dışında okumak halinde şöyle benim kendi çevremden uzak durmak istiyordum. Hem aile ailemden hem birkaç sıkıntılardan, mahallemden falan filan uzak kalmak istediğimden yurt dışına çıkmak istedim. Böylece geldik, başvurduk geldik yani. Aslında ben şöyle söyleyeyim, yani ben Türkiye'ye gelmeden önce yani benim hedefim yurt dışında okumak ya Kuveyt olur Türkiye olur Amerika olur yani bu bir nevi uçağa binmek hevesiydi. Yani benim yani uçağa binip de bir yere gideyim. Yani o Türkiye olur başka bir ülke olur. (K10, Sri Lanka, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 16 da yurt dışında okumanın onu en çok motive eden faktör olduğunu belirtmiş, onun için diğer tercih sebeplerinin ikinci planda kaldığına işaret etmiştir:

Beni bu yurt dışı tecrübesi beni çok çekiyor yani ilgimi çekiyor...tam bir ders niteliği değil de bir tecrübe kazanmak için öyle...Yani imam hatibin nasıl bir okul olduğunu onunla bir bilgim yok açıkçası. Ben sadece bu yurt dışında bir tecrübe kazanacağım falan böyle daha baskın oluyor yani. (K16, Tayland, Kur'an Kursu Hocası, Uluslararası Mevlâna AİHL)

Yurt dışında burslu olarak okumanın özellikle de lise eğitimi söz konusu olduğunda alışılmadık bir durum olduğunu söyleyen Katılımcı 8, ailesinin ikna olmasında bu durumun etkili olduğuna dikkat çekmiştir:

Kabul olduğumu söylediğim zaman ilk başta onlar şaşırdılar. "Tabii oğlum nasıl, nasıl kabul oldun?" gibi... Yani belki üniversite eğer yurt dışından üniversite okursan tamam, yani bu belki daha alışılmış bir şey, bizde normal bir şey. Ama liseyi yurt dışında okumak hem de burslu bu çok olağanüstü bir şey bizde. Yani ilk başta şaşırdılar ama ondan sonra çok da şey yapmıyorlar. Yani hoş görürler. (K8, Endonezya, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

Bir katılımcı okul tanıtımında, birçok ülkeden öğrencilerin olduğu bir okulda uluslararası bir ortamın olduğuna yönelik yapılan bilgilendirmenin burayı tercih etmesinde etkili olduğunu söylemiştir:

.... Bir de yani öyle bir uluslararası ortamda...olacağımızdan bahsettiler yani arkadaşlar var, yani dünyanın her bir tarafından geldiler...Yani gelecekte bizim için bu güzel bir fırsat. Yani dünyanın her tarafından bir insanı tanıyorsun. Güzel bir şey olduğunu söylediler. (K13, Liberya, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Bir katılımcı karar sürecinde ailesinin yurt dışında okumayı sorun etmediğini ve bunun sebebinin yurt dışında okumanın kendi çevresinde istenen bir durum olması olduğunu söylemiştir: "...Ailem de...zorluk göstermedi zaten. Biz de yurt dışı okumak yani lüks bir şey idi. Ki hâlâ öyle o yüzden yani bu onlar bunu güzel

karşıladi ve gönderdiler. Yani sıkıntı olmadı.” (K15, Bangladeş, STK Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Yaptığımız derinlemesine mülakatlarda katılımcılara yönelttiğimiz sorular neticesinde aldığımız cevaplardan birçok veri elde ettik. Yaptığımız betimsel analizin sonucunda UAİHL’yle tanışma ve karar sürecini ilgilendirdiğini ve etkilediğini düşündüğümüz hususları kodladık. Bu kodlardan da on (10) adet temaya ulaştık²¹:

- I. Dinî Eğitime Talep
- II. Ailenin Onayı/İsteği,
- III. Mezun ve Öğrenci Örnekliliği,
- IV. ‘Müslüman Ülke’ Algısı,
- V. Öğretmen Tavsiyesi,
- VI. İmam Hatip Eğitim Modelinin Etkisi,
- VII. UAİHL’de Sunulan Maddi İmkanlar,
- VIII. Yurt Dışı Eğitimin Çekiciliği,
- IX. Eğitimin Kaliteli Olduğu Fikri,
- X. Olumlu Türkiye İmajı

Nitel bir çalışmada bu etkenlerden hangisinin oran olarak tüm UAİHL mezunu/öğrencileri evreni açısından daha çok etkili olduğuna dair bir yorum yapmak mümkün değildir. Ancak örneklem grubumuz heterojen bir yapıya sahip olduğundan farklı örneklem gruplarıyla yapılacak çalışmalarda da benzer temalara ulaşılacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Ayrıca 1, 4, 6. Temalar göz önünde bulundurulduğunda bu süreçte din-dindarlık algı ve anlayışının etkili olduğu görülür.

²¹ Yukarıda sıraladığımız temalara ait kodlara ve katılımcılardaki karşılığına bölümün başında yer verdiğimiz tablodan ulaşılabilir.

3.3. Türkiye'ye Geliş Süreci, İlk Duygu ve İzlenimler

Tablo 3.2. Türkiye'ye Geliş Süreci ve İlk Duygu ve İzlenimler

Katılımcı No	Türkiye'ye Geliş Süreci ve İlk Duygu ve İzlenimler
Katılımcı 1	Heyecan ve Korku/Endişe (İlk Defa Uçağa Binme Tecrübesi), Kültürel Şok (Kılık Kıyafet Farklılığı, Cami Mimarisinin Etkileyciliği), Dinî Hayat ve Pratiklerdeki Farklılık (Vakit Namazlarına Katılımın Az Olması)
Katılımcı 2	Heyecan ve Mutluluk Hissi (İlk Defa Uçağa Binmek), Kültürel Yakınlık-Benzerlik (Önceden Alınan Türkçe Eğitiminin Etkisi), Kültürel Şok (Büyük Şehrin ve Binaların Etkisi, Kadınların Sigara İçmesi), Tesettüre ve İslami Görünüşe Aykırılık (Kadınların Giyimindeki Farklılık, Başörtüsündeki Farklılık, Tesettür Anlayışının Farklılığı, İmamların Modern Dış Görünüşi))
Katılımcı 3	Tesettüre ve İslami Görünüşe Aykırılık (Tesettürlü Kadınların Azlığı, Erkeklerin Sakalsız Olması, İmamların Modern Dış Görünüşi))
Katılımcı 4	Dinî-Kültürel Yakınlık (Giyim Kuşamdaki Benzerlik), Dinî-Kültürel Farklılık (Camilerin Yapısal Farklılığı, Ezan Sisteminin Farklı Olması)
Katılımcı 5	Geliş Sürecinde Yaşanan Zorluk Yaşanması (Küçük Yaşta Seyahat Etmenin Zorlukları), İklim ve Çevresel Şartlardaki Farklılık (Havaya Uygun Kıyafetlerinin Olmaması), Tesettüre ve İslami Görünüşe Aykırılık (Başörtüsü Giyenler Kadar Giymeyenlerin de Olması),
Katılımcı 6	İklim ve Çevresel Şartlardaki Farklılık (Daha Soğuk Bir İklim, Daha Düzenli ve Temiz Bir Çevre/Şehir), Tesettüre ve İslami Görünüşe Aykırılık (Modern Giyim Kuşamla Karşılaşma, Türkiye'de Giyim Kuşam Konusunda Modern-Muhafazakâr İkiliğini Fark Etme) Kültür Şoku (Şehrin Caddelerin Çok Temiz Olması ve Mahalle Camilerin Büyük Mimari Yapılar Olması)
Katılımcı 7	Tesettüre ve İslami Görünüşe Aykırılık (Tesettürlü Olmayan Kadınları Görünce Şaşırma), Kültür Şoku/Farklılığı (Zengin-Fakir Herkesin Sigara İçmesi)
Katılımcı 8	Heyecan ve Mutluluk Hissi (İlk Yurt Dışı Ziyareti, İlk Uçağa Binme Heyecanı), Kültür Şoku/Farklılığı (Şehirlerin Çok Kalabalık ve Sıkışık Olması),
Katılımcı 9	Heyecan ve Mutluluk Hissi (İlk Defa Uçağa Binmek, Heyecan ve Korku/Endişe (Aile Özlemi), Kültür Şoku/Farklılığı (Giyim Kuşamda Araplara Benzeyecek Düşüncesi, Türkçenin Zorluğu ve İletişimde Güçlük Çekme)

Tablo 3.2. (devamı)

Katılımcı 10	<i>Geliş Sürecinde Yaşanan Zorluk Yaşanması</i> (Küçük Yaşta Seyahat Etmenin Zorluğu), <i>Kültür Şoku/Farklılığı</i> (Osmanlı Düşüncesi ve Dinî Yaşam Görünüm Beklentisi, Kadın-Erkek Sigara İçenlerin Fazlalığı, Yemek Kültürünün Farklılığı) <i>Tesettüre ve İslami Görünüşe Aykırılık</i> (Kadınların Tesettürlü Olmaması), <i>Kültürel-Dinî Yakınlık</i> (Türklerin Misafirperverliği, Müminler Kardeşir Tavrı/Söylemi)
Katılımcı 11	<i>Kültür Şoku/Farklılığı</i> (Sigara İçenlerin Çokluğu), <i>Kültürel Yakınlık Hissi</i> (Önceden Türk Tanıdığı Olması ve Türkçe Aşinalığı)
Katılımcı 12	<i>Dinî-Kültürel Yakınlık</i> (İki Ülke Arasındaki Coğrafi, Kültürel ve Tarihi Ortaklık, Türkçeye Yakınlık), <i>Kültür Şoku/Farklılığı</i> (Fatih Bölgesindeki Giyim Kuşamın Daha Muhafazakâr/Dinî Olması)
Katılımcı 13	<i>Kültür Şoku/Farklılığı</i> (Kadınların Sigara İçmesi, Konuşulan Dile/Türkçeye Uzaklık))
Katılımcı 14	<i>Kültürel Yakınlık</i> (Önceki Okulundan Türkçeye Aşinalık), <i>Kültürel Farklılık</i> (Giyim Kuşamda Zenginlik Alameti, Modern/Geleneksel Olmayan Giyim Kuşam)
Katılımcı 15	<i>Geliş Sürecinde Yaşanan Zorluk Yaşanması</i> (Küçük Yaşta Seyahate Zorluk Çıkartılması), <i>Kültür Şoku/Farklılığı</i> (İlk Zamanlardaki Türkçe Sorunu), <i>Tesettüre ve İslami Görünüşe Aykırılık</i> (Din Görevlilerin Giyim Kuşamda Modernliği ve Sigara İçmesi)
Katılımcı 16	İklim ve Çevresel Şartlardaki Farklılık (Çevredeki Peyzajın Güzelliği), <i>Kültür Şoku/Farklılığı</i> ve <i>Tesettüre ve İslami Görünüşe Aykırılık</i> (Başörtülülerin Az Olması)

Geliş süreci ve Türkiye'deki ilk izlenim, duygu ve düşüncelere dair elde ettiğimiz verilerden öne çıkan temalara yukarıda yer verilmiştir. Katılımcıların cevaplarından elde ettiğimiz yukarıdaki kategori ve temalara dair dikkat çeken pasajlara ise aşağıda yer verdik.

- **Heyecan ve Korku-Endişe veya Heyecan ve Mutluluk Hissi**

Katılımcı 1 ve 2 yolculuk ve geliş sürecinde özellikle uçağa binme tecrübesinin onları çok etkilediğini, modern yaşamın en hızlı yaşandığı yerlerden biri olan havaalanının ise üzerlerinde heyecan ve şaşkınlık verici etkiler uyandırdığını şu şekilde ifade etmişlerdir:

.... İşte birbirimizi takip ediyorduk aslında ben hayatımda ilk defa havaalanı görüyordum. Üstelik bir de yurt dışına çıkacağım. Hani üstelik yaş itibarıyla de hani çok şeyi anlamıyoruz. Sadece diğerlerini hangi yöne gidiyorsa biz de o yöne gidiyorduk, gelmişiz köyden hani çok da bazı şeylerin farkında değildik. İstanbul'a gelişiminiz o şekilde oldu. Hatta şöyle söyleyeyim, heyecandan ne diyeyim artık bilmemezlikten mi diyeyim. Uçakta lavaboya bile kullanmamıştım yani. Niye? Çünkü nasıl kullanılır ki? Kime sorulur, kendin mi gideceksin ya kapı açılmazsa ya farklı bir sıkıntı olursa diye hani lavaboya bile gidememiştik. Hani bu uçaktaki en büyük maceralarımızdan birisi... (K1, Pakistan, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halis Demir AİHL Mezunu)

Bu süreç benim için zevkliydi. Çünkü ilk kez hayatımda uçağa bineceğim. Bir de yurt dışına ilk kez hayatımda çıkacağım ve baya mutluydum yani gerçekten hiç unutmayacağım anlardı. Mimari yapı hakikaten çok o beni etkiledi. Yani işte havalimanından başlayalım. Çok büyüktü. Yani ilk kez hayatımda böyle demirden camdan hani büyük yapılar görüyorum. ...İlk geldiğimde tabii ki ben hep işte yeni şeyleri görüyorum. Hani daha çok ışıklı yerler ne bileyim böyle biraz daha işte köyden gelmiş birisine benzer bir halimiz vardı. Yani gerçekten ilk kez hayatımızda böyle büyük bir havalimanı gördük işte Türkiye'de. (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Aile özlemi ilginç bir şekilde az değinilen bir faktör olarak karşımıza çıktı bu katılımcı da duygularını anlatırken heyecan ve mutluluğa vurgu yaparken bir yandan ilk günlerde oluşan ailesine olan özlem duygusundan da bahsetmiştir:

.... Yani heyecanlıydı. Yani ilk sefer ilk defa uçağa binmek güzeldi yani. İlk ay Türkiye'de çok güzeldi. Yani şey heyecanlıydı. Böyle farklı bir kültür, farklı bir ortamda yaşamak. Ama işte o ay o bir ay geçtikten sonra böyle düşündüm ki ben buraya yani iyi düşündüm diye buraya geldim yani ben nasıl diyeyim? Ailemi özledim...(K9, Tayland, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

- **Dinî Hayat ve Pratiklerdeki Farklılık²²**

Katılımcı 1 vakit namazlarında camiye gitme oranlarının düşük olduğunu gördüğünü belirtmiştir.

²² Katılımcıların UAİHL deneyim süresince kendi dinî hayat ve pratiklerinde yaşadıkları değişim veya bizatihi bu sürecin onlar üzerinde nasıl bir etkisi olduğu 3.8 numaralı alt başlıkta ayrıca ele alınacaktır.

Dini yaşam açısından şöyle bir şeye biraz şaşırılmış olabiliriz, hani şimdi biz çocukluğumuzdan beri gerek köyde gerek şehirde hani herkes 5 vakit namazını camide eda ederdi. Burada camiye gitme oranlarını biraz hani düşük gördüğümüzde şaşırmıştık. Hani sonuç itibariyle burası da Müslüman bir ülke. Dolayısıyla hani burada da öyle olması gerekmiyor mu? Biraz daha hani şeydir. Yani ön yargıdan ziyade hani bir mukayese şeyi de geçmiştik. Hani Pakistan'da gördüğümüz şeyleri buradakilerle mukayese etmeye başladık. (K1, Pakistan, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halis Demir AİHL Mezunu)

• Kültür Şoku-Farklılığı

Kültür şoku teması altında katılımcılar en çok Türkiye'de karşılaştıkları statüsü ve konumu cinsiyeti yaşı ne olursa olsun toplumun her kesiminden sigara içenlerin olmasını oldukça ilginç ve farklı bulduklarını belirtmişlerdir. Bu konuda; Katılımcı 7 zengin-fakir herkesin sigara içtiğini²³, Katılımcı 2 ve 10 kadınların sigara içmesinin onları şok ettiğini^{24, 25}, Katılımcı 15 din görevlilerin sigara içmesini garip bulduğunu²⁶ söylemiştir.

Katılımcı 10, Osmanlı tarihine dayanarak Türkiye'deki dinî yaşam ve görünümü daha muhafazakâr ve İslami bulmayı beklediğine işaret ederek gördüğü durum karşısında şok olduğunu belirtmiştir:

Şöyle söyleyeyim, açıkçası benim dedem rahmetli bir Osmanlı hayranıydı. Ben Türkiye'ye gelirken dedem bana hep Osmanlı'dan bahsetti tabii o zamanın anlamıyorum ne dediğini sadece böyle bir kulağımdan girip bir kulağımdan çıkıyor. Yani Osmanlı'nın ne olduğunu bilmiyorum. Şey, bir zamanlar hilafet vardı, falan filan diye çok şey anlattı. Gelirken şey

²³ “... Ayrıca da şey vardı. Yani milletin ne kadar sigara içtiklerini görünce ben çok şaşırılmışım. Yani doğuda biraz daha durmuş öyle sigara içenler ya eğer ki zenginse saklanarak içer. Yani, çünkü biraz da fakirlik almeti olarak görülüyor doğuda yani işte şoförler, işte büyük tırlar süren insanlar kullanır sigarayı ya da işte makine işleriyle ilgilenen biraz daha sabretmek(?) için. Türkiye'ye geldiğimde yani durum farklıydı. Ben çok şaşırıldım yani. ...” (K7 Togo, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

²⁴ “... Tabii ki bazı şeyler de bizi şaşırttı. Biraz hani şey diyorduk. Hani ilk kez bir kadın sigara içeriyor hayatımda gördüğüm. O biraz beni hakikaten şoka uğrattı.” (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

²⁵ “... Çünkü hiç kapalı [başörtülü kadın] görmedim. Kayseri'den bahsedeyim. Hiç kapalı görmedim. Baktım sokaklarda sigara içenler var. Kızlar, kadınlar yani koktum yanlış bir yere mi geldim? Yani beklediğimiz başka bir şeydi. Gördüğümüz şey başka bir şey. Ondan sonra Türkiye zaten yavaş yavaş bizi anlatıldı. Nereden nereye geldiği gibisinden. ...tabii ki yemek kültürü de yine aynı şekilde biraz alışmak zor oldu bize...” (K10, Sri Lanka, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

²⁶ Ben zaten hayalimde böyle Türkiye'nin Avrupa gibi bir şey düşünmüştüm. Yani Avrupa gibi açık olacak falan... O ayrı bir konu yani ama sonra camilere girdiğimizde imamların sakalının olmaması sonra böyle gömlek şey giyip namaz kıldırması bu bize tuhaf geldi. Bizim imamlarımız hayatta böyle bir şey giyip de imamlık yapamaz. Yani onun mutlaka sakalı olması lazım ve sarıkla cübbe giymesi lazım. Sonra camiden çıktuktan sonra bir sigarayı yakıp yola devam ediyor. Yani bunları mutlaka yapamaz. Yani bir imam bizde bunu yaparsa onu döverler. (K15, Bangladeş, STK Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

geliyorum yani, Mekke gibi bir öyle bir şey anlattı ki dedem bana kutsal bir yer. Yani her yer Peygamber... yani kutsal bir yer olarak geldim. Geldiğimde baktım yani aslında ilk uçaktan indim. Kayseri'ye geliyorum. Yanlış bir yere mi bizi getirdi diye. Korktum yani. (K10, Sri Lanka, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Türkiye'deki cami mimarisinin etkileyciliği olduğunu belirten katılımcı 1 ve 2 camilerin büyüklüğünden ve temiz olmasından etkilendiklerini belirtmişlerdir.

.... Şimdi mimari konusunda özellikle camilerin mimarisi çok şaşırtmıştı. Hani biz böyle bu tarz camileri görmeye çok alışık değildik. Hani yani gayet sıradan basit camilerde namaz kılardık. Dolayısıyla Türkiye'de, İstanbul'da, Kayseri'de camileri gördüğümüzde epey şaşırmıştık... (K1, Pakistan, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halis Demir AİHL Mezun)

.... Tabii ki camiye gittiğimizde çok etkilendim. Özellikle cami camileri gördüğümde İstanbul'daki camileri...İndiğimiz yerde bir cami vardı. Normal mahalle camisi vardı. Yenibosna'daydı hatırlıyorum. Yenibosna'nın camisiyle hatta o durağın yanındaki bir cami. İşte hayatımda ilk böyle bir mimari yapı görüyorum. Hani minaresi uzun, içi tertemiz böyle bir camiyi görüyorum ve hakikaten o beni etkiledi. (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Burada Katılımcı 2 özellikle İstanbul'daki camilerin temiz ve büyük olmasının onu etkilediğine dikkat çekmiştir.

Şehrin caddelerin çok temiz olması ve mahalle camilerinin büyük mimari yapılar olmasına şaşıran Katılımcı 6 bunu şu sözlerle ifade etmiştir:

.... Ama tabii Kayseri çok temiz ve çok böyle baktığımızda caddeler olsun oradaki mimari, mesela camiler falan olsun. Tabii her camide büyük Pakistan'a göre mesela genelde böyle mescit tarzında camiler oluyor. Yani mescit-cami ortada bir şey, küçük olabilir büyük olabilir mesela orta bir şey ama burada biz her cami gittiğimiz her cami büyük, yani bize büyük geliyor. Pakistan'daki büyük camiler buradaki normal camiler kadar yani. (K6 Pakistan, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 8, İstanbul'un çok kalabalık ve sıkışık bulunduğunu ve bu anlamda bir kültür şoku yaşadığını şöyle ifade etmiştir:

.... Tabii ki de ilk gözüme çarpan aslında mimari yapısı sanki ya böyle çok sıkışık binalar ondan sonra yani hem yüksek hem de hiç yer yok yani aralarında ondan sonra yollarda böyle kenarlarında araba park ediyor...Çok kalabalık olması, ardından yani aslında ben Cakarta'da oturuyorum. Yani başkente oturduğum halde yani 'culture shock' yaşadım yani sanki bu ne kalabalık... (K8, Endonezya, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

- **İnsanların Dış Görünüşünü Modern ve Tesettüre Aykırı Bulma**

Katılımcılardan birçoğu (örneğin Katılımcı 2, 3, 5, 6, 7) Türkiye’de insanların dış görünüşünü beklediklerinden daha modern ve tesettüre aykırı bulduklarını belirtmişlerdir. Örneğin; Katılımcı 3 kendi ülkesine göre imamların modern bir dış görünüşü olduğunu²⁷, tesettürlü kadınların az olduğunu ve erkeklerin sakalsız olduğunu söylemiştir²⁸. Katılımcı 2 kadınların başörtüsü tarzının ülkesine göre farklı olduğunu ve genel anlamda tesettür anlayışının farklı olduğunu söylemiş ve buradaki ortamın daha özgür bir ortam olarak tasvir etmiştir²⁹.

- **Dinî-Kültürel Yakınlık-Benzerlik ve Dinî-Kültürel Farklılık**

Katılımcı 12 kültürel benzerlik konusunda katılımcılar arasında kendini UAİHL eğitimi için geldiği Türkiye’de ülkesini ve kültürünü en yakın bulan kişilerden biri olmuştur. Makedonyalı bu katılımcı iki ülke arasındaki coğrafi, kültürel ve tarihi ortaklıktan kaynaklı bu yakınlık olduğuna dikkat çekmiş, dil konusunda ise kendisinin ana dili Arnavutça olmasına rağmen- aşinalığı olduğunu şöyle ifade etmiştir:

²⁷ Ha o zamanlarda orada [Türkiye’de] şunu fark ettim. Tabii ki bu ilk haftalarda mesela caminin imamı mesela. Şey jeans pantolon var ya. Kot pantolon. Kot pantolon giyiyor. Ondan sonra normal bizim gibi kıyafetler giyiyor. Ben yani şaşırdım. Böyle imamın yani böyle giyinişi bize tam yabancı geldi. Çünkü Müslüman böyle giyinmez. Öyle düşünürdük bizim ülkede öyle. Yani imam özellikle öyle giyinmez ondan sonra sakal yok. O da daha da şaşırtıcı bir şey.(K3, Hindistan, Özel Sektör Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

²⁸ Fark edemedim yani doğru söylemek gerekirse tabii ki birkaç yerde çarşafli kadınlar, başörtülü kadınlar, kızlar gördüm. O biraz hani dikkatimi çekti ama. Dini bir ülke olduğunu ben fark etmedim inince İstanbul’a. Zaten önceden, ben Avrupa’ya gidiyorum diye bir şey vardı. Düşüncem vardı. Ondan sonra indiğimde orada gördüm. Tabii ki dediğim gibi birkaç tane yani başörtülü kadınlar, çarşafa kızlar, kadınlar vardı. Onun haricinde çok fazla şey görmedim. Hani mesela bizde Hindistan’da sakal bırakıyoruz. Dindar deyince. Yani öyle tabii ilk başta göremiyorum onu. Ondan sonra şeye Kayseri’ye gittim orada da hani hemen yani dini bir ortam bulamadım. Bizde dediğim gibi birinci (ilk olarak) erkekte dış görünüşü önemli. Dini yani dış görünüşü olarak dini insanlar o kıyafetleri giyiyorlar. Ben düşünüyordum tabii ki dışarıda [yurtdışında] da öyle olacak. Yani çocukken öyle düşünüyordum ama öyle değildi. (K3, Hindistan, Özel Sektör Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

²⁹ Tabii ki bir de hicap [başörtüsü] tarzı bizimkinden farklı. Yani her şey farklıydı açıkçası... Yani insanlar biraz daha din konusunda işte biraz daha özgür gördüm. Hani namaz kılan kılıyor. Normal dışarıda gezenler de geziyor. O aynen bir de ilk kez hayatımda farklı hicap [başörtüsü] görüyorum ya bize genellikle bu küçük hicap pek takılmıyor. Yani daha çok büyük icapları takılıyordu. Bizim ülkemizde bu ilk kez Türkiye’de işte böyle şuraya kadar yakın hicapları görüyorum. Kıyafet açısından da farklı geldi yani dinî tesettür. Tesettür açısından aynen bir de benim geldiğim bölgede diyelim daha çok hani böyle açık saçık insanları da görmedik. İlk kez Türkiye’de yani yan yana işte açık saçık birisi var. Bir de kapalı birisi var. Karışık yani herkes... Açık, başı örtülü birçok insan bir arada yaşıyor, bu farklı. Evet sanki insan herkes özgür yani ne yaparsan yap gibisinden bana öyle geldi... (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Yani farklılık olarak şey yapacak olursak işte bizim bulunduğumuz Fatih bölgesinde [Uluslararası FSM AİHL] giyim; işte fes takmak, böyle cübbe tarzındaki giyim o biraz daha değişik gelmişti işte. Çarşamba havası olduğu için... Ama süreçle beraber öyle bir şeye alışmıştık. Çünkü burada [Makedonya'da] öyle bir görüntüyle karşı karşıya kalmamıştım. Daha önce ilk kez işte Fatih'te bulunduğumda öyle bir şey gördüm. Ama bu çok tabii. Nasıl diyeyim hani? Ben de bir endişe veya bir şey yaratmadı, sadece farklı olarak gelmişti. Dil olarak çok farklı gelmedi. Çünkü sık sık büyüdüğümüz ev içinde olsun, mahalle içinde olsun, çarşı içinde olsun, Türkçe aşına olduğumuz bir dil olduğu için çok yabancı gelmemişti. Daha çok benzerliği gördüm diyebilirim. Hani yaşamımızdan birçok benzerlik var. Günlük hayatta işte yeme içme, giyinme tarzları benzerlik olduğunu söyleyebilirim. (K12, Makedonya, İmam Hatip, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

Ancak kültürel alana dahil ederek değerlendirdiğimiz dil konusunda özellikle uzak bölgelerden gelen ve Türkçe ile önceden bir çalışma yapmamış ders almamış olan kişilerin zorluk yaşadığı görülmüştür. Örneğin Katılımcı 9 bu durumu şöyle ifade etmiştir:

.... Yani her şey farklı geliyordu. Mesela diliniz hani çok farklı geldi. Hiç duymadığım bir dil ve çok zordu. İlk zamanda hani hocalar da İngilizce de konuşmıyor. Biz de İngilizce konuşmuyoruz yani az biliyoruz. O zaman da böyle iki tane sözlük kullanıyorduk. Türkçeden İngilizceye, İngilizceden Tayca'ya yani o zaman öyle bir şey değil. (K9, Tayland, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

Giyim-kuşam konusunda benzerlik olduğunu söyleyen katılımcılar bu konuda Türkiye ile kültürel açıdan bir benzerlik olduğunu belirtirken³⁰ Katılımcı 1 bu konuda kültür şokunu daha havalimanında yaşadıklarını söylemiştir:

.... Evet, üstelik biz yine milli kıyafetlerimiz de gelmiştik. Yani kimse bir şey söylemedi ki kardeşim hani bununla gitmeyin, pantolon giyin vesaire. Almıştık biz gelirken hani alışveriş yapmıştık şey biliyorduk orada pantolon giymemiz gerektiğini dair ama havaalanında değiştirmedik. Biz Türkiye'ye geldik işte Atatürk Havalimanı indik, lavaboya koştuk ama hava alanında herkes bize bakıyor. 'Allah!' diyoruz. 'Bu insanlar niye bize bakıyor?' bizim hani ilk garipsediğimiz şeylerden birisi de bu olmuştu. (K1, Pakistan, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halis Demir AİHL Mezun)

Türklerin misafirperverliğinden ve "müminler kardeşler" ayetini zikrederek kardeşliği ön plana çıkaran söyleminden etkilenen Katılımcı 10, bu anlamda bir bakıma dinî-kültürel yakınlığa işaret etmektedir:

Kültür anlamında Kayseri'de biz zaten misafirperverliğine çok şaşırıldık Türkiye'deki. Bize böyle sahip çıkmalar olsun bizi bir din kardeşi olarak gittiğimiz her yerde 'İnnemel mu'minune ihvetun' ['Muhakkak ki Müslümanlar ancak kardeşler.' Mealindeki ayet.] diyorlardı. Yani başka her şey hiçbir şey bilmeseler de sadece bu ayeti derlerdi. 'Biz

³⁰ "...Ya ben aslında giyim şekli çok ilginç gelmedi çünkü işte herkes bizim gibi giyiniyor işte... Veya kötü elbisesi falan yoktur." (K4 Uganda, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

müminler kardeşiz, benim Müslüman kardeşim!’ diye bize kucak açıyorlardı. Misafir misafirperverliği bambaşka bir şeydi. (K10, Sri Lanka, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

- **Geliş Sürecinde Yaşanan Zorluklar**

Geliş sürecinde yaşanan zorluklardan özellikle küçük Yaşta seyahat etmenin özellikle bazı ülkelerde sorun teşkil ettiği görülmüştür. Bu konuda Bangladeşli olan iki Katılımcı 5 ve 15 havalimanı polisiyle yaşadıkları istenmeyen olayı ş şekilde anlattılar:

Biz gençler genç derken daha 13, 14 yaşındayım. Böyle havalimanında polisler gördüğünde şüphelenmişlerdi, yani kaç kaçakçılık mı var falan diye bizi ofiste yerine götürmüştü. Tek tek sorular soruyordu. Siz bunları tanıyor musunuz? Nereye götürüyorlar? Bakın belki eğitim diyerek sizi kandırarak belki sizi yani kötü işlere... ya da sizi kullanabilirler. Böyle şey yapmışlardı. Biz en az çok bir şeylerin farkındaydık. Onlara anlatıyorduk ama yine anlamıyorlardı. Yani polisler bundan oldukça şüphelenmişti ve ilk seferimizi iptal etmişti. (K5 Bangladeş, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

.... Tabii yani o ilk geldiğim zaman küçüktük. Bizim ülkemizde öyle sıkıntılı yani küçükleri yurt dışına okumak. Bir de ilk biziz ya, kesin bir sorun olacağını da tahmin ediyorduk. Havalimanına gittik, vizeyle. Vize verdiler. Sıkıntı yok çünkü konsolos ve okulu iyi ilişkileri. Bir de Diyanet yani o yüzden vize sıkıntı olmadı. Biz havalimanı girdik, adamlara pasaportumuzu gösteriyoruz. ‘Bu küçük yaşta nasıl vize alıyorsunuz, sizi kim alıyor?’ Yani ‘Siz Daeş’e falan mı katılacaksınız da oralara gidiyorsunuz!’, Türkiye şeye yakın ya Suriye’ye... (K15, Bangladeş, STK Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Daha sonraki mezunlardan Sri Lankalı bir başka katılımcı ise benzer bir olay yaşamış küçük yaşta seyahat konusunda zorluk çıkarıldığını ancak Diyanet’in müdahale edip özel izin çıkartmasıyla seyahatlerine gerçekleştirdiklerini belirtmiştir:

.... Gitme günü geldi Türkiye’ye, havalimanına gittiğimizde bize izin vermediler. Bu kadar küçük çocuklar, yalnız başına. Mesela ben 13 yaşındaydım. Yani çok kısa boylu biriydim, yani bana ufaklık diyorlardı zaten dokuzuncu sınıfta falan. Yani izin vermediler bize ailesiz, anne babasız gitmeye. Sonra Diyanet hemen müdahale oldu, özel izni çıkarttı öyle geldik. (K10, Sri Lanka, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

- **İklim ve Çevresel Şartlardaki Farklılık**

Katılımcı 5 ve 6 ilk günlerde Türkiye’deki iklim şartlarına uygun kıyafetlerinin olmadığını şu şekilde belirtmişlerdir:

.... Hava durumu yani neyle karşıladığımızı bilmiyorduk. O yüzden oradan gelirken, biliyorsun bizim orası sıcak bir ülke. Buradaki havaya göre daha sıcak olduğu için biz normal kıyafetlerle gelmiştik. Yani böyle açık şeyler kısa kollu şeylerle. Ve Kayseri’ye gelmiştik.

Yani ilk kez orada soğğun ne olduğunu fark ettim. Kayseri ye gelir gelmez herkes araç filan ararken biz mont ceket falan arıyorduk. Böyle süreçler olmuştu. Komik şeyler de vardı. Bazen acı şeyler de vardı. Bu acı şeylerden bir tanesi. (K5 Bangladeş, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

.... Aslında her şey farklıydı havası ilk olarak biz Pakistan'da mesela böyle yaz ben Eylül ayında geldik. Biz geldiğimizde Pakistan'da havalar sıcak ve Türkiye'ye geldik. Hava birden böyle soğuk havası değişik gelmişti. İnsanlar tabii farklı, çevre farklı yani Pakistan'a göre biraz daha temiz, daha sistematik, daha böyle her şeyin yerinde o olduğu gibi bir şey oluştu. (K6 Pakistan, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 6 yukarıdaki ifadesinde ayrıca çevrenin ve şehrin temiz olduğunu da vurgu yapmıştır.

Çevre hakkında yorum yapan bir diğer katılımcı da şehirdeki peyzajın güzelliğine dikkat çekmiştir:

.... İstanbul içerisinde yol kenarında yani çiçekleri gördük onu bayağı işte hani peyzaj mimarisi değil mi onu diyorlar. Onun çok güzel yapmışlar. Ben bayağı bayağı şaşırdım. Yani o orada hani yolu kenarında çiçekler şu şekilde bu şekilde yapmışlar yani onu bayağı şaşırdım yani. ... (K16, Tayland, Kur'an Kursu Hocası, Uluslararası Mevlâna AİHL)

Türkiye'ye geliş süreci Türkiye'ye dair ilk izlenimler ve duygular hakkında katılımcıların verdiği cevaplardan yola çıkarak oluşturduğumuz kodlardan da on (10) adet temaya ulaştık: Bunlar şunlardır:

- I. Geliş Sürecinde Yaşanan Zorluk Yaşanması
- II. Heyecan ve Korku/Endişe
- III. Heyecan ve Mutluluk Hissi
- IV. Kültür Şoku-Kültürel Farklılık
- V. Kültürel Yakınlık-Benzerlik
- VI. İklim ve Çevresel Şartlardaki Farklılık
- VII. Dinî Hayat ve Pratiklerdeki Farklılık
- VIII. Tesettüre ve İslami Görünüşe Aykırılık
- IX. Dinî-Kültürel Yakınlık
- X. Dinî-Kültürel Farklılık

Görüldüğü üzere bu temalardan 7, 8, 9 ve 10. Temalar din-dindarlık algı ve anlayışıyla ilgilidir.

3.4. UAİHL'deki Fiziksel Ortam ve Şartlar

Fenomenolojik çalışmaların bir özelliği de analiz kısmında tecrübeyi etkileyen ortam ve şartların bir *yapısal betimlemesinin* yapılmasıdır. İşte burada katılımcıların UAİHL'deki -okul sınırları içindeki- ve okulun bulunduğu bölge/muhit hakkında söylediklerinden yola çıkarak fiziki ortam ve şartların nasıl olduğuna dair aşağıda yapısal bir betimlemeye yer verilmiştir. Ayrıca UAİHL'lerdeki fiziksel ortam ve şartları ele alınırken katılımcıların tek tek okullardaki fiziki imkân ve şartlara, binaların durumu vs. hakkında söylediklerini sıralamak yerine daha çok bunların katılımcılar üzerinde nasıl bir etkisi olduğuna odaklanılmıştır.³¹ Son olarak burada UAİHL'deki fiziksel ortam ve şartların katılımcıların dinî hayat ve pratiklerine etkisini de tartışılmıştır.

- **Memnuniyet Duyanlar-Duymayanlar (Fiziki Şartlar ve Ortamın Yeterli Olması-Yetersiz Olması)**

Katılımcıların birçoğu (Katılımcı 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 15,) okul binaları ve yatakhane/yurtlar, spor salonu, yemekhane gibi UAİHL'deki mekanların fiziksel durum, şart ve sunulan imkânlardan memnun kaldıklarını söylemişlerdir.

Örneğin memnuniyetini belirtmenin yanında Katılımcı 1, okuldaki *çok kültürlü ortama* dikkat çekerek okuldaki mekanlarda farklı ülkelerden gelen öğrencilerle birçok spor faaliyetlerini birlikte yapabildiklerine, ayrıca yurttaki sekiz kişi kaldıkları odaların *farklı ülkelerden kişilerle aynı yerde kalma tecrübesi* kazandırdığına dikkat çekmiştir:

Okulun bahçesinin bir tarafında millet futbol oynuyor. Arkasında hemen biz kriket oynardık. Bizim arkamızda voleybol sahası vardı. Millet voleybol oynardı, az yanında basketbol sahası vardı. Yani aynı saatte aynı anda 4 tane farklı spor yapılabiliyordu. Öyle bir aktivite alanımız vardı aslında. (K1, Pakistan, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halis Demir AİHL Mezunlu)

...Yurttaki hani bizim yurt iki blok şeklindeydi. A-B blok şeklinde odalarımız 8 kişilikti. Çoğunlukta bazı odalar daha büyük olduğu için 10 kişilikti tabii 8 kişilik odada hani 8 farklı

³¹ Derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilen on altı katılımcının büyük bir kısmı Kayseri'deki Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL'de eğitim almıştır. Diğer katılımcılar ise İstanbul Fatih'teki Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL ve Konya'daki Uluslararası Mevlâna AİHL'de eğitim almıştır. Farklı şehirlerde diğer UAİHL'lerin bulunduğu muhitlerden veya okul binalarının durumundan kaynaklı farklılıklar olabilir.

ülkeden öğrencilerle beraber kalıyorduk? Hani bunların bazıları lise sonra bazıları lise, 3 lise, 2 lise bir bizim gibi. (K1, Pakistan, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halis Demir AİHL Mezunlu)

Katılımcı 7 UAİHL'ye gelmeden önce fiziksel ortam ve sunulacak imkân ve şartlara dair daha *yüksek bir beklentisi* olduğunu, ancak geldikten sonra bu ortam ve imkânların *Türkiye koşullarında iyi imkân ve şartlar* olduğunu sonradan anladığını belirtmiştir:

.... Yurt ortamı ve tabii şimdi gitmeden önceki beklentilerimle şeyi orada yaşadığım gerçek arasında biraz fark vardı. Ben oraya giderken tabii benim beklentilerim çok yüksekti yani ben böyle herkese özel oda vereceklerini falan zannediyordum ondan sonra yemekler belki istediğimiz tarzda, istediğimiz zaman kendi yemeklerimizi işte pişirebilecektik falan öyle bir şey bekliyordum. Oraya ulaştığımızda baktık, yani sistem biraz daha şey bir sistem disipline bir sistem, yani yemek şu saatte başlar şu saatte biter. Yetişemedin ya yemek bittin yani öğle yemeğini beklemen gerekiyordu. Yani yemekte ne varsa onu yemen gerekiyor. Ranzalı yataklarımız vardı. Yani o şekilde yatıyorduk. 8 kişilik olunca bana çok şey geliyordu, çok kalabalık. Şu anlamda istediğin zaman da ışığı kapatamazsın... Ama ilk başlarda benim beklentim o yönde değildi. Onun için oraya ulaştığımda çok şaşırıyordum. Sonradan tabii şunu da anladık, yani Türkiye standartlarına göre çok iyi bir ortamda bulunuyorduk yani öyle kötü bir standart değildi aslında. (K7 Togo, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

3.4.1. Okuldaki Fizikî Ortam ve Şartların Dinî Pratiklere Etkisi

- **İbadet Alışkanlıklarında Olumlu Etki**

Katılımcılardan birçoğu (Katılımcı 1, 2, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12,) okuldaki fizikî ortam ve şartların dinî pratiklerine olumlu yönde etki ettiğini söylemişlerdir. Özellikle okul camisi ve mescitlerini düzenli olarak kullandıklarını ve bu anlamda okuldaki ve çevresindeki mescit, abdesthane ve camilerdeki fiziksel ortam ve şartların yeterli olduğunu ve onları dini pratikleri yerine getirme konusunda teşvik ettiğini, ayrıca yemekhanelerde de örneğin nafile oruç ibadetleri için dahi öğrencilere sahur-iftar imkânlarının sunulduğunu belirtmişlerdir³².

³² “.... Mesela şöyleydi bize pazartesi ve perşembe oruçları tutmak için özel iftariyeler özel sahuruları getirirlerde bize. Öyle bir imkân tanır. Yani bu, oruç tutmak için hevesimizi arttırıyordu.” (K10, Sri Lanka, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

“... Sahur hem de iftar hazırlanıyor oruç tutan kişilere özel olarak.” (K11, Nijerya, Özel Sektör Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

“...Sahur vardı oruç tutmak isteyene...” (K16, Tayland, Kur'an Kursu Hocası, Uluslararası Mevlâna AİHL)

Katılımcı 1, Okul camisine gitme alışkanlığının memleketindeyken camide namaz kılma alışkanlığından ileri geldiğini belirtmiştir:

Şöyle, bizim lisenin hemen yanında cami vardı. Yani şöyle şimdi dediğim gibi, şimdi çocukluğumuzdan gelen bir alışkanlığımız vardı. Namaz konusunda hani beş vakit namazı biz hani hala öyledir bizim ev ortamımız herkes camiye gider. Erkekleri özellikle kastediyorum. Böyle bir alışkanlıkla gelmiştik zaten. Onu Kayseri’de de devam ettirdik aslında büyük bir ölçüde yanımızda cami vardı. Sürekli oraya giderdik ki o cami hani bizim okuldan da biraz hani bizim okul sorumluydu, hani cuma namazlarını bizim öğrenciler kıldırır orada. (K1, Pakistan, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halis Demir AİHL Mezunu)

Katılımcı 2, okulda birçok yerde mescit bulunduğunu ve buralarda arkadaşlarının cemaatle namaz kılmasından Kur’an okumasından etkilenerek kendisinin de dinî pratiklerini yerine getirmeye başladığını söylemiştir:

.... Okulumuzda üst katta bir tane cami vardı. Cami değil, mescit vardı. Hemen okulumuzun yanında bir tane şey var, cami vardı oraya da biz cumayı kılmak için gidiyorduk genellikle. Ve yurdumuzda da birinci katta küçük bir tane cami (mescit) vardı. Her yurtta bir tane ve birinci katta küçük bir mescit vardı. Öyle ondan sonra dediğim gibi önceleri namaz çok fazla hani önemsemiyorum bilmiyordum. Yavaş yavaş yani kılmaya başladık. Ortamda mesela diğerleri, hadi namaza gidelim derken yani bizde onlarla namaza gidiyorduk. Gördük böyle yani. Öyle diyebilirsiniz ama ben sadece namaz değil yani mesela onlar Kur’an okuyor. Hani sen okuyabiliyor musun? Söylüyorlar. Biz de beraber bugün okuyoruz, yoksa kamet ediliyor, kamet ediyoruz. Ezana geliyoruz böyle yani. (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 5 cami ve mescit ortamında ibadet edebildiklerini ve okula yakın cami bulunduğu için orada sohbet ve yerli halkla tanışma imkânı bulduklarını belirtmiştir:

.... Tabii cami de yakındı. Cami zaten içindeydi. Namaz kılmak isteyenler şey yapabilirler. Yani camilere gidip böyle yerli halkla haşır neşir oluyorduk, konuşabiliyorduk, sohbet edebiliyorduk. Kendimizi biraz iyi hissediyorduk. (K5 Bangladeş, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

- **Okul Ortamı ve Sunulan İmkanların İbadetlerde Tembelliğe Sevk Etmesi**

Bazı katılımcılar (Katılımcı 4, 8, 14) ibadetler konusunda UAİHL’deki ortam, şartlar ve sunulan imkânların onların dinî ibadet ve alışkanlıklarını olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir. Örneğin Katılımcı 8 fiziki şartlar bakımından (mescitler vs.) her ne kadar ibadetleri yerine getirmek kolay olsa da özellikle kablosuz internet (wifi) hizmeti gibi okulda internete kolay ulaşmayı sağlayan imkânlar sunulması ve

bu konudaki denetim ve kurallar katı olmadığından bazı *ibadetleri yerine getirmede düşüş/tembellik* yaşadığını anlatmıştır:

Açıkçası ve kısacası, kolaydı ibadet yapmak ama... Etkilemiş olabilir [fiziki ortam ve şartlar], evet, yani dürüst olmak gerekirse, evet. Etkilenmiştir, çünkü özellikle şey, wifi ve telefonun serbest olması. Çünkü ben de yurttan kalıyordum ortaokuldayken yatılı bir okulda okuyordum. Ama daha çok şeydi, kurallar fazla, çok sert, hiç böyle teknoloji, bilgisayarların, telefon her şey yasaktı ve geldik işte imam hatibe tamam yurttayız aynı ortam ama wifi var, playstation var... belki namaz kılma değil de, Kur'an okuma mesela daha çok Kur'an okurdum Endonezya'dayken. İmam hatibe ilk geldiğimde biraz böyle azalmış oldu sanki. Çünkü ya ister istemez telefon var yani. (K8, Endonezya, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

- **Okulun Bulunduğu Bölge-Semtin Etkisi**

Uluslararası Fatih Sultan MEHMET AİHL'den mezun Katılımcı 9, okulun ilk yıllarında geçici binanın dezavantajlarından bahsetmiş, o dönem şartların iyi olmadığını söylemekle birlikte Fatih İlçesinde yabancı uyruklu öğrenciler için uygun olduğuna halkın sıcakkanlı davrandıklarını ifade etmiştir:

Kütüphane çok küçüktü. Yani kitaplar da çok azdı. O zamanki küçük bina olduğu için bir de spor salonu da yoktu. Dışarıdaki bir sahada oynuyorduk. Evet çok iyiydi [Fatih'te yaşamak]. Yabancılara iyi davranıyorlardı. Böyle dükkânda abiler, bir de camide amcalar bize çok iyi davranıyorlardı. Evet okulda mescidinde iyiydi, biz beraber namaz kılıyorduk. Sabah namazı, öğlen namazı. (K9, Tayland, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

Kayseri'deki Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL'den mezun olan Katılımcı 10 ve 14 *okulun şehrin içinde/merkezî bir konumda olmasının avantajından* söz etmiş, sonraki mezunlardan Katılımcı 10, okulun şehrin daha az merkezî bir başka yere taşınmasıyla fizikî şartlar ve imkânların daha iyi hale gelmesine rağmen bu durumun onların sosyal ortamlarını olumsuz etkilediğini şu şekilde anlatmıştır:

Şöyle söyleyeyim, bizzat ben 2014'te geldim. 2014'te geldiğimde bizim okulumuz Kayseri merkeze çok yakın bir yerde Mustafa Germirli Anadolu imam Hatip Lisesi diye. Çok eski binaydı. Yani yurt imkânları falan çok kötüydü. Baya güzel bir yerde konakladık. Okulda aynı şekilde 2 sene kaldıktan sonra 2016'da... başka bir okula naklettiler. Orası zaten bambaşka bir şeydi. Yani kocaman bir bina. Spor kompleksleri havuz olsun, 2 tane futbol sahası. Ayriyeten bir spor salonu, yurt kocaman bir yurt. Daha önce biz ranzaları da kalırken, bu yurttan bazalarda kaldık. Güzel yani nimetler içinde yaşamaya başladık. Okul, okul, hesap, kocaman bir okul... Ama bunu söyleyeyim. İki okula da gördüm. Biz bir önceki okulda kötü şartlarda okuduk. Yani yeni okulumuza göre o okulda bir samimiyet vardı. Herkes birbirini tanıyordu. Yurttan biri hasta olursa bütün yurdun bilgisi vardı. Herkes onun hasta ziyaretine giderdi. Çünkü alan, küçük, küçük bahçesi var, tek binada kalıyoruz. Diğer 2016'da diğer binaya gittiğimizde kocaman bina zaten bahçede herkes kayboluyordu. Yani o eski yerde

bulduğumuz o samimiyeti burada bulamadık. (K10, Sri Lanka, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 16 Konya’da bulunan Uluslararası Mevlâna AİHL’nin şehrin sınırında merkezden biraz uzak bir bölgede olmasının öğrencilerin gündelik aktivitelerine etki ettiğini şu şekilde ifade etmiştir:

Okulumuz yani Selçuk Üniversitesinin karşısında karşıındaydı. Şehrin sınırında yani. Sola baktığımızda bir şehir görürsünüz, sağa baktığımızda boş bir arazi görürsünüz. Hem iyi hem kötü tarafı var. Mesela market gitmek için iki kilometre yürümeniz lazımdı. Şey yoktu, otobüs de yoktu, dolmuşta yoktu okulumuzdan geçen. Mecbur yürüyerek gitmemiz lazım. Mecbur olmadığı vakitte biz çıkmıyoruz, okulda kalıyoruz. Kitap okuyoruz, çalışıyoruz, bazen spor yapıyoruz. (K16, Tayland, Kur’an Kursu Hocası, Uluslararası Mevlâna AİHL)

3.5. UAİHL Deneyimindeki Sosyal Ortam ve İlişkiler

UAİHL öğrencileri dört yıllık eğitim hayatları boyunca doğal olarak vakitlerinin çoğunluğunu okul ve yurtlarında geçirmişlerdir. Bu da en çok iletişim kurdukları ve sosyalleştikleri kişilerin öncelikle okuldaki diğer öğrenciler yani arkadaşları, ardından okuldaki hocaları ve diğer görevliler olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan UAİHL mezunlarına okul sınırlarındaki sosyal ortam ve ilişkilere dair sorular da yöneltilmiştir. Böylece iki önemli sosyal ilişki türüne dair önemli veriler elde edilmiştir. Bunlar birincil sosyalleşme türüne giren daha samimi ve yakın arkadaşlık ilişkisi ve ikincil sosyalleşme türüne bir örnek olan daha resmi öğretmen-öğrenci ilişkisidir.

- **UAİHL’de Arkadaşlık İlişkileri ve Dinî Anlayış ve Pratiklere Etkisi**

UAİHL’ öğrencilerin arkadaşlık kurma sebepleri birbirinden farklı olmuştur. Örneğin bazı katılımcılar (Katılımcı 1) küçük ve sakin bir arkadaş grubuyla yetinirken, bazıları (Katılımcı 2, 5, 15) farklı sebeplerle kendi ülkesinden kişilerle arkadaşlık etmeyip farklı ülkelerden gelenlerle arkadaşlık kurmayı tercih etmiştir. Katılımcıların bir kısmı (Katılımcı 6, 8, 9, 12, 14) ise kendi ülkesinden, komşu ülkelere veya ortak dili konuştuğu kişilerle arkadaşlık kurmayı tercih etmişlerdir.

Başka ülkelere arkadaş edinmenin hem *farklı kültürler tanıma fırsatı* sunduğunu hem de *Türkçesini iletmesinde katkı* sağladığını söyleyen katılımcı 3 şunları söylemiştir:

.... Ben biraz daha ciddiydim. Hani Türkiye'ye geldim bari bir eğitim göreyim. Endonezyalı arkadaşlar bulayım diyordum. Cana daha yakınlar, sakın insanlar ben onlarla oturmayı tercih ettim. Aynı sınıftaydık ama genellikle onlarla oturuyorum, onlardan öğreniyorum ara sıra dillerini merak ediyorum, kültürlerini merak ediyorum bu güzel yani hakikaten bilgisayar vesaire hepsini onlardan öğrenmeye başladım, ikinci senede biraz daha tabii ki ilişkimiz devam etti hem onlarla hem diğer ülkedeki arkadaşlarla daha çok böyle artık Türkçeyi konuşabiliyoruz ya rahat rahat. İkinci senemizde biraz daha başka ülkelere arkadaşlar edinmeye başladık, işte diğer Afrika ülkeleri olsun. Balkanlar olsun bu Rusya bölgelerine yakın ülkelerden öğrencilerimiz de var. (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Sosyal bir kişi olarak kendisini tanımlayan Katılımcı 15 kendi ülkesinden ziyade diğer ülkelerden gelenlerle arkadaşlık kurduğunu ancak yine de komşu ülkelerinden gelen kişilerle daha samimi ilişkiler kurduğunu söylemiştir:

Ben sosyal bir kişiyim biliyorsun yani gelir gelmez ben, yani kendi ülkemden ziyade hep başka ülkelerle ülkelerinden gelen arkadaşlarla... Mesela Pakistan olsun, Hindistan olsun. Hani bizim taraftarımız bizim coğrafya, onlarla daha samimi olduk. Ondan sonra yavaş yavaş Afrika, Avrupa'dan gelen arkadaşlar yani hemen hemen çoğu ülkeden arkadaşım olmuştur. Yani hala devam ediyor mu ediyor evet tabii ki... (K15, Bangladeş, STK Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

UAİHL'deki sosyal ortam ve ilişkiler için *ırk ayrımcılığı ve ön yargılarını yıkan bir etkiden* söz etmek mümkündür. Katılımcı 5 özellikle *Afrikalılara/siyahilere olan ön yargısının yıkıldığını* burada bu kişilerle kurduğu iyi arkadaşlık ilişkisi sayesinde olumlu yönde değişime uğradığını belirtmiştir:

Genellikle benim en çok ilişki kurduğum arkadaşlar siyahi dediğim Afrikalı arkadaşlar oluyordu. Neden? Belki de şahsi bir mevzu olabilir... filmlerde izliyordum. Bizim orada maalesef böyle siyahiler yani Afrikalılar güçlü ve kötü adamlar oluyor filmlerinde. Ben de hani ön yargılı davranıyordum. Buraya gelirken ama burada Afrikalı öğrenciler var. Onlar bizi döver falan, onlar kötüdür, iyi değildir. Onlar onları onlara yaklaşmam gerekiyor falan filan düşünüyordum. Neyse ki sonunda yavaş yavaş baktım, belki de en ince kalpli en güzel kalpli olanlar onlardı. Düşünmeye başladım ve ne kadar çok düşündüm. O kadar çok konuşmaya başladım. İlişki kurmuş oldum. Onlarla arkadaşlık edinmeye başladım. Ve hâlâ konuştuğum var... (K5 Bangladeş, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Burada eğitim aldığı süreçte okuldaki *arkadaşlık ilişkilerinin en büyük kazanım olduğunu* belirten Katılımcı 4 şunları söylemiştir:

En etkilendiğim şey bir de en beğendiğim şey arkadaşlar. Türkiye'ye geldim ya işte öğreniyorum, öğreniyorum ama en kazandığım şey bizim arkadaşlarımız işte çok güzeldi. Bir de şimdiye kadar da konuşuyoruz, ara sıra falan. Bir de farklı ülkelerden girdiğiniz için işte Tayland, Gana, Türkiye, Azerbaycan işte yani çok farklı arkadaşlar kazandık burada. Yani en önemli şey o... (K4 Uganda, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Benzer şekilde Katılımcı 8 ve 10 da UAİHL tecrübesinde kurduğu *arkadaşlık ilişkilerinin en önemli kazanım* olduğunu anlatmıştır:

Yani en şükrettiğim şey belki bu olabilir. Yani ortam, arkadaşlar, uluslararası bir arkadaşlık, hiçbir yerde bulamayacağımız bir şey bence yani devam eden arkadaşlıklarımız tabii ki de var. Zaten bizim grubumuz, hep konuşuyoruz. Böyle hocasız mezunlar diye bir grubumuz var ve hep konuşuyoruz böyle zaten. (K8, Endonezya, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

.... Kurduğumuz bu kardeşlik, yani şimdiye kadar bizim en güçlü kurduğum bağ olabilir. Kardeşlik bu olabilir. Yani şu an bile ayda bir kere bir araya gelmeye çalışıyoruz. Özellikle Kayseri imam hatip mezunu olarak ayrıyeten geliyor, buluşuyoruz. (K10, Sri Lanka, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 6 daha çok kendi bölgesine *yakın ülkelerden gelen veya ortak dili olduğu kişilerle arkadaşlık* kurduğunu diğer kültür ve bölgelerden gelenlerle de tanıştığını ancak çok yakın ilişkiler kurmadığına birbirlerinden farklı olduklarına işaret etmiştir:

Bizim uluslararası imam hatipte 60 ülkeden fazla öğrenci vardı. Herkesin farklı bir şey var, kültürü var. Biz daha çok tabii bizim bölgeden olan insanlarla yani ben öyle diyeyim, biz demeyelim, bazı onlarla daha iç içeyim. Mesela Hindistan'dan bazı arkadaşlarımız oldu, bazıları hala konuşuyoruz. En azından Facebook'tan takip ediyoruz. Bazen de konuşuyoruz. Güzel arkadaş gruplarımız oldu ama bazı mesela Rusya'dan gelen veya ne bileyim Kazakistan'dan gelen arkadaşlar da bizimle aynı sınıftaydı var ve aynı yerlerde kalıyorlardı. Onlar çok farklı. Hem fiziki olarak bizden daha kuvvetli, daha boyly hem yaş olarak da bizden daha büyüklerde aynı sınıfta olmalarına rağmen onlar yani biraz daha kaba geldi. Yani açıkçası kabadayılar yani genel olarak biraz abi tarzında takılıyorlardı... (K6 Pakistan, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Benzer şekilde Katılımcı 12 de *kendi ülkesinden/tanıdığı kişilerle yakın ilişkiler kurduğunu* diğerleriyle samimi ilişkiler geliştiremediğini söylemiştir:

Şöyle benim şöyle bir eksikliğim vardı, hani bunu daha sonradan fark ettim. Ben biraz daha böyle kapalı. Nasıl denir? Hani sadece tanıdığım kişilerle arkadaşlık kuran biriydim. O yüzden mesela hani bu kötü etkiledi. Bu şey anlamına gelmesin, hiç kimselerle konuşmadığım anlamına gelmiyor. Belli bir seviyede, belli bir noktada selamlaştığımız, görüştüğümüz arkadaşlar oluyordu ama daha çok işte kendi bölgemizden gelen arkadaşlarla arkadaşlık kurdum. (K12, Makedonya, İmam Hatip, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

Arkadaşlık ilişkileri katılımcıların dinî algı ve anlayışları üzerinde daha çok *Dinî-Kültürel Farklılıkları Takdir Etme ve Farklı Dinî Anlayışlarla Karşılaşma/Tanışma* temasında bir araya getirebileceğimiz bir etkisi olmuştur.

Örneğin Katılımcı 2 arkadaşları sayesinde *farklı mezhepleri tanıma fırsatı* bulduğunu, örneğin birlikte ibadetleri ifa ederken farklı mezheplerden arkadaşlarının

giydikleri özel kıyafetleri görüp şaşırdığını ve bu konuda zaman zaman şakalaştıklarını ve genel olarak *dinî- kültürel farklılıklara karşı hoşgörülerinin arttığına* işaret etmiştir:

Şöyle anlatayım, onlar [arkadaşları] daha çok Şafii mezhebine bağlıydılar. Biz de Maliki mezhebine bağlıyız ama kimse işte senin mezhebin ne olduğunu pek bilimiz yoktu yani. Çünkü çok da derin bir dini bilgilerimiz yoktu. Şöyle, yani namaz kılarken bazı farklılıkları görüyorum. Biz de böyle yapıyoruz işte. Biz de anlatıyoruz, böyle yapıyoruz. Ha demek siz de böyle, işte anlamaya çalışıyoruz zamanında hatta araştırıyoruz bazen. Yani bir de mesela işte Endonezyalılar işte Fatiha okurken besmeleyle başlıyorlar. Bütün bunların hepsi bize farklı gelen şeyler. Ayrıca bazı öğrencilerimizin arasında Şii olanlar da var işte kılarken namazı çok garip kılıyor ya da ne bileyim belli bir elbise giymesi gerekiyor. Büyük ihtimale Azerbaycan'ın oralardan gelen bir arkadaşı yani çünkü o anda Şii çokmuş onlarla. Aynı zamanda işte bazıları bu şey Endonezyalılar Sarong dedikleri şey sarıyorlar ya böyle Sarong diyorlar ismini kendi kültürlerini çarşaf gibi bir şey namaz kılarken sarıyorlar böyle bizzat bu tarz şeyler bayanlar giyiyorlar. Yani bana çok garip geliyor. Yani namaz kılarken belli özel bir giyinişleri var. Aynı zamanda bu Somalililerde, onların kültüründe var. Böyle bez şeklinde renkli oluyor. Tartışma yaşamıyoruz. Sadece biraz daha garipsiyordum, yani bazen şaka olarak işte ya bizde bu yaşlı kadınlar takarlar falan diyorum. Sonra onlar da diyorlar ki yok ya bizim kültürümüzde falan filan. (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 1 ise bu farklılıkların kendisini çok etkilemese de bu *farklılıkları görme fırsatı* bulduğuna işaret etmiştir:

.... Yani bizim okuduğumuz lise bir imam hatipti, gelen insanların da hani %90 doksanı Müslümandı zaten hani mezhep farklı olabilirdi ama sonuçta hepimiz aynı dine iman eden insanlardık. Dolayısıyla o anlamda çok bir etkisinin olduğunu düşünmüyorum. Ha şöyle bir etkisi olabilir, biraz dünya görüşümüz değişmiş olabilir. Hani Pakistan'da iken sadece Hanefi mezhebini çoğunlukla görüyorduk, buraya geldik. Hani farklı mezhepleri görmüş olduk. İmam Şafî mezhebi... .. Ama bunun haricinde işte dini alışkanlıklar işte namaz vesaire zaten biz böyle bir alışkanlıklarla gelmiştik. Öyle çok bir etkisi olduğunu düşünmüyorum... (K1, Pakistan, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halis Demir AİHL Mezunu)

Katılım 3, arkadaşlarıyla olan ilişkilerinin başlangıçta onun üzerinde din-dindarlık algı ve anlayışı ya da pratikler bakımından bir etkisi olmadığı ancak zamanla arkadaşlarıyla arasında gördüğü farklılıkları merak edip daha çok *dinî pratiklerdeki mezhepsel farklılıkları öğrenmek* için hocalara sorular sorduğunu onlarla tartıştığını söylemiştir:

.... Yok yani ilk başta değişmedi yani mesela. Baya vakit aldı. Yani 2-3 sene aldı o yani. Ben de dini öğrenmeye başlıyordum ondan sonra. Başkalarının yani mesela mezhep diyelim ya da onların yani inanç, inanç değil de pratik yani inanç aynı zaten o mezhep, yani pratikleri ondan sonra da onların yaptıkları hani eylemlerin dini eylemleri var ya mesela ezandan önce mesela salavat getiriliyor sizde [Hanefilerde] Türkiye'de mesela... Yani biraz garip geldi çünkü hani ilk başta ben şeydim yani ne diyoruz ona... ehli hadistim yani şey, mezhebi biraz [çok az] takip ediyordum.... Ben hocaya gidip söyledim, hocam yaptınız, niye okuyorsun

namazdan önce salavat mesela... (K3, Hindistan, Özel Sektör Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Benzer şekilde Katılımcı 4 de farklı mezheplerden olan kişilerle karşılaşıncı *mezhep farklılığı konusuna daha anlayışlı olmaya* başladığını ancak kendi dinî mezhepsel anlayışında bir değişim olmadığını söylemiştir:

.... Bizim ülkemizde genelde insan olarak şey bakıyor, hemen atlıyor, seni senin üzerine atlıyor. Niye böyle yapıyorsun? falan. Ama bu ortamda iken şöyle bir şey oldu, bir farklı ülkelerden geldik ya işte bir de mezhepler farklı olduğunu oradan öğrendim. Tamam mezhepler işte bunlar Hanefi, bunlar Şafi, bunlar Maliki işte...Ben bu mezheplere çok fazla girmek istemiyorum. Çünkü her mezhep doğru, öyle düşünüyorum. Ama beni çok etkilemedi [kendi mezhep tercihini, dinî pratiklerini]. Çünkü bakıyorum işte adamın yaptığı tamam doğru, benim yaptığım da doğru... (K4 Uganda, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 5 *mezhepler konusundaki bilinç kazandığını* ve mezhep farklılıklarını diğer mezheplere mensup arkadaşları sayesinde öğrendiğini söylemiştir:

Ben diğer mezhepler hakkında çok fazla şey bilmiyordum açıkçası. Yani mesela Şafi, Maliki, Hanbeli bu mezeleri sadece ismen az çok biliyordum ama oradaki çeşitliliği, zenginliği, güzelliği ondan haberdar değildim. Belki de onları kitaptan o öğrenebilirim oradayken ama buraya geldikten sonra bunları gördüm arkadaşlardan şey bazen mesela bir problem olduğu zaman konuşuyorduk, tartışıyorduk, onlar da anlatıyordu. Mesela bir kadına dokunmak falan yani eşine dokunmak şey abdestini bozuyor. Bizim mesela bozmuyor falan filan böyle çok güzel şeyler öğreniyorduk onlardan... (K5 Bangladeş, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 8 ve 9, arkadaşlarıyla mezhepsel farklılıklar konusunda yaşadıkları anlaşmazlıkların zamanla azaldığını birbirleriyle bu konuları tartıştıkça ve dinî bilgileri ilerledikçe bu tartışma ve uyuşmazlıkların yerini hoşgörü ve anlayışa bırakarak tersine ona *mezhepsel farklılıklar konusunda bilinç kazandırdığını* söylemişlerdir:

Nasıl desem? Endonezya'da da hep aynı şeyi görüyorum. Böyle aynı ibadet, aynı ortam, aynı cemaat, yani hep aynı şeyi yaşıyoruz ve görüyoruz ama geldik imam hatibe ya şu arkadaş böyle kılıyor, diğeri böyle kılıyor. Ben neden böyle kılıyorum yani ilk başta tabii nasıl desem kafam karışık olabilir yani hangisi doğru acaba? Yani onun yaptığını doğru benim mi? Ama bu sadece ilk başta oldu ve gittikçe daha da şey olmaya başlıyorum hoş hoşgörü. (K8, Endonezya, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

.... Böyle mezhepler... farklılıklar vardı. İlk zamanda böyle tartışıyorduk, böyle olmuyor, öyle yapılmıyor, böyle oluyor işte ama biz büyüdükçe kitaptan bilgi aldıkça o tartışmalar şey oluyor. (K9, Tayland, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

Katılımcı 14, arkadaşlarının onu *Kur'an-ı Kerim ezberlemeye özendirdiğini* ve bu konuda kendini geliştirmeye çalıştığını belirtmiştir:

.... Hafızlık diyelim, kuran ezberlemeyi çünkü bazı öğrenciler hafız. Sanki buradan biraz etkilendim, yani biraz... Ben sonra biraz ezberlemeye başladım. Fazla da değil ama sonuçta yine de biraz içimden geldiği için böyle yaptık. (K14, Endonezya, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

- **Hoca-Öğrenci İlişkisi ve Dinî Algı-Anlayış ve Pratiklere Etkisi**

Hoca-öğrenci ilişkisinde katılımcıların tamamı -özellikle bazı hocalarla- gayet iyi ve yakın ilişkiler kurduklarını söylemişlerdir.

Katılımcı 2, hocalarla olan ilişkilerini aktarırken hocaların kişisel farklılıkları ve tutumlarından kaynaklı, öğrenciler arasında zaman zaman ayırım yaptıklarını belirtmiş, bu bakımdan öğrencilere karşı *hocaların tutumlarının değişkenlik gösterdiğine* ve bu nedenle her öğrencinin tecrübesinin aynı olmayabileceğine işaret etmiştir:

Hocalar farklı farklı, ilahiyattan mezun olan hocalar vardı bide normal düz işte diğer alanlarda. Meslek dersi hocaları bir de Sosyal bilimler, işte fen bilimleri hocaları. Şöyle anlatayım, bazı hocalar hakikaten çok iyiler, yani ayrı gayrı yani kimseyi ayırt etmezler. Herkese eşit olarak davranırlar. Yani bir de cana yakın hakikaten bazı hocaları var. Böyle çok sevimli işte derdin var mı? Neyin var böyle soran hocalar var. Bazı hocalar biraz daha şey yapıyorlar. Yani göstermeden ayrımcılık yapan hocalar var. Mesela bir hocamız vardı, ismini vermeyeyim. Eşi sırf işte o Rusya bölgelerden, yani Kırgızistan mıydı? Özbekistan'ı bilmiyorum oradan birisi olduğu için daha çok onları seviyor yani biraz diğer ülkelerden gelen arkadaşlara biraz kötü davranıyor diyebiliriz. Yani sert davranıyor, kaba davranıyor ama onlara gelince biraz daha iyi davranıyor. Bazı hocalar da var şey biraz Avrupalı öğrencileri sevmeyizler, çünkü onlar biraz tembeller, çalışkan değil ya da okulu pek önemsemezler. (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 5 de hocalarla kurdukları ilişkilerin *hocadan hocaya değişkenlik gösterdiği* ancak bazılarıyla kurdukları *yakın-samimi ilişkilerin*, adeta *çocuk-ebeveyn ilişkisine benzer* olduğuna işaret etmiştir. Bu hocaların onlara adeta ebeveynleri gibi³³

³³ Katılımcı 11 ve14 de hocalarıyla ilişkilerinin çocuk-ebeveyn ilişkisine benzetmiştir. “.... Evet, aslında bizim hocalarımız bizi çok seviyorlardı yani çocukları gibi bize bakıyorlardı.” (K11, Nijerya, Özel Sektör Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

“.... Türkçe hocamız ilk senemizde hoca yani sanki biz yabancı değil de sanki hocalar, biz onların çocukları gibi davranıyorlar. O yüzden biraz biz sağ olsun ki bu hocalar var...”(K14, Endonezya, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

yaklaşmalarının hem dinî hem sosyal anlamda üzerlerinde olumlu bire etkisi olduğunu aktarmıştır:

.... Mesela bazıları mesafeli bazıları çok yakın öyle olanlar da vardı... Pek fazla muhabbetimiz olmuyordu ama bazı hocalarımız vardı ki onlarla çok yakındık. Onlardan çok etkileniyorduk... Ailede olduğu gibi çünkü orası artık bizim ailemiz oluyordu. Yani istesek de istemesek de artık ebeveynlerimiz, kardeşlerimiz hiç kimsemiz yanımızda değil. Sadece yabancı arkadaşlarımız var. Ebeveynler konumunda olan hocalarımız var işte kimden bu şefkat ilgi falan gördüysek ondan onu aldık. Kimden tersini gördüysek ondan da uzaklaştık. Yani bu açıdan tabii tabii benim için. Yani olumlu etki olduğunda. Çünkü yani bu şefkatli olan öğretmenlerin çoğu dindar olduğunu fark ettim... Dindar olması ya da dini arka planından gelmesi bizim dini şeyimizi, ruhumuzu, ilgimizi de arttırıyordu. Tabii olumlu yönde... (K5 Bangladeş, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 6, hocalarının onun hayatında bir *mentor-yol gösterici* olduğuna işaret ederek kişisel ilgi alanları ve üniversite tercihi konusunda hocasından etkilendiğini söylemiştir:

.... Kesinlikle etkiledi yani özellikle benim Arapça hocam aynı zamanda bizim sınıf hocamızdı. Vaaz olsun veya bir şeyler anlatma açısından olsun, doğru söylemek gerekirse mesela ondan etkilenerek Arapçaya yöneldim. Arapçayı sevmeye başladım ve onun devamı olarak mesela 29 Mayıs Üniversitesine gelirken de başvururken de hocalara sormuştum. En iyi üniversite hangisi, Arapça için, nerede en iyi Arapça öğrenebilirim. Onlardan 29 Mayıs dediklerinde oraya gitmeye karar vermiştim. Bu açıdan tabii ki yani etkilendim... (K6 Pakistan, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 12, hocalar ve diğer çalışanların onlara karşı iyi tavırları ve *samimi yaklaşımları* olduğuna işaret ederek onların yabancı değil misafir öğrenci olduklarını vurgulamalarından memnuniyet duyduğunu ifade etmiştir:

.... Ben çok memnun kaldığımı söyleyebilirim. Yani gelen her belletmen arkadaş, oradaki bulunan her hoca çok dikkatliydi bize karşı. Özellikle hani bu çok hoşuma gidiyordu şey demeleri: 'Siz bizim için yabancı değil, misafir öğrencisiniz.' falan... (K12, Makedonya, İmam Hatip, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

Katılımcı 15 Türkiye'de hoca-öğrenci ilişkisinin kendi ülkesinden çok farklı olduğunu buradaki *samimi ilişkinin* onu çok etkilediğini şu sözlerle aktarmış, dinî pratiklerini UAİHL öncesi okuduğu eğitim kurumundayken alışkanlık haline getirmeye başladığını ancak burada arkadaşları ve hocalarının ona *dinin daha insanî-manevi yönlerini tanıttığını* -insanlık, iyilik, arkadaşlık, samimiyet, yardımlaşma- böylece dine olan yaklaşımının değiştiğini ve dinî pratiklerini de daha istekli/isteyerek yaptığını belirtmiştir:

.... Ya benim için benim hayatımda yani okul hayatımda en çok etkilenen şey bu. Ben hayat boyunca Bangladeş'te okulların hala ki öyle devam ediyor bu sistem. Bizim öğrenci öğretmen ilişkisi iyi değil, işte bu çok şey yani sıkıntılı bir durum. Ben bunu Türkiye'de gördüm. Yani bu öğrenci öğretmen ilişkisini. Diğer okullarda ne olduğunu bilmiyorum ama bizim imam hatipte acayip bir şeydi. Yani hocalar o kadar iyiydi ki yani öğrencilerle çok iyi davranıyordu. Dersler olsun, ders dışında olsun yani güzel, her zaman nasihatte bulunuyordu. Her zaman sürekli iyilik peşindeydi. Şartlar tabii ki ama şöyle biz yani benim için ben orada şey de yani medresede okuduğum için atıyorum dine şeydim yani namaz falan kılıyordum ama yani. Şey vermiyordu. Ne deniyor ona sürekli kılmıyorduk. Yaramazlık çoktu ama buraya gelince biraz dine, gerçekten din, arkadaş, insanlık. Ben bunu öğrendim. Yani burada öğrendim. Bizim ülkemizde bunu bulamazsın, insanların içinde böyle. Ne diyeyim? Samimiyet şey yoktu ha tabii ki seninle dost arkadaş olurlar ama mesela iyilik, yardım bunu ben burada öğrendim. Yani bir de hocalar, hocalarla şey olması, ilişki kurması bizim ülkemizde hocalarla hiç ilişki kuramazsın. Yani hocayı gördün mü sen konuşuyorsun... Ama buraya gelince hocalar işte dini şeylere bizi teşvik ettiler. Yani namaz daha güzel bir şekilde anlattı ve yani ortam da müsaitti her zaman. Güzel şeyler görünce insanlar, yapmayı istiyor yani içten geliyor... (K15, Bangladeş, STK Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 2, bazı hocaların dindarlık bakımından, özellikle de Kur'an-kerim okumaya özendirme, dinî bir dil kullanma alışkanlığı kazandırma, ibadetlere teşvik etme, dünyadaki Müslümanların durumuna dair bir bilinç kazandırma konularında şu şekilde anlatmıştır:

Yani özellikle bazı hocalara gerçekten ilahiyattan mezun olan bazı hocalar hakikaten böyle dindar idiler. Mesela Bahaeddin hocayı örnek verebilirim, sürekli Kur'an ı kerim okuyor. Sabah akşam Kur'an okuyor. Sesiyle güzel yani gördüğü her şeye 'maşaallah barekallah' Allah işte bu şeyleri işte zikrediyor vesaire, hatta biz de alıştık. Yani böyle her şeyi gördüğümüzde bağıyoruz maşaallah ya rab. Aynen kullandığı dil ve üslup aynen hâlâ unutmuyoruz. Yani özellikle sabah namazında **** hoca vardı. Bizi sabah namazına uyandırırken işte cennet ehli cehennem ehli diyor Böyle şeyler söylüyor işte şeytan Müslüman deyince kaldırıyor, seni bırakmıyor, namaz kılana kadar... ne bileyim yani... bazı hocaların tavırları tamamen dinî. Yani konuşmaları olsun her zaman sürekli sohbet etmeyi severler. Etkilediler, etkilediler. Hakikaten mesela şey **** hoca diyebilirim. Sürekli şey bizi şeye uyarıyordu işte. Dünya işte hangi yöne varıyor? Amerika'nın durumu diğer Müslümanların durumu işte Arakan, gözyaşı... işte ne bileyim bir ton şey. Dünyamızda güncel olayları anlatıyorlar, bize aktarıyorlar işte Müslümanların uyanmaları lazım işte, ara sıra video gösteriyorlar, ara sıra sohbet yani dersi bırakıp tamamen sohbeta geçen hocaları var yani. Dini açısından hakikaten elinden geldiklerini yaptıklarını söyleyebilirim. (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcıların neredeyse tamamı (Katılımcı 11 bu konuda bir istisnadır) UAİHL'de hocalarının ibadetler/dinî pratikler konusunda *anlayışlı tavırlarıyla, kişilikleriyle* onları etkilediklerini söylemişlerdir. Katılımcı 1 de bu noktalara vurgu yaparak dinî pratiklerde bazı hocaların onlara örnek olduklarını söylemiş ve hocalarının daha çok *Müslüman dünyasıyla ilgili bilinç kazandırma görevi* üstlendiklerini bu bakımdan onların din-dindarlık algı ve anlayışları üzerinde büyük etkileri olduğunu belirtmiştir:

.... Yani hocalar şöyle, şimdi hocalarımızın tamamı neredeyse bizim lisede çok eskiden beri çalışan hocalarımızdı, yani orayı yeni atan hocalarımız değildi. Dolayısıyla bu konuda çok tecrübeleri vardı. Hani sonuçta bu öğrenciler dışarıdan başka bir ülkeden geliyorlar. Geldiklerini Türkçeleri yok, dil bilmiyorlar işte buradaki kültürüdür işte eğitim sistemidir, derslerdir vesaire zorlama ihtimalleri çok yüksek. Dolayısıyla bu öğrencilere ona göre muamelede bulunalım diye bir şey var da aslında temelde bir anlayış, bir tavır vardı. Bu da dolayısıyla bizim işimiz kolaylaştırıyordu. Zaten bizim daha öncesinden kazandığımız alışkanlıklar, güzel şeyler konusunda çok etkili olduklarını söyleyemem açıkçası ama bunun haricinde biraz daha genel olarak hani Müslüman dünyasıyla ilgili bir bilinç kazandırdı. Çünkü derste, ders yerine biz bu konuyu konuşuyoruz. Büyük ihtimalle herkesi bu açıdan çok etkilemişlerdir. Bunun haricinde şimdi bazı hocalar var, dini hassasiyetleri daha yüksektir işte. Ne bileyim ibadetlerin hani sürekli camide cemaatle işte namaz kılmayı özen gösterir. Bazıları hani biraz daha bireysel kılma taraftarıdır. Bu anlamda tabii ki yani örnek aldığımız hocalarımız oldu, gerek konuşmalarıyla, bilgi birikimiyle vesaire etkilendiğim... (K1, Pakistan, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halis Demir AİHL Mezunu)

Katılımcı 3 Kur'an hocasının onu *Kuran okuma ve dinleme alışkanlığı edinmesinde* çok etkisi olduğunu belirtmiştir:

Yani ben hiç hatırlamam hoca bana kızdı diye herhangi bir hoca. Yani hiç hatırlamıyorum. Yani herkes yani güzel. Sonra iyi muamele eden iyi davranan hocalardı.Mesela önce Kur'an okumuyordum. Kuran'dan uzaktım ben. İmam hatipte Kuran dersi oluyor ya mesela **** diye hocamız vardı. Kur'an okumaya teşvik etti. Tabii ki ondan sonra onun okuyuşunu çok güzeldi. Ondan sonra Abdülbasit Abdüssamed var ya Kuran okuyan, birkaç tane video falan açtı gösterdi... ondan sonra da ben. Bayağı yani baya çok fazla kuran dinliyordum. Yani okumaktan ziyade dinliyordum... (K3, Hindistan, Özel Sektör Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 7 hocalarla ve arkadaşlarıyla olan ilişkisinin dindarlık veya dinî pratikler konusunda onu etkilemediğini söylemekle birlikte dinî anlayış konusunda hocaların etkisinin daha çok *dine karşı olan sevgisini arttırma* yönünde olduğuna dikkat çekmiştir:

.... Hocalarla olan birebir ilişkilerimiz özellikle bazı hocalarla çok iyiydi. Biliyorsun her okulda işte öğrenci için çok böyle çırpınan sürekli onlara destekçi olmak isteyen hocalar sürekli olur... Yani dine sevgimiz bu hocalar sayesinde daha çok güçlendi... ben lisedeyken yaşadığım maneviyat ben üniversitede yani ilahiyata girdiğim halde öyle bir maneviyat yaşadığımı ben zannetmiyorum. Yani hakikaten lise ortamı yani maneviyat açısından çok daha yüksek ve güçlüydü. (K7 Togo, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 12 hocalarının öğrettikleri ve aralarındaki sohbetlerin kendi ülkesinde etkili olan *dinî düşünce sistemlerini sorgulaması ve mezheplerin önemi ve farklarını anlamasını* sağladığına işaret etmiştir:

..... Kesinlikle oldu çünkü şöyle. Hani ben ilk başta ne kadar böyle Hanefi mezhebine bağlılığımızı dile getirsem bile burada [Makedonya] dinî anlatım açısından anlatım tarzından sefililiğin yaygın olduğunu söyleyebilirim ve onların bizim üzerimizde etkisi olmuştur yani

burada Makedonya'da. Çünkü daha çok öyle şeyleri dinliyorsun falan ve bazı şeyleri o şekilde kabullenmiştik. Ama daha sonra işte Türkiye'deki hocalarımız olsun, bazı konularda işte o görüşlerin sıralanması olsun, işte Hanefî görüşü nasıl olabilir? Şafîî görüşü nasıldır? Falan ve yaşanmışlık da aynı şekilde işte hocalarımızla konuşurken onlar bir konuyu anlatırken namaz kılarken falan. Mesela bunları gördüğümüzde ben daha farklı bir dini yaşayış veya dini olgu fark ettim. Yani süreç içinde böyle bir şey oldu. Benim hayatımda etkisi olduğu doğru. (K12, Makedonya, İmam Hatip, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

Katılımcı 16 diğer katılımcılardan farklı olarak okuldaki hocaların bazen *dini konularda teşvikle birlikte baskı* da yaptığını söylemiştir:

.... Tayland'da her şeyi biraz serbest bırakıyorlar, ister yap ister yapmazsın öyle bir durum var Tayland'da ama Türkiye'ye geldiğimizde hocalar biraz baskı yaptı. Dini hassasiyet konusunda, yani sünnet namazlar mesela yani kılacaksın gibi... yani orada bir biraz baskı yaptı. Ondan sonra teşvik de ediyorlar falan... (K16, Tayland, Kur'an Kursu Hocası, Uluslararası Mevlâna AİHL)

Katılımcı 4 de diğer katılımcılardan farklı bir cevap vererek imam hatipteki ortamın öğrencileri *ibadetleri yerine getirme konusunda tembelliğe* sürüklediğini söylemiş bunun sebebini ise hocaların öğrencileri bu konuda daha serbest bırakmalarına bağlamıştır:

.... Eğer benim önceden dinim olmasaydı gelmeden önce, okulda dinimi kaybetmiş olurum. Hiç kimse sana karışmıyor. Yani tamam, işte namaza gelin falan diyorlardı ama hiç kimse zorlamıyor seni. İstedğin zaman kılabiliyorsun işte bazen bakıyordum benim arkadaşlarım işte istediği zaman kılıyor namaz bir de zorlanmıyorsun işte, adam istediği zaman oruç tutuyor mesela. Ben bizim oradaki Uganda'da ya da bizim Afrika'da çocuk 10 yaşındayken oruç tutmaya başlıyor tamam ama burada adam 17 yaşında rahat rahat yiyor işte, tamam mı? O benim için çok farklı, bir de ilginç. İşte isteyen kılıyor isteyen kılmayabiliyor öyle bir şekilde yani maalesef işte. Yani o açıdan benim dinim de düştü, tamam mı? (K4 Uganda, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

3.6. UAİHL'deki Eğitim

UAİHL'deki eğitim ve müfredata dair katılımcılara yönelttiğimiz sorular neticesinde; onların burada aldıkları eğitime dair gelmeden önceki beklentileri, aldıkları derslere veya müfredata dair düşünceleri, müfredat derslerine ek veya destek mahiyetinde katıldıkları aktivite ve faaliyetler, bu süreçte öğrendikleri diller hakkında ve son olarak önceden aldıkları dinî eğitim hakkında veriler elde edilmiştir.

- **Müfredat Dair Beklentiler ve Memnuniyet Düzeyi: Memnuniyet ve Beklentilerdeki Farklılık-Çeşitlilik**

Katılımcıların bir kısmı (Katılımcı 1, 3, 9, 11, 12) UAİHL'deki müfredatı genel olarak yeterli görüp memnun kaldıklarından bahsetmiştir. Örneğin Katılımcı 1 şöyle demiştir: “.... Bence güzeldi yani zaten bizi bir nevi tatmin eden müfredattı, oydu yani. Meslekî dersler. Evet, ben onunla ilgili çok sıkıntı yaşadığımızı hatırlamıyorum...” (K1, Pakistan, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halis Demir AİHL Mezunu)

Katılımcı 9, genel olarak müfredatın yeterli ve temel düzeyde olduğunu söylemiş ancak bazı eksikliklere şu şekilde dikkat çekmiştir:

... Bence yeterliydi. Yani bizim okulumuzun verdiği eğitimler yani özellikle dini eğitim. Mesela Arapça böyle yoğunluk ve şekilde ders veriyorlardı. Hani haftada üç ders görüyoruz. Bir de ve İngilizce çok azdı...haftada bir ders verdiler, yani bence daha çok İngilizce ders verselerdi daha iyi olurdu. Bir de dini eğitim dersleri daha çok böyle temel müfredatı veriyorlardı. Yani bence daha çok [daha] detaylı bir şekilde verilerse daha iyiydi... Ama böyle hocalar da...yani bu kitap vardı ya böyle imam hatiplerde...hocalar kitabın dışında da anlatıyorlardı böyle detaylı bir şekilde... (K9, Tayland, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

Katılımcı 12, müfredatı yeterli bulduğunu özellikle okul kitaplarının içeriğini ve diğer ülkelerdeki medreselerle de mukayese ederek müfredatı yeterli bulduğunu söylemiş bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

...Şu şekilde, müfredat yeterli olduğu kanaatini ben düşünüyorum. Hani çünkü aslında daha sonra işte buradaki arkadaşlarla da konuşmaya başladığımda işte medreselerde nasıl dersler veriliyor fark ediyordum ki yani o düzeyde dersler alıyoruz. Biz hani gerekli olan işte Arapça dersleri olsun, matematik dersler olsun fıkıh hadis yani şey başlık olarak bu dersleri alıyorduk. Derslerin içeriğinde ilk başta şöyle bir şey hatırlıyorum, hani bazen hem bizim bu konuşma şeyimizden [Türkçe konuşma kabiliyetindeki eksiklik] daha ilk başta yeni yeni Türkçe konuşmayı öğrendiğimiz için bazı hocalar özel birkaç böyle kitapçık diyebileceğimiz şekilde bazı kitaplar hazırlamışlardı. Ve bizlere o kitaplar üzerinde dersler anlatıyorlardı. Daha sonra işte ikinci sınıfa geçtiğimizde normal işte o seviyede öğrencilerin göreceği kitapları okuyorduk. Ve ben yeterli olduğunu düşünüyorum. Yani o dönem için hem bilgi hem birikim açısından o kitapların bir öğrenciye yeterli olabileceğini düşünüyorum... (K12, Makedonya, İmam Hatip, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

Katılımcı 4, 6, 7, 10, 13 ve 16, meslek derslerinin içeriğinin yeterli olduğunu, dini içerikli olmayan diğer müfredat derslerinin ise yeterli olmadığını dile getirdi. Örneğin Katılımcı 7 dinî içerikli -imam hatip meslek dersleri- derslerin yeterli olduğunu şu şekilde dile getirmiştir:

...Dini içerikli dersler bayağı dolu dolu geçiyordu. Hocalar da bilgiliydi bu konuda. Yani bizim okulumuza gelen hocaları da özel seçiyorlardı...dinî içerikli bir ders anlattıklarında bayağı bir bilgilerdi, bilgileri de şey uygun bir şekilde veriyorlardı bize. Yani bizim seviyemize uygun... Müfredat yani bence yeterliydi hatta fazlasıyla veriyorlardı. Yani Arapça dersleri on saat Arapça dersi veriyorlardı bize. Ekstra ders de alıyorduk... (K7 Togo, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 16 imam hatibe gelmeden dersler veya müfredat hakkında beklentisi olmadığını söylemiş, bazı derslerin Türkçelerinin zayıflığı nedeniyle ders saatlerinin yeterli gelmediğine işaret etmiş bu konu hakkında yaptıkları geri dönüşlere istinaden okul saatleri dışında müfredata ek kurs ve derslerin koyulduğu söylemiştir:

...Benim imam hatip beklentilerim aslında yoktu yani içerikler hakkında... Mesela fen derslerinin vesaire yetersiz olduğunu biz hocalara söylüyorduk. Yani hocalar da bize kurslar yaptırıyorlar. Kurslar koydular hafta sonu, hafta içi akşamları da koyuyorlar yani. ...Öyle içerikleri eksik değil de mesela biz yabancı olarak Türkçeyi biraz zor anlıyoruz ya... Ders müfredatında hocanın hazırladığı slaytlar falan vardı ama... bizi anlatması [öğretmesi] yavaş yavaş gidiyor. Ondan sonra konular yetişmedi [yetişmiyordu]. Onun için biz ek olarak kurs istedik... Sadece matematik ve mantık soruları var YÖS'te. Onun için yani... Normal dersler onun [için] bence yetersiz...(K16, Tayland, Kur'an Kursu Hocası, Uluslararası Mevlâna AİHL)

Katılımcı 16 yukarıdaki pasajda ayrıca yabancı uyruklu öğrenciler için YÖS sınavı hakkında müfredatın bu sınava hazırlık açısından yeterli olmadığını ama bu sınav için ekstra kurslar açıldığını da belirtmiştir.

Katılımcı 10, İstanbul'daki UAİHL'ye nazaran fen ve sosyal bilimlerde kendi okullarında verilen derslerin müfredatının eksik kaldığını şöyle aktarmıştır:

...Genel anlamda sosyal-fen bilimleri şöyle söyleyeyim. Kayseri'de bunun eksikliğini çok gördük. Mesela İstanbul'daki FSM okulu -belki konum itibarıyla de böyle bir şey olabilir, İstanbul'da olduğu için-. Tübitak, Teknofest gibi yerlere özel öğrenci yetiştiriyorlardı. Sözel, eşit ağırlık ya da sayısal ağırlıklı eğitimi tam olarak veriyorlardı. Hem onların mali gücü de çok fazlaydı İstanbul'da oldukları için. Güzel projeler çıkarttı. Ama Anadolu'daki okullara gelince bunu göremiyorduk maalesef. Biz de Tübitaklara katıldık, şuna katıldık, buna katıldık ama o imkân pek fazla yoktu bizim okullarımızda... (K10, Sri Lanka, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL).

Katılımcı 2 ve 8, diğer katılımcılardan farklı olarak müfredatın geneli hakkında yoğun eleştirilerde bulunmuştur. Örneğin Katılımcı 2, sırasıyla; sayısal alan derslerinin özellikle bazı ülkelerden gelen öğrenciler için yetersiz kaldığı, müfredatın kendi ülkelerine döndüklerinde oradaki ihtiyaçları (bilgi birikimi, eğitim seviyesi) karşılayıp karşılayamayacağı düşünülmeden oluşturulduğu, derslerin yoğun olarak

Türkçe öğretildiği ve yabancı dil derslerinin zayıf kaldığı, daha inovatif teknolojik alanla ilgili derslerin verilebileceği ve son olarak dinî içerikli derslerde Hanefi mezhebinin öncelendiği şeklinde birçok eleştirisini aktarmıştır:

...Özellikle Endonezyalı arkadaşlardan ben hatırlıyorum ülkesinde matematik birincisi veya fizik ikincisi olanlar vardı. Yani ne bileyim çok böyle zeki öğrenciler vardı, baktılar ki imam hatipte sadece işte normal dini dersler ya da normal matematik böyle birinci seviye ikinci seviye bunlar olunca herkes öyle umudu kırıldı. Yani çoğu insanlar hatta ülkesine dönen arkadaşlarımız oldu. Yani Nijerya'dan bile 2-3 kişi geri döndü. Çünkü demişler ki ya imam hatip okuduktan sonra belli bir geleceğimiz olmaz, vesaire...

...Aslında Diyanet bizi oraya getirmiş de Diyanetin bizimle ilgili hani mezun olduktan sonra bir planı yoktu... Ama şöyle olması lazım, bunlar uluslararası, ülkelerine döndüklerinde nasıl bir eğitim orda verecekler ya da insanlara nasıl bir bilgi sunacaklar? Ama sonradan işte bu eksikleri göre göre. Çünkü her mezuniyet verdikten sonra öğrenciler şikâyet ediyorlar...

...Biz sadece Türkçe olarak görüyorduk dersleri. Halbuki mesela bir insan kendi ülkesine döndüğü zaman da artık bu Türkçe'nin önemi kalmıyor. Çünkü sen oradaki insanlara ya kendi dillerinde ya da İngilizce ya da Arapça olarak bir şekilde onlara bir şey sunman gerekecek... Yabancı dil dersi zayıf kaldı. Bilgisayar dersi olabiliyordu mesela... İşte kodlama olsun mesela. Bazı önemli alanlar ekleyebilirlerdi. Çünkü diyanetin eğer projesi şöyleyse biz bu insanları getirelim, din öğretilim ya da eğitim verelim. Kendi ülkelerine dönüp insanlara sunmaksa biraz daha bir modern...farklı bir yaklaşım olması gerekiyor diye düşünüyordum...

...İslami içerikli müfredatların çoğu da Türkiye bazlı daha çok işte Hanefi mezhebi bir de daha çok böyle sathi yani basit temelde anlatılıyordu, bazı insanlar zaten bunların çoğunu biliyordu... (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 8, müfredatın beklentilerini karşılamadığını, derslerin temel düzeyde kaldığı ve bilgileri sınavlarda kullanmak için öğrenmekle yetindiklerini şu sözlerle aktarmıştır:

...Nasıl anlatsam yani dürüst olmak gerekirse pek karşılamadı. Daha iyi bir eğitim bekliyordum. Çünkü uluslararası bir okul olmasından dolayı...

...Kısacası şunu söyleyebilirim, eğer imam hatipten ne öğrendin diye sorulursa bana. Okuldan bir şey öğrenmedim demeyeyim de yani pek fayda görmedim okulda açıkçası. Hani derslerle ilgili sadece sınavlara giriyoruz, sınavlar için çalışıyoruz. Puan aldık mı, o kadar yeterli bize yani ama mesela oradaki ortam, oradaki arkadaşlık o farklı. Belki bunları kazandım diyebilirim. Ama okuldan bir katkı oldu mu? Bana olmuştur, tabii ki olmuştur ama bence derslerle ilgili beklentimin altında olabilir diyebilirim...

...Bana sorarsanız yeterli değildi, yani çok basit şeyleri öğrendik. Yani mesela Allah'ın sıfatları gibi, meleklerin ismi gibi. Bunları hem biz Endonezya'da ilkokulda da öğrendik. Yani pek öğrenmedim. Bildiğimiz şeyleri öğretiyorlar diyeyim. Ama hocalardan bir talebimiz olursa, evet anlatıyorlar. Mesela hocam şu hakkında ne düşünüyorsunuz? Türkiye'de niye böyle? Bunları tartıştık mesela. Yani sohbete hep açıldı dersler. Bu konuda hiç sıkıntı yok

yani ama içerik hakkında ben yeterli bulmadım ama hocalar hep anlayış gösteriyor bize... (K8, Endonezya, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

- **Dinî İçerikli Dersler (Meslek Dersleri) ve Dil Derslerinin Etkisi**

Katılımcı 2, 5, 6, 8, 14, 15, özellikle Kur'an-ı Kerim ve Arapça ders müfredatının kendileri için zorlayıcı olmadığını ifade etmiştir. Örneğin Katılımcı 2, şunları söylemiştir: "... Arapça dersini mesela örnek vereyim, bizim Arapça hocamız hakikaten gramer konusunda iyiydi ama; konuşma yoktu. Yani hiç kimse Arapça konuşmıyor ve sadece gramer derslerini geçiyorduk. Onun için bazı öğrencilerimiz yani hayal kırıklığına uğradılar..." (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 6, derslere göre öğrencilerin bilgi seviyesi durumunun değişkenlik gösterdiğini söyleyerek hafız olduğu için özellikle Kur'an-ı Kerim dersi özelinde farklı seviyelere uygun sınıflar açılabileceği şeklinde bir öneri dile getirmiştir:

...Özellikle mesela herkesin durumu değişik. Ben hafız olduğum için benim için o Kur'an dersleri yetersizdi. Yani aslında çok da faydalı değildi. Çünkü mesela genelde okuma öğretiliyor...Ben hafız olduğum için benim çok ihtiyacımı karşılamıyordu ama diğer arkadaşların ihtiyaçları vardı, onlar okuyacaklardı. Belki hafızlar için ayrı bir sınıf olsaydı daha iyi olurdu... (K6 Pakistan, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 3, 6 ve 12, imam hatip eğitimi öncesinde "resmi bir dinî eğitim"³⁴ almadıklarını ifade etmiştir. Örneğin Katılımcı 3, resmi bir dinî eğitim almadığını ancak küçükken mahallî bir din/Kur'an hocasından dersler aldığını anlatmıştır:

...Mesela sabahleyin altıdan altı buçuğa kadar bizim evimize bir tane...Molla-hoca geliyordu Kuran-ı kerimin okunması mesela tecvit gibi şeyler azıcık öğretiyordu. Onun haricinde başka bir dinî eğitim almadım... Halk arasında biz ona maaş veriyorduk (mahalle halkı olarak). Hindistan'da resmi hoca diye bir şey yok. Yani mesela Türkiye'de Diyanet var Hindistan'da böyle Diyanet diye bir şey yok ki... (K3, Hindistan, Özel Sektör Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

³⁴ Burada *resmi dinî eğitim almak* ifadesiyle; dinî eğitim veren veya dinî içerikli derslerin de verildiği örgün/formel bir eğitim kurumunda -ilkokul, ortaokul veya lise düzeyinde- önceden okumuş olmak veya buralardan mezun olmak kastedilmiştir.

Katılımcı 6, yalnızca hafızlık eğitimi -Kuran okuma ve ezberinden ibaret- aldığını ve imam hatip eğitim modelinin onun için *yeni bir tecrübe* olduğunu belirterek şunları dile getirmiştir:

...Ya ben hafızlık dışında başka bir yerde mesela dinî eğitim almamışım açıkçası. Normal ortaokulu anlattığım gibi Türk okullarında okumuştum. Onlarda, orada da her ders vardı. Temel İslam bilgileri diye haftada iki saat ders olurdu. Onun dışında dinî eğitimle alakası yoktu. Mesela diğer dersler vardı İngilizce olsun mesela ne bileyim coğrafya olsun, tarih olsun o tarz şeyler [dersler] vardı. Buraya geldikten sonra imam hatip tamamen aslında yeni bir şeydi bizim için. Çünkü burada fıkıh görüyorsun, Arapça görüyorsun, ne bileyim kelam görüyorsun... (K6 Pakistan, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 1, 2 ve 15 Türkçe öğrenmenin din-dindarlık anlayışını etkilediğini hatta *Türkçe dua etmeye* başladıklarını söylemişlerdir. Örneğin Katılımcı 2, özellikle Türkçeyi dinî pratiklerinde -dua etmek gibi- daha sık kullandığını belirterek şunları dile getirmiştir:

Türkçe dua ediyorum genellikle ben hatta. Türkiye’de uzun süre kaldığımız için ben düşünürken bile bazen Türkçeyi daha kolay buluyorum. Yani düşünürken. Dolayısıyla eğer hızlı bir dua edeceksem bazen eğer diğer dillerle bir kelime gelmiyorsa Türkçe olarak söylüyorum yani. Bir de biz imam hatipteyken her bir akşam yemeğinde dua ediyoruz. Hatta sabah olsun, öğlen olsun ara sıra dua ediyoruz. Önce Arapça, Arapça zaten standart ezberlenen şey. Ondan sonra Türkçe dua ediyoruz işte hocalarımızla. Oradan aldığımız bazı Türkçe dualar var. Bizi onları tekrarlıyoruz. Bazen kendimiz de oluşturabiliyoruz... (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Örneğin Katılımcı 15, onun için Türkçe’nin *dua dili* olduğunu bu durumun lisede başladığını ama zamanla mezun olduktan sonra Türkçe dua etme, düşünme benzeri aktivitelerin daha doğal bir hale geldiğini söyleyerek bu süreçte kendi ana dilinin gerilediğini şöyle aktarmıştır:

Türkçe öğrendikten sonra tabii dualarda artık Türkçe konuşuyoruz. Allah’la ben Bengalce konuşmam yani...kendim için bir şey istiyorsam valla diyorum ki Allah’ım bana bunu ver şunu ver. Duamda Türkçe konuşuyorum ve daha kolay, daha samimi geliyor. Fakat bu lisede o kadar şey değildi. Yani biraz eksikti. Çünkü ne diyeyim, biraz derine girmedik o kadar. O yüzden Türkçeyi fazla şey yapmadım. Bengalceyi hiç kullanmadım [dini vs. araştırma yaparken]. Hatta ben hala Bengalce yazamıyorum. Yani yazı yazabiliyorum ama o kadar işte akademik şekilde bilmiyorum. Çünkü ben Bengalceyi sekizinci sınıfta bıraktım... (K15, Bangladeş, STK Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 3, Türkçe’nin onu din-dindarlık algı ve anlayışı bakımından etkilemediğini söylemiştir. Katılımcı 4 de eskiden Türkçesinin daha iyi olduğunu, şu an öyle olmadığını söylemiştir. Katılımcı 13 ise Türkçeyi sadece belli başlı *dinî konularda araştırma yapmada* kullandığını ifade etmiştir:

İyi ki öğrendik yani [Türkçe ve Arapçayı kastederek]. Normalde araştırırken İngilizceyi kullanıyorum. Mesela Türkiye'yle ilgili bir konu olursa mezhepler mesela. Türkçeye başvuruyorum. Daha istediğim cevaplar [sonuçlara ulaşmayı kastediyor] geliyor... (K13, Liberya, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 14 Türkçe dersinin günlük hayat için yeterli olduğunu akademik açıdan ise böyle olmadığını, bu yüzden çok zorlandığını ifade etmiştir.

Katılımcı 16 Arapça ve Türkçe'nin akademik açıdan ufkunu genişlettiğini şu sözlerle dile getirmiştir:

Arapça öğrendiğimde akademik açıdan geliştirdim. Akademik derken mesela tefsir, hadis, belagat gibi derslerde... Türkçe daha ufuk açıcı [oldu] öyle söyleyeyim. Mesela okuduğum Türkçe kitaplar "Mekke'ye Giden Yol" gibi. İslam'ın farklı bakış açısıyla yazılan kitaplar ya da farklı düşünceler ve öğrendiğim bu dil bana bu yönden çok faydalı oldu... (K16, Tayland, Kur'an Kursu Hocası, Uluslararası Mevlâna AİHL)

- **Müfredata Ek-Takviye Ders ve Faaliyetler**

Katılımcıların neredeyse tamamı müfredat dışı Arapça, Kur'an-ı Kerim gibi ek meslek dersleri aldığını; Katılımcı 14, diğerlerinden farklı olarak sayısal alanda da ek dersler aldığını; Katılımcı 2, 3 ve 15 ilahi korosuna katıldığını, Katılımcı 2, 3, 4, 13, 15 ve 16 okulda hadis, Kur'an-ı Kerim, dinî bilgi, ezan okuma ve Arapça şiir okuma gibi çeşitli yarışmalara katıldıklarını ifade etmiştir. Örneğin Katılımcı 13, bir dinî yarışmaya katılıp başarılı olduğunu ve bu durumdan duyduğu mutluluğu şu sözlerle dile getirmiştir:

Mesela okulda Kuran-ı Kerim'i güzel okuma yarışması oluyordu. Benim de ezan güzel okuma yarışmam oldu. Yani zamanında bir şey kazandık, bir altın. Hayatımda ilk defa altın kazandım. Burada hem de...Kayseri'nin en büyük, en tarihi camii olan Cami-i Kebir'e götürüldük, bizi insanların önüne [çıkarttılar], programlar bayağı güzel oluyordu... (K13, Liberya, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

3.7. UAİHL Tecrübesinde Dinî Pratiklerin İfası ve Yeni Edinilen Dinî Pratikler

Önceki alt başlıklarda UAİHL deneyim süreçlerine, bu süreçleri etkileyen faktörlere ve bu süreçte yaşanan olaylarla ilgili genel bir değerlendirme sunulmuştur. Bu kısımda ise din-dindarlık algı anlayışını ilgilendiren ve doğrudan dindarlığın bir boyutuyla (dinî pratikler) alakalı elde ettiğimiz verileri katılımcılardan yaptığımız alıntılarla betimleyeceğiz.

- **İmam Hatipte İbadetlerin İfası**

Katılımcıların hepsi UAIHL’de hocalarının *ibadete teşvik ettiğini, cemaatle namaza özendirme ve sabah namazına kaldırma* konusunda çaba sarf edip hassas davrandıklarını ifade etmiştir. Örneğin Katılımcı 1, UAIHL’de cemaatle ibadet konusundaki yaklaşımına göre hocaların *nöbetleşe sabah namazına kaldırma* görevini üstlendiklerini şöyle ifade etmiştir:

...Teşvik vardı. Bazı hocalarımız özellikle bu konuda hassasiyet gösterirdi. Bu zorlamayla değildi. Sabah namazına dediğim gibi kaldırıyorlardı hocalarımız. Hatta şöyleydi, bir hocamızla ilgili bir anımı anlatayım. Bütün hocalar yurttan nöbet tutuyor, listeleri var. Bir hocamız nöbet sırasında, nöbet tuttuğu gece hep şey yapardı, artık klişeleşmişti. Sabah odaya girince herkesi tek tek kaldırıyor, yorganı kaldırıyor, sesleniyor. Yorganı kaldırıp şey derdi: 'Şeytan mısın, Rahman mısın?' 'Rahmanım!' dediğinde bırakıyordu, zorlamıyordu. (K1, Pakistan, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halis Demir AIHL Mezunu)

Katılımcı 2 de *sabah namazına ve cemaatle namaz kılmaya teşvik* edildiklerini ve bu hususta özen gösterildiğini aktarmış ayrıca öğrenciler arasında birbirlerine namaz kılma konusunda birbirlerine destek olduklarını ya da birbirlerini uyardıklarını şöyle aktarmıştır:

...Sabah namazı için genel olarak işte görevli olan hocalar oluyor. Her gün nöbet yapıyorlar. Sabah namazı vaktinde bütün ışıkları açıyorlar, geziyorlar, bizi uyandırıyorlar. 'Sabah namazı! sabah namazı!' böyle. Özellikle *** hoca, dediğim gibi, kimseyi bırakmıyor neredeyse bizi zorlamasalar da zorunlu gibi hissediyoruz biraz. Ama namaz kılmayı isteyenler zaten kendileri kalkıyordu. Genellikle biz kendimiz kalkıyorduk sabah namazı için. Hatta bizim bazı gruplar var ki sabah namazını illa camide kılarlar. Bazen hava soğuk olunca içeride kılıyorduk. Hatta o kadar cemaat fazla oluyor ki diğerleri bekliyor. Ya camiye ya da yurdun mescidine gidiyorduk. Yani namaz konusunda hakikaten iyi. Özellikle iyi arkadaşların varsa beş vakit namaz kılan, hep birbirinizi uyarıyorsunuz zaten namaz konusunda. (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AIHL)

Katılımcı 10, cemaatle namaza özen gösterdiklerini, bu konuda kesinlikle büyük bir teşvik olduğunu söylemiştir. Hatta hocaların yardımıyla “Duyarlı Gençlik Teşkilatı” adlı bir grup kurduklarını ve öğrencileri namaza çağırdıklarını dile getirmiştir. Bayramların ve Kandillerin güzel geçtiğini, Diyanetten görevlilerinin merkezi camilere UAIHL öğrencilerini götürdüğünü, kandil programlarında ilahi okuyup aktif rol aldıklarını aktarmıştır:

Kesinlikle namaza teşvik çok fazla vardı [namaz konusunda. Eğer namazda öğrencilerin [isteği katılımı] düşerse zayıflık olursa hemen okula hocaları getirirdi. Namaz konusunda konferanslar verilirdi, ödüller verilirdi namaza gidenlerle ilgili. Mesela biz hocaların teşviki ile bir grup kurmuştuk. “Duyarlı Gençlik Teşkilatı” diye namaz kılmayanları teşvik

için. Arkadaşların farkına varıyorduk bu arkadaş namaz kılmıyor diye. O okula gittikten sonra onun yatağına 'Seni namazda görmedik. Yarın bu namazda görmeyi [isteriz]' şey özel bir mektup yazıp onu yatağına bırakıyorduk. O da kimin yazdığını bilmez. Sırf yani o mesajı okuduktan sonra namaza gelirdi. Şöyle söyleyeyim, ramazan ile kurban bayramı ya da ramazan bayramını cuma günleri bizim okulda yöresel kıyafetleri giymek zorundaydık. Yani okul bize o günlerde siz yöresel kıyafetleri giyeceksiniz derdi. Yani bizim için o günler başka bir şeydi. Cuma günü yani cuma gününü ipe çekerdik. Yani yöresel kıyafetleri giyeceğiz diye. ... Yani arkadaşlar herkes kendi yöresel kıyafetleriyle gelirdi. Yani her cuma günü gün bizim için çok özel bir şeydi...herkesin ipe çektiği gün olurdu. Kurban bayramı çok farklı olurdu, işte. Özel geceleri kandil geceleri bize ya Diyanet'ten ya da belediyeden ikramlar gelir okula. Şey, mesela Diyanet otobüs gönderir. Kayseri'nin merkezi camide kandil programı özel kandil programı vardır. Mecbur biz de o gün diyanetin o kandil programında ilahiler okuyorduk. Yani öğrenciler de bizim ilahilerimizi dinlemeye gelirdi. Yani kandil özel gecelerde genellikle dışarıdaki o merkeze camilerde Diyanet'in organize ettiği programlarda olurduk. (K10, Sri Lanka, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 2, 4, 5 cemaatle namaza teşvik olduğunu söylemekle birlikte Türkiye'de *vakit namazlarını hemen kılma alışkanlığının olmaması* ve bu konuda baskı yapılmamasından kaynaklanan bir serbestliğin yaşandığını (en azından UAİHL tecrübesinde bu şekilde) ve *ibadetlerde bireyselliğin ön plana çıktığını* belirtmiştir. Katılımcı 4, namazları genellikle cemaatle eda etmeye özen gösterdiklerini fakat namazları ezan okunur okunmaz kılma alışkanlığı Türkiye'de olmadığı için namaz ibadetinin zayıflayabildiğini ifade etmiştir.

...Vakit namazları bazen yalnız kılıyorduk. Ama önceden bizim memleketimizde bir ezan okunduğu an herkesin mescide gidip namaz kılması gerekiyor, böyle bir şey var. Şu an ezan okunuyor aklımda 'sonra kılacağım' diye bir düşünce oluyor. (K4 Uganda, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 5, UAİHL'deki serbestlikten kaynaklandığını düşündüğü, öğrencilerin *ibadetlerde bireyselliğe dönüşü* hakkında şu yorumda bulundu:

...Evet, toplu halde namaz kılma alışkanlığımız vardı. Tabii bu herkes için böyle değildi. Biliyorsun oradaki ortam biraz serbest. Serbest derken belki Türk, yerli öğrenciler için o kadar serbest gibi görünmeyebilir ama yabancı öğrenciler için bir de o yaşta eline telefon, bilgisayar geçen bir öğrenci için gerçekten o ortam çok serbest oluyor. Bir arkadaşım vardı. Sri Lanka'dan geliyor çok dindardı ve imam hatibe geldi. O davranışlarında çok değişiklik fark etti ve bana da anlatıyordu. Mesela eskiden her gün hafızlığını korumak için birkaç cüz okuyordu, namazlarını kılıyordu. Onun dışında ibadetlerine çok dikkat ediyordu. Ama buradaki o rahatlık, onu biraz bozdu ve bunu da itiraf ediyordu. Bu sadece bir örnek. Bence birçok kişi de böyle bir değişiklik yaşadı. Mesela bireysellik arttı diyebilirim. Biz orada post-modern bir bireysellik yaşadık gibi geliyor bana. Bireysel din ya da manevi hayat yaşamaya başlayanlar da oldu. Kendi kendine namaz kılıyor ya da ben istediğim zaman namaz kılalım diyor. Şimdi ezan okundu, hemen camiye gidip namaz kılmaktansa benim için uygun olan zamanda namaz kılarım. Yani başka şeyleri önceleyip sonra namazı kılan ya da tek başına namaz kılmayı tercih eden öğrencilerin sayısının arttığını gördüm...

Katılımcı 1, 3, 4, 6, 7, 8, 10, 11, 13, 14 ve 16 UAİHL tecrübeleri boyunca kandil geceleri yapılan etkinliklerden ve bayram günü yapılanlardan genel olarak memnun kaldıklarını ifade etmiştir. Örneğin Katılımcı 6, bayramların onun için nasıl güzel ve özel geçtiğini şu cümlelerle şöyle tarif etmiştir:

...Bayramlar çok neşeliydi. Herkes kendi kültür kıyafetini giymiş böyle rengarenk. Hocalar bizimle bayram namazlarını namaz kılıyorlardı. Yani aslında bu da çok büyük bir şey. Adam kendi ailesiyle değil mesela, isterse gidebilir ama bizimle namaz kılıyor. Sabahtan akşama kadar bizimle ilgileniyor. O açıdan bayramlar özellikle bizim için özeldi. Çok heyecanlı oluyorduk. Heyecanlı günler oluyordu yani bayramlar. (K6 Pakistan, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 16, UAİHL’de geçirdiği kandillerde birçok etkinlik düzenlendiğini, farklı ülkelerden gelen öğrencilerin kendi dillerinde ilahi okuduğunu tüm bunların hatıralarında güzel anılar olarak yer ettiğini şöyle ifade etmiştir:

...Kandillerde okulda sürekli etkinlikler düzenliyorlardı. Camilere götürüyorlardı öğrencileri, kandillere katılmak için. Ben genelde okulda geçiriyordum. Okulda farklı ülkelerden insanlara ilahi okutuluyordu. Bu beğendiğim bir şey. Arap arkadaşlar Arapça, Hintli arkadaşlar Hintçe, Endonezyalı arkadaşlar Malayca ya da Endonezyaca ilahi söylüyorlardı mesela. Hatıramda çok iyi şeyler var, böyle söyleyeyim. (K16, Tayland, Kur’an Kursu Hocası, Uluslararası Mevlâna AİHL)

Katılımcı 2, 9 ve 15 kendi ülkelerine kıyasla UAİHL döneminde denk geldikleri bayramları fazla sade ve heyecansız bulduklarını ifade etmiştir. Örneğin Katılımcı 2 bayramların kendi ülkesinde daha fazla bayram gibi geçtiğini, Türkiye’de daha sıradan bir zaman dilimiymiş gibi hissettiğini söylemiş ancak burada geçirdiği bayramların da özellikle okul camisindeki bayram namazlarında farklı ülkelerden gelen arkadaşları ve Türk cemaatin bir arada eda etmesi *ümme birliği hissini* onda oluşturduğunu söylemiştir:

.... Evet, Türkiye’de kurban bayramlarını geçirdim. Kurban bayramları çok güzeldi Türkiye’de ama ülkemizle kıyasen hakikaten çok fark var. Bizde herkes yeni kıyafet diyor. Yani bayramlar için özellikle bir ay önce herkes düşünüyor ister kadın ister erkek olsun. Türkiye’de işte herkes normal kıyafetler yani bilemezsin insan yeni mi giydiği eski mi? Pek belli olmuyor. Bize çok soğuk bir bayram gibi gelmişti. Bayramın ilk günü herkes kendi evini hatırlıyor ve şu an evde olsaydım bunları yapardım diyor.

.... Bayram namazları biz normal camilerde kılmıyoruz [kendi ülkesi Nijerya’da] ya şehrin en büyük camisinde ya da şehrin dışında kılıyoruz. Genellikle şehrin dışına gidiyoruz. Böyle büyük bir alanda. Zaten haber veriliyor normal camilerde. Bayram gününde şu mahallede, şu yerde ya da şu şehrin dışındaki bölgede namaz kılacağız diye. Herkes oraya gidiyor ve herkes yeni kıyafetini giyiyor. Türkiye’de ise namaz kılıyoruz. Sonra herkes dağılıyor. Normal bir hafta sonu gibi, herkes kendi evine çekiliyor...

.... Bazı bölgelerden sırf bizim camimizin bayram namazı kılmak için sabah erkenden geliyorlarmış. Çünkü herkes kendi kültür kıyafetini giyiyor, işte bizimkiler renkli oluyor. Böyle büyük şapkalar oluyor işte. Ne bileyim, kültürel şeyler... Endonezya'da öyle farklı ülkelere insan olunca çok farklı bir his veriyor ve hakikaten kalabalık bir ortam görünüyor ve ilahiler işte Kuran-ı kerim okumaları vesaire vesaire... Yani o gün hakikaten güzel bir duygu yani insan şey hissediyor işte ümmet birliği işte eskiden biz birdik işte o işte Osmanlı'nın bir oluşu vesaire çok bir bağ hissediyorum... (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 9, ise “Büyük camiye, Fatih Camii'ne gidiyorduk her bayramda. Bayram sakın geçiyordu, sessiz, kimse yok. Yani herkes kendi evine gidiyorlardı. Bence yurttan kaldığımız için böyleydi.” diyerek onlar için *Türkiye’de bayramların sade geçtiğini* dile getirmiştir.

Katılımcı 15, *Türkiye’de kurban kesiminde farklı uygulamaların olmasının* dikkatini çektiğini ve ona bu durumun garip geldiğini ifade etmiştir. Kendi ülkesinde kurban ibadetinin daha geleneksel yöntemlerle ifa edildiğini, böylece insanların kendi kurbanlarının kesimine şahitlik ederek ve etini diğer insanlarla paylaşarak bu ibadeti daha hissederek yaptıklarını söylemiştir:

.... Bu Kurban Bayramı'nda kurbanları nasıl kesiyor diye merak ettik. O sizin toplu kesimhaneler var ya. Oraya gidelim dedik. Arkadaşlarla beraber gittik, gidince tabii ki şaşırдық. Bizde öyle olmuyor. Bizde kurbanları herkes kendi evine götürüyor ve evinin önünde kesiyor. İmam var geliyor, kesiyor ve gidiyor. Ama sizde kasap kesiyor. Yani kurbanları böyle asıyor ve sonra kesiyor...Türkiye’de Kurban Bayramının normal bir günden bir farkı yok, yani sen onu hissedemiyorsun, benim ülkemde kurban kestikten sonra insanlar geliyor, evinin önünde onlara dağıtıyorsun, kendin dağıtıyorsun, bu ayrı bir histir. Yani bunu yapmazsan bu hissi anlayamazsın. Mesela verdin, bağış yaptın, tamam o da sevap. Ama bizzat bunu verdiğin [yaptığındaki] an gibi bunun hem sevabını hem de o hissiyatını kazanamıyorsun. (K15, Bangladeş, STK Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 2 ve 10 önceden kandil gecesi etkinliklerini ya da *kandil gecelerinin kutlanmasını bidat olduğunu* düşündüklerini fakat bu konudaki düşüncelerinin UAİHL tecrübesi sonrası dönüşüme uğradığını ifade etmiştir. Örneğin Katılımcı 2, bu konudaki tecrübesini şöyle ifade etmiştir:

.... Kandil Geceleri benim için yeniydi, çünkü biraz daha bidat gibi geldi. Bizim ülkemizde biraz daha bu selefilerin din anlayışları baskındı. Tabii tarikatlar da vardı ama böyle geceleri onlar kutluyordu. Ben hayatımda böyle şeyleri pek kutlamıyordum. Yani bizde pek de yaygın değildi. Ama Türkiye’de çok yaygın olduğunu gördük. Herkes Kandil geceniz mübarek olsun diyor, sabahtan beri insanlar hocalara kek kurabiye tarzı şeyler getiriyorlardı. Böyle çok değişti yani. Ama alıştık sonradan tabii. (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 10 da kendi ülkesindeyken kandil geceleri hakkında olumsuz düşündüğünü fakat sonradan *kandil kutlamalarının manevi değerini keşfettiğini* şu sözlerle ifade etmiştir:

...Bizde kandil geceleri falan bidat olarak görülüyor Sri Lanka'da kendi toplumunda. Ama burada onun bir manevi şeyini görebiliyorum mesela. Yani lazım. En azından oturuyoruz, tesbihat getiriyoruz. Bunun manevi değeri olduğuna şahit olduk. Yani Kur'an okuyoruz, bir araya geliyoruz, bir bayram havasına giriyoruz. (K10, Sri Lanka, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

• Okul Dışındaki Dinî Hayat Pratik ve Dinî Duygular-Tecrübeler

Katılımcılar cemaat veya din görevlileriyle etkileşimde bulduklarını aktarmış, yalnızca Katılımcı 1, mahalle camii cemaat ve din görevlileriyle etkileşim kurmadığını “Ezan saatinde camiye gider, namazımızı eda ederdik çıkardık. Yani öyle çok muhatap olma, sohbet etme, muhabbet kurmak olmadı.” (K1, Pakistan, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halis Demir AİHL Mezunu) şeklinde ifade etmiştir. Örneğin Katılımcı 2 farklı camilere gittiğini, Türkiye’de imamlık görevinin resmi oluşunu başlarda bilmediğini, bununla ilgili bir arkadaşının başından geçen bir olay olduğunu ifade etmiş ve bunu şu sözlerle aktarmıştır:

.... Mesela biz bilmiyorduk mesela Türkiye’de eğer bir caminin imamı varsa onu bekliyorsunuz. Hani ezan okundu, ondan sonra caminin imamı gelmesi lazım. Sonra namaz kılınacak. Ya bizim ülkemizde eğer imam gelmediyse hemen ezandan sonra belli bir vakit sonra hemen birisini geçiyor. Eğer kuranı kerim okumayı biliyorsa. Bizim de Somalili arkadaşlarımız vardı o zamanda yeni gelmişler böyle onlarda bilmiyorlar ki her caminin bir imamı oluyor, bir kuralı oluyor böyle direk sonra o büyük bir abi vardı. Böyle Somalili hemen mihraba geçti. Böyle namaza başladık. Biz direkt imamlık yapmaya başladı. Diğer cemaat da bize katıldı. Ondan sonra selam verdikten sonra baktı ki imam arkamızda cübbesiyle namaz kılıyor bizimle. O çok komikti yani. (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 2, 3, 7, 11, 14 ve 15, bazı yöresel ve mezhepsel farklılıklardan dolayı karşılıklı şaşkınlık yaşadıklarını ifade etmiştir. Katılımcı 2, 3, 7, 14 camide çorap giyme alışkanlıkları olmadığı için *cemaatten tepki* görebildiklerini ifade etmiştir.

Katılımcı 2 bu durumu şöyle dile getirmiştir:

.... Mesela bir de camiye çorapsız, yani gelinmiyor yani biz genellikle çoraba pek alışık bir kültürümüz yok. Yani bizim ülkemizde genelde sıcak olduğu için hep böyle terlikle işte yazın da camiye çorapsız pek gelmiyoruz. Gelmediğimizde amcalara kızıyorlar. Böyle laf söylüyorlar bazen bunu da biz işte onların sayesinde hep çorap giymeye başladık. Ne bileyim hatta terlik satın alırken bile çoraba uygun olacak bir terlikler var ya böyle ortasında şey

bulunmayan böyle terlikler almaya başladık. Bunlar evet bizi etkiledi. (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 15, kendi ülkesinde hutbelerin ezbere ve tamamen Arapça olduğunu buradaki farklılığın dikkatini çektiğini, *halkın anlayacağı dilde hutbe verilmesini* güzel bulduğunu şöyle belirtmiştir:

...Yani biz Arapça hutbe veriyoruz tamamen yani. Onun için hutbenin içinde hiç Bengalce olmuyor ama Türkiye bir Arapça hadis ve Kuran'ı okuyup ve bir şeyler söyleyip sonra Türkçe oluyor hutbede. Ama bu güzel bir şey mi? Tabii ki güzel bir şey. Çünkü halkın anlayacağı dilinde konuşacaksınız. Biz de bu fark var. (K15, Bangladeş, STK Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Bazı katılımcılar imamlarla ilgili birtakım ayrıntıların dikkatlerini çektiğini ifade etmiş, *cami imamlığının Türkiye'deki farklı yönlerine* dikkat çekmişlerdir. Katılımcı 3 imamların cemaate benzer şekilde giyinmesini başlarda garipsediğini şöyle söylemiştir:

.... İlk haftalarda mesela caminin imamı mesela kot pantolon giyiyor, normal bizim gibi kıyafetler giyiyor. Ben buna şaşırımdım. İmamın böyle giyinişi bize yabancı geldi. Çünkü Müslüman böyle giyinmez diye düşünürdük, bizim ülkede öyle. Ondan sonra sakal yok. O daha da şaşırtıcı bir şey. Yani tabii ki o zaman bilmiyordum ben. Kültürel bir şey olabilir diyebilirsiniz. Dini kıyafet diye bir şey yok. Yani her ülkenin farklı dini kıyafetleri var öyle. (K3, Hindistan, Özel Sektör Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 12, mahalle camii imamının farklı bölgelerden tayin edilmesini şaşkınlıkla karşıladığını, kendi ülkesinde mahallede tanınan kişilerin imam olabileceğini şu sözlerle aktarmıştır:

...Bizim de Makedonya'nın kendi Diyaneti var. Her bölgenin Üsküp falan ve imam tayin ediyorlar camilere o şekilde. Ama şöyle bir farklılık var. Genelde bizde daha çok o mahalleye yakın olan imamlar o camide imam olabiliyorlar. Hani Türkiye'de bir yere tayin etmek 5 sene görevini tamamladıktan sonra başka yere geçmek şeklinde değil, daha çok o bölgenin tanınan hocaları, kişileri [imam oluyor]. (K12, Makedonya, İmam Hatip, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

Katılımcı 11, Türkiye'de *cami cemaatin daha çok yaşlılardan oluştuğunu* gözlemlediğini, cemaatle namazda bazı farklılıklardan dolayı oldukça şaşırdıklarını şu anısını anlatarak dile getirmiştir:

.... Cemaatle ilgili izlenimlerden birincisi şey olabilir. Yani daha çok yaşlılar bulunuyor camilerde. Ve bu yaşlıların da dinî bilgileri çok temel düzeyde. Bir de bizi gören bazıları şey düşünebiliyorlar 'Ya bunlar da mı Müslüman?' ya da 'Ha evet bunlar Müslüman. Gel gel gel!' Yani kabul ediyorlar bizi dışlamıyorlar. Ama bizim gördüğümüz ve yaşadığımız şoklardan

bir tanesi de biz namaz kılariken ayaklar parmaklar birleştiriliyor. Burada ise olmuyor. İlk başlarda şey zannettik. Yani siyahi olduğumuz için adamlar bizden uzaklaşıyorlar zannettik. Sonradan fark ettik ki o mezhepte ya da o bölgede öyle kılınmıyor. Evet, bunlar aslında sadece bilgisizlikten ya da bilgi yetersizliğinden kaynaklanan şeyler. (K11, Nijerya, Özel Sektör Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 14 “.... İlginç şey camilerde imamlar maaş alıyor. Bizde öyle değil. O yüzden imam olmak isteyen de yok yani bizde.” (K14, Endonezya, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL) diyerek imamların maaş almasına şaşırıldığını ifade etmiş ayrıca yöresel bir namaz kıyafeti olan *sarong* giyince *cemaatin onlara karşı şaşkınlığıyla* karşılaştıklarını şöyle dile getirmiştir:

...Türkiye’de mesela bizde o eteğe benzer Sarong diye bir şey var, namaz kılmak için, [Erkekler için Endonezya’da] namaz için özel bir kıyafet gibi. Mesela onu giydiğimde sanki kızlara has gibi şey kıyafet olarak algılıyorlar. Sadece böyle garip bakıyorlar etek gibi olduğu için. (K14, Endonezya, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 5, 6, 8, 9, 10, 13 ve 16, onlara karşı din görevlilerinin ve cemaatin yakın ve samimi davrandığını ifade etmiştir. Katılımcı 5, farklı camilere gittiğini gerek din görevlilerinin gerek cemaatin uluslararası öğrencilere karşı olumlu bir tavır içinde olduğunu, ilgilenip soru sorduklarını özellikle ülkelerindeki dinî durum hakkında bilgi sahibi olmak istediklerini ifade etmiştir.

.... Yani sadece din görevlileri değil, dışarıdaki insanlardan da yabancılarla ilgili bir merak vardı, yabancılarla ilgileniyorlardı. Bir yabancıyı görünce ona gidip soru soruyordu 'sen ne yaptın' [gibi] onun ülkesini merak ediyordu. En çok mesela Afrikalı öğrenci gördüğünde ‘Ülkenizde ne var, ne yok?’ bunları merak ediyorlardı. Bu din görevlilerinden de vardı. Mesela namaz kıldıktan sonra geliyordu, sohbet ediyordu. ‘Sizin orada din nasıl?’ falan soruyordu. Ondan sonra oradaki dini şeylerle ilgili bazen sohbet ediyordu, ders veriyordu. Mesela bazı yerlere gittiğimizde vakıflar olsun, dernekler olsun oraya gittiğimizde bize buradan bunlardan bahsediyorlardı. Genel olarak olumlu bir ortam, olumlu bir algı, tutum vardı. (K5 Bangladeş, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 13, okulunun bulunduğu mahalledeki cami imamının mütevazı, sıcak kanlı bir adam olduğunu, kendilerini sevdiğini ve çok iyi davrandığını, cemaatin de benzer şekilde sevecen yaklaştığını şu sözleri sarf etmiştir:

.... Tabii zaten dediğim gibi camimiz yani okulumuz yanında bir cami vardı orada. İmam yani imam bey de çok mütevazı bir adamdı. Çok sıcak kanlı bir adam. Güzeldi yani uluslararası öğrencilere, yani güzel yani iyi davranıyordu yani bizi çok seviyordu. Hatta yani o çevredeki insanlar da maşallah gayet güzeldi. Yani insanlar çok sevdi bizi. Ben de kişisel olarak yani bazı cumalar falan hocalarla birlikte bir camiye gidiyordum. Mesela bizim abilerimizin biri mesela on ikinci sınıftaki bir abi olsun belki hutbe okuyacak bir camide beni de hocalar davet ediyordu. Mesela sen müezzin olursun falan diye. Bazen köylere gidiyorduk

yani. Baya güzeldi yani bu bunun gibi faaliyetler. (K13, Liberya, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 10 cami cemaati tarafından ilgi ve yakınlıkla karşılandığını şu sözlerle dile getirmiştir:

.... Bizim eski okul da zaten merkezi bir konumdaydı. Her vakitte camiye gitmeye çalışıyorduk. Tabii biz geldiğimizde uluslararası öğrencilere zaten alışmışlardı, her gün o camiye gidiyoruz. 'Aaa yeni bir arkadaş sen nerelisin?' yani artık yabancı biri olarak değil, yani 'sen yeni bir arkadaşsın yeni gelmişsin galiba sen nerelisin' demeye başlıyorlardı. Ama diğer camilere gittiğimizde biz mesela mukabele okuma gidiyorduk ramazan ayları. Bizi görünce direkt hafızsın yani, yani nasılsın filan demiyor, uluslararası öğrenci olduğunu biliyor, camiye geldiğimizi anlayınca Müslümansın yani, diyor ki [camii cemaati] o zaman 'siz bizden daha iyi Müslümansınız, siz hafızsınız, hadi kuran okuyun.' derlerdi. Mesela ben mukabelelere gidiyordum, bizim için çok ayrı bir şeydi. Yani söylemesi ayıp da her gittiğimizde cebimiz dolu dönerdik camilerden çıktığımızda. Herkes bir şey verirdi zaten küçücük bir şeydik yani gelmişiz, ülkemizi terk etmişiz, buraya gelmişiz o ayrı bir şey zaten: 'Aaa sen bu yaşta buralara gelmişsin!' diye hep cebimizi dolduruyorlardı. Yani camilere gittiğimizde, dışarıya gittiğimizde, bize çok iyi bakıyorlardı Kayseri'de. Belki Kayseri olduğu için de olabilir. (K10, Sri Lanka, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 16 farklı camilere gittiğini, camii cemaati tarafından hoş karşılandığını şöyle ifade etmiştir:

...Mesela biz dördüncü sınıftayken hocalar bizi hutbe okumak için dışarıya camilere götürüyordu. Bir de namazdan sonra genellikle cemaat bize genel olarak etli ekmek, onun gibi şeyler falan ikram ediyorlar. Genel olarak bizi hoş karşıladılar, biz yanlış yaptığımızda da mesela hutbede biraz yanlış okuduk falan hani hoş karşıladılar bizi. (K16, Tayland, Kur'an Kursu Hocası, Uluslararası Mevlâna AİHL)

Katılımcılardan 6 ve 12 numaralı katılımcılar hariç hepsi en az bir defa dinî dernek ve sohbetlere katıldığını belirtmiştir. Katılımcı 1, 3, 9, 11 ve 14 dinî dernek ve zikir meclislerine yalnızca birkaç defa katıldığını ifade etmiştir. Katılımcı 9 bu konuda şunları söylemiştir:

...Evet gittim derneklere ama böyle daha çok okul bizi götürdü. "Müsenna" diye bir dernek vardı. O zaman pek hatırlamıyorum ama dini bir konu anlatılıyordu. Sohnete bir iki defa gittim. Her hafta düzenleniyordu ama ben gitmedim. (K9, Tayland, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

Katılımcı 1 dinî derneklere yalnızca lise son sınıfta bir iki defa gittiğini, bu konuda genel olarak eksik kaldığını şöyle dile getirmiştir:

...Öyle dışarıda dernektir, vakıftır işte bir gruptur, çok az şey yaptık. Biz sadece lise son da bir derneğe bir iki kere gitmiştik ama onun haricinde gitmedik. Muradiye diye bir yardım

derneği idi. Yani daha çoğunlukla Afrika'dan gelen öğrencilerle ilgileniyordu ama biz de bir iki keresinde sohbetlere gitmiştik. Bir hoca vardı, yarım saat, bir saat sohbet veriyordu, ona gitmiştik. (K1, Pakistan, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halis Demir AİHL)

Katılımcı 2, 4, 5, 7, 8, 10, 13, 15 ve 16 düzenli olarak dinî derneklere gittiğini belirtmiş. Örneğin Katılımcı 16, bazı dinî derneklerin sohbetlerine düzenli olarak katıldığını ve burayı *herkesin eşit ve samimi olduğu bir sohbet ortamı olarak* gördüğünü ifade etmiştir³⁵. Fakat Katılımcı 13 ve Katılımcı 15 UAİHL zamanlarındayken manevi olarak pek etkilenmediklerini söylemiştir. Katılımcı 13 dinî derneklerin sohbetlerine katıldığını fakat manevi açıdan pek etkilenmediğini şöyle ifade etmiştir:

.... Sohbet dernekleri de vardı mesela bir Muradiye diye bir cemaat bir dernek var. Bazen oraya gidiyordum. Hoca da çok iyiydi, sohbet yapıyorduk. Yani bu tezkiye ile alakalı nefis terbiyesi filan, dini sohbetler güzeldi. Ama bizi o kadar etkilemiyordu. Ortam için gidiyorduk bazen. Bazı öğrenciler para için de gidiyordu. (K13, Liberya, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcılardan 2, 3, 7, 10, 11 ve 14, zikir meclislerine katıldıklarını ifade etmiştir. Bunlardan Katılımcı 11, bir defa zikir meclisine katıldığını orada yüksek sesle ve aniden yapılan zikirlerin onu şaşırttığını ama bu tecrübenin manevi bir katkısının olmadığını, duygu değişikliğine sebebiyet vermediğini ve yanlış olduğunu düşündüğünü söylemiştir:

Cemaat zikirlerine de katıldım bir kere. Evet, çok sürprizlerle karşılaştım. Çok karanlık bir odada gerçekleşiyordu. Bizde de zikirler yapılıyor burada. Ama farklı zikirler yapılıyor. Yani bizde insanlar bağırıyolarlar bir anda. Yani Türkiye'de onu gördüm. Bir anda böyle yanımdaki bir kişi 'Allahuekber!' dedi. Bir şeyler söyledi. O da beni korkuttu. O zaman da bile o şeyin yanlış olduğunu düşünüyordum. Dolayısıyla şey olmadı bende etkisi olmadı. (K11, Nijerya, Özel Sektör Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Diğer katılımcılar ise daha önce garip/bidat vs. olarak değerlendirirken bu düşüncelerinin edindikleri tecrübeler dolayısıyla dönüşüme uğradığını ifade etmiştir. Örneğin Katılımcı 14, Nakşibendi tarikatının bir zikir meclisine katıldığını ama orada tesbihatin yüksek sesle yapılmasının onu korkuttuğunu ifade etmiştir. O zamanlar çok garip bulduğunu ama daha sonra araştırma yapınca anlamaya başladığını

³⁵ “.... Sohbetler de beni çok etkiledi. Çünkü hocalar ve dinleyenler aynı yerde oturuyorlar. Aynı safta aynı yükseklikte oturuyorlar. Bizim ülkemizde öyle bir hava oluşturacak bir yer yok. Öyle bir atmosfer yok. Mesela bizim dini sohbet vaaz gibi oluyor. Hoca yüksek bir yerde konuşur cemaat aşağıda oturur dinler. Ama buradaki sohbet bana daha yakın oldu, hocada samimiyeti buluyorum.” (K16, Tayland, Kur'an Kursu Hocası, Uluslararası Mevlâna AİHL)

söylemiş: “Tabii garip buluyorum. ‘Bu ne yapıyor?’ öyle bir düşünce var ama bilgim pek bilgili olmadığım için. O yerden çıktıktan sonra okulda biraz araştırma yaptık. Ondan sonra algılayabildim.” (K14, Endonezya, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL) şeklinde ifade etmiştir.

Katılımcı 10, daha önce tasavvuf hakkında olumsuz düşünürken UAİHL’de bazı tarikatları öğrendiğini ve Türkiye’de yapılanın *gerçek tasavvuf* olduğunu düşündüğünü şu sözlerle anlatmıştır:

.... Sri Lanka’da tasavvuf denilince şirk gibi bir şey diye anlatılıyor. Çünkü Sri Lanka’daki tasavvuf gerçek tasavvuf değil. Yani sapmış durumda, aşırıya kaçmış. Biz Türkiye’ye geldiğimizde tasavvuf denilince kaçınıyorduk. Sonradan gidip gördük Nakşibendi tarikatlarını falan. ‘ah gerçek tasavvuf buymuş’ dedik ve anladık. Sri Lanka’ya gidip: ‘Tasavvuf varmış. Tasavvuf herkese lazımmış, ama tasavvuf sizin yaptığınız tasavvuf değil asıl tasavvuf bu.’ diye anlatabiliyoruz şu an. Türkiye’de bunu görmüşüz. Yani zikir meclisleri nasıl yapılır burada öğrendik. Bu bize gerçekten manevi anlamda güzel bir tecrübe verdi. Bu cemaatlerle gerçek tasavvufun ne olduğunu görebildik, anlayabildik. (K10, Sri Lanka, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL).

- **Yeni Dini Pratikler-Alışkanlıklar**

Katılımcı 2, 10, 11, 14, 15,16 UAİHL tecrübesiyle birlikte *nafile ve sünnet namazları kılma alışkanlığını kazandıklarını* ifade etmiştir. Örneğin Katılımcı 11, sünnet namazları daha önce kılmazken UAİHL’deki tecrübesiyle bu alışkanlığı edindiğini şu şekilde anlatmıştır:

.... Benim zikredebileceğim şey, sünnet kılmak. Ben kendi ülkemde çok fazla görmedim. Dolayısıyla alışmamıştım. Namazdan sonra sünnet kılmak ve önce sünnet kılmak. Yapanlar var ama sayısı Türkiye’ye nazaran düşük. Türkiye’ye gittikten sonra yapmaya başladığımı hissediyorum. (K11, Nijerya, Özel Sektör Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 3, 6, 7, 13 *zikir veya tesbih çekme alışkanlığını kazandıklarını* ifade etmiştir. Örneğin Katılımcı 6, tesbih çekme alışkanlığını kazandığını “Tesbih kültürü Pakistan’da yok. Onu kesinlikle burada öğrendik ve alışkanlık haline geldi. O da çok iyi bir şey. Onun dışında pek yeni bir dini aktivite olarak böyle bir şey edinmedim.” (K6 Pakistan, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL) sözleriyle dile getirmiştir.

Katılımcı 5, 10, 12 ve 14 UAİHL döneminde *pazartesi perşembe oruçlarını* tutmaya gayret ettiklerini bu konuda birbirlerine destek olduklarını ifade etmiştir. Örneğin Katılımcı 5: “Süreklilik kazanan bir alışkanlığım, ibadetim değildi. Ama mesela pazartesi ve perşembe günleri oruç tutuyordum. Bunu imam hatipten edinmişim diyebilirim.” (K5 Bangladeş, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL) demiştir. Katılımcı 10 ise “Pazartesi perşembe oruçları. Çünkü imam hatipte bizi çok teşvik ediyorlardı. Biz artık bir pazartesi orucu tutamayınca sanki bir farz orucu terk etmiş gibi bir şeye kapılıyorduk mesela...” (K10, Sri Lanka, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL) diyerek UAİHL’de bu oruçları tutmayı önemsediklerini belirtmişlerdir.

Katılımcı 1, 7, 10 ve 14 yeni dinî pratik olarak *teheccüd namazı kılma alışkanlığı* edindiklerini belirtmiştir: Katılımcı 1 teheccüd namazının topluca kılma uygulamalarının olduğunu şöyle dile getirmiştir:

...Bir dönem teheccüd için bir yere gidiyorduk. Yani onu örnek gösterebilirim. Kısa da olsa yani daha öncesinden öyle bireysel belki kılıyorduk, ama arkadaşlarla bir yere gidip beraber, bir de uzun uzun kılmak gibi bir durumumuz yoktu. Yani bunu hem yeni gördük hem hoş bir şeydi. Yeni bir alışkanlıktır, devam ettiremedik o ayrı bir konu. Ama kazandırdığı şeylerden birisi bu olabilir. (K1, Pakistan, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halis Demir AİHL)

Katılımcı 10 da benzer şekilde “Aynı şekilde nafil namazlarını, teheccüd namazlarını, vitir namazlarını kaçırmazdım.” (K10, Sri Lanka, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL) demiştir.

Katılımcı 3, düzenli olarak beş vakit namaz kılmaya ve Kur’an okuma alışkanlığının UAİHL döneminde başladığını ifade etmiştir.³⁶ Katılımcı 4, yeni dini pratik olarak yalnızca vitir namazı kılma alışkanlığı edindiğini aktarmıştır.³⁷ Katılımcı 5 sadaka verme alışkanlığı edindiğini söylemiştir.³⁸

³⁶ “... Tamam, benim için namaz kılmak kuran okumak olur zaten önceden yoktu bu günlük ibadetler benim için. Yani yeni dini alışkanlık diyebilirsin. Evet, onlar [günlük ibadetler] alışkanlık haline geldi, mesela namaz kılmaya başladım. Ondan sonra Kur’an okumaya başladım, dinlemeye başladım.” (K3, Hindistan, Özel Sektör Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

³⁷ “...Benim açımdan çok kazanmadım. Ama kazanan arkadaşlarım oldu. Özellikle bu nafil namazlarda, öğle namazında özellikle bütün nafil kılıyorlar, öyle arkadaşlarım bir etkilenme oldu. Ama benim için sadece bir şey oldu sadece vitir namazı. O da bir Hindistanlı arkadaşlarımdan öğrendim.” (K4 Uganda, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

³⁸ “...Yani sadaka verme başkalarına yardım etmek, hayırseverlik faaliyetlerde bulunmaya çalışma tabii benim imkânına göre...” (K5 Bangladeş, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

3.8. UAİHL Deneyimi Sonrası Aile Kurumuna Bakış

Katılımcı 1, 2, 3, 5, 7, 9, 10, 11, 13 Türkiye'deki aile kurumuyla alakalı öğrendiklerinin onları az veya çok olumlu etkilediğini ifade etmiştir. Bu katılımcılardan 1, 2, 7, 9 ve 13 bu konunun dinî algı ve anlayışına etki ettiğini belirtmiştir. Örneğin Katılımcı 1, Türkiye'de *çocuklara ve kadına değer verilmesini ve sosyoekonomik şartlara göre aile planlaması yapılmasını* doğru bulduğunu ifade etmiş ve bunu şu sözlerle dile getirmiştir:

.... Türkiye'ye bu bağlamda hani zaman zaman örnek veriyorum, Türkiye'ye gelip de ilk şaşırdığım şeylerden birisi, camilerde çocukların rahat bir şekilde oynadıklarını görünce ve kimsenin bunları müdahale edip tokatlamadığını da görünce çok şaşırmıştım. Bu uygulama benim acayip hoşuma gitmişti. Tabii bunun yanında insanların bilinçli olarak hakka hukuka riayet etmesi. Ya da kadınların işte toplumda değer görmesi tabii ki hoşuma gitmişti. Yani bunu gözlemlerim. Bizim hocalarımız var işte bayan hocalarımız işte herkes saygı gösteriyor. Ailelerini de ziyaret ediyoruz. İşte çocuklara atfettiği önemi görüyoruz. Her zaman tam tevekkül ayrı bir konu. Ama diyor ki kardeşim benim şu an gücüm 2 çocuğa yetiyor. Ben sadece şu an 2 çocuğa bakacak durumda bir insanım. İşte bunların eğitimidir, normal hayat şartlarıdır, isteklerini yerine getirme konusunda bilinçli davrandıklarını gördüm. Bir ülkenin sosyal şartları, ekonomik şartları belli. Dolayısıyla iki çocuk bakacak durumdayken dört çocuk yapmanın çok bir anlamı yok... Bu sefer hiçbiriyle ilgilenmemiş olacaksın ve çocuklar yarın öbür gün sana şey demez mi? Ya baba hani bakamayacaksan niye yaptın bir nevi? (K1, Pakistan, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halis Demir AİHL)

Katılımcı 2, Türkiye'de dindar kesimin, *haremlik selamlığa dikkat etme* konusunda daha dikkatli olduğunu ve bunu güzel bulduğunu, kendi ülkesinde böyle olmadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

...Muhafazakâr kesimin yaşayış tarzları bizi etkiledi mesela. Hatta diğer arkadaşlarımla konuşuyoruz. Türkler, ilahiyatta ya da imam hatipteyken ziyarete gittiğimizde, bazı insanların eşlerini görmüyoruz ya da bir kere görüp sonra görmüyoruz. Onlar da etkiledi ve bu hoşumuza gitti. Ülkemize gittiğimizde evde böyle bir şey görmüyoruz. Yani Türkiye'de biraz daha farklı, daha kural çerçevesinde oluyor misafirlik... [Haremlik selamlık Türkiye'de daha çok] (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 7 Türk aile yapısını çok sevdiğini, kendi ülkesine kıyasla daha çok; evlilik-boşanma, çocuk sahibi olma, çocuklarına sahip çıkma gibi meselelerin ciddiye alındığını şu sözlerle dile getirdi:

.... Biz Türkiye'deki ailevi ortamını çok beğendik. Yani hem millet bu çocuklarına ciddi manada sahip çıkar. Burada aileler o kadar çocuklarına sahip çıkmaz, çok çocuk yaparlar. Bir de planlı bir hayatları olmuyor. Adam yani evlenmek istediğinde evleniyor. Böyle parası yok,

bir şeyi yok. Yani eğitim seviyesi de iyi değil, evleniyor. Sonra hanımı oluyor, olmadıysa boşanıyorlar. Başka bir hanım alıyor, başka çocukları oluyor. Türkiye’de olay o kadar kolay değil. Yani millet işte evleniyorlar genelde boşandıysa bir daha evlenemiyorlar kolaylıkla ve çocuklarına hakikaten sahip çıkabiliyorlar. Evlerine gittiğinde mutluluklarını görünce kendi evinde böyle bir şey olmasını istiyorsun. Ben şahsen Türk aileleri çok seviyorum. Özellikle muhafazakâr ailelere çok imreniyorum. (K7 Togo, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 9, Türkiye’ye geldikten sonra anne baba olmanın *aile kurmanın daha büyük bir sorumluluk olduğunu* düşünmüş ve bu nedenle kendi neslini düşünüp ilahiyat okumaya karar verdiğini ifade etmiştir.³⁹ Katılımcı 13, Türkiye’deki aile kurumunu benimsediğini, kendi ülkesinde çok eşlilik olduğu halde bunu artık tercih etmeyeceğini şöyle söylemiştir: “...Bunu söylemek istiyorum. Türkiye’de 9 yıl yaşayan ve bir de okuyan bir adam olarak, Türk arkadaşları olan bir adam olarak, mesela 4 eşle evlenmeyeceğim. İmkânsız...” (K13, Liberya, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL).

Katılımcı 4,6,8, 12, 15,16 UAIHL tecrübelerinin aile kurumuna bakışlarını herhangi bir şekilde etkilemediğini ifade etmiştir. Örneğin Katılımcı 4 aile değerleriyle alakalı fikirlerinin değişmediğini, kendi aile değerlerinin daha yüksek olduğunu “Hiçbir değişiklik olmadı. Şöyle bir şey var, bizim orada sanki aile değerlerimizi daha yüksek.” (K4 Uganda, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL) şeklinde ifade etmiştir. Katılımcı 6 ise “Ailevi değerler açısından dediğim gibi pek aile görmedim. Dinî algı ve anlayışımı, çok fazla aile ziyaretine gitmediğim için etkilemedi.” (K6 Pakistan, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL) demiştir.

Katılımcı 3, 5, 10 ve 11 genel olarak aile kurumundaki bazı kültürel değerlerden olumlu etkilendiğinden kısaca bahsetmiştir. Örneğin Katılımcı 10, *ailevi değerlerinin geliştiğini* el öpme hakkında önceden olumsuz düşünürken sonradan bunu kültürün bir ögesi olarak değerli bulduğunu belirtmiştir:

³⁹ “... Çünkü benim ailem o kadar şey dini bilgileri yoktu. Yani hatta yanlış yanlış yapıyorlardı. Onun için işte o son sınıfa geldiğim zaman şey oldu. Yani ben mimarlık mı okuyacağım yoksa ilahiyat mı okuyacağım. En sonunda ben ilahiyatı seçtim çünkü benim için önce dini bilgilere sahip olmak daha çok önemli. İmam hatipte öğrendiğim bilgilerle şey değişti... önceden mesela sadece işte anne baba olmak konusunda böyle bir düşüncelerim yoktu işte artık ben işte baba olunca böyle sorumluluklarım olacak...” (K9, Tayland, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

.... Burada bu el öpme geleneği var mesela Türkiye’de. Bunu çok saçma bulmuştum. Ailede niye el öpülür? Yani, çünkü şöyle bir şey var. Bizim Budistlerde ve Hintlilerde, el, ayak öpülür. Onlar yaptığı için biz bunu şirk olarak görüyoruz. Ama Türkiye’de bunu görünce çok şaşırılmışım. Sonra öğrendim ki bu bir kültürmüş, güzel bir medeniyetmiş, büyüklerin ellerinden öpülür diye anladım. (K10, Sri Lanka, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 11, aile hakkındaki düşüncelerinin genel olarak değişmediğini fakat *Türkiye’de ebeveynlerin çocuklarıyla arkadaş gibi olmasını doğru bulduğunu* şu şekilde ifade etmiştir:

.... Türkiye’de anne ve baba arkadaş gibi görülüyor. Bence sınırların bilindiği bir ortamda yani sınırları muhafaza etmek kaydıyla çocuğun babayla olan ilişkisinin arkadaşça olmasında ben bir beis görmüyorum. Hatta bence olması gerekiyor. Çünkü kendisinden korktuğun kişiye kendi sorunlarını anlatamazsın. (K11, Nijerya, Özel Sektör Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

3.9. UAİHL Deneyimi Sonrası Siyaset Anlayışı

Katılımcı 3, 6 ve 11 dışında⁴⁰ tüm katılımcılar UAİHL tecrübesi sayesinde *siyasete bakışlarının geliştiğini ve dünya siyaseti hakkındaki düşüncelerinde önemli bir değişime* sebep olduğunu söylüyor. Katılımcı 1, siyasi algısının değiştiğini özellikle Türkiye’deki *siyasetle alakalı bilgi sahibi olduğunu* söylemiş ve en büyük kazanımlarından birinin bu olduğunu şöyle ifade etmiştir:

⁴⁰ Katılımcı 3, siyasi bakışının ve bilgisinin imam hatipte değişmediğini şöyle ifade etmiştir: “...Ya siyasetin çok uzaktım. Yani şimdiye kadar da çok yani mesela gündemi takip etmiyorum ya da siyasi partiyi hiç takip etmiyorum. O zamanda da çok az takip ediyordum. Neredeyse hiç yoktu. Siyasi görüşüm de yoktu. Siyasi partiyi yani sevdiğim bir parti de yoktu... Lisansta, yüksek lisansta çok fazla konuşulmaya başlandı Erdoğan, Suriye, Çin’deki olaylar. Erdoğan yardım gönderdi ondan sonra biz tanımaya başladık onu. Bu lisede değildi, yani lise sonrası olabilir...” (K3, Hindistan, Özel Sektör Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 6 şöyle demiştir: “...Siyasi bir görüşüm yoktu. Zaten o zamanlar siyasetten de bir şey anlamıyordum. O yüzden bir şey değişmedi...” (K6 Pakistan, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 11, imam hatipteyken siyasetle ilgilenmediğini fakat Müslüman ülkelerdeki siyasi olaylarda Türkiye’nin hala büyük bir rol oynadığını düşündüğünü şöyle belirtmiştir: “... [Hayır] Çünkü imam hatibe girdiğimde siyasetle ilgilenmiyordum yani hatta beni bir yerden kovmak istiyorsan siyaset muhabbetine gir. Ya susarım ya kalkıp giderim, o kadar yani. Hâlâ da bir yere kadar öyleyim. Onun için hayır derim... O zamanlarda Filistin meselesi vardı. Bizim burada, çok da duyduğum bir şey değil. Ve düşünüyorum ki bu Türkiye’nin etkisi. Tarih içerisinde Müslümanları temsil etmesinden kaynaklanıyor. Türkiye’nin konumunun ve Osmanlıların etkisi var. Müslümanları temsil ediyor hâlâ da öyle. Müslüman bir ülkede sorun çıktığında bu gibi ülkelerin sorunun bulunduğu ülkelere sahip çıkması gerekir ve Türkiye hakikaten iyi iş yapıyor. Öğrenciler de bunun farkında...” (K11, Nijerya, Özel Sektör Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

.... Ben ne aldıysam genel olarak hayat tecrübesiyle ilgili bir şeyler kazandım ve bu bağlamda en önemli konulardan biri hem siyasi görüş hem de bütün Müslüman coğrafyayı hayal edebilmek, zihninde canlandırabilmek. Bu anlamda çok katkısı oldu...

...Az önce şeyi boşuna demedim. Hani reislerle geldik reislerle gideriz. Çünkü ben AK Parti döneminde buraya geldim ve 12 senelik AK Parti dönemine şahitlik etmiş bir insanım. Yani bu süre zarfında yapılan şeyler. Hani siyasi hem uluslararası hem ulusal alandaki şeyler etkili oldu tabii...

...Tabii, bencillik yani bireysel menfaatlerden amme menfaatine geçiş de diyebiliriz yani bu anlamda... (K1, Pakistan, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halis Demir AİHL)

Katılımcı 2, siyasi bakış açısının değişip geliştiğini fakat imam hatipteyken meseleleri çok iyi anlamadığını söylemiştir:

...Mesela Türkiye'de yapılan icraatları görüyoruz, yollar olsun, köprüler olsun, yeni hastaneler vesaire. Bütün bunlar bizi etkiliyor. Yani tabii ki de hep insan şeyi istiyor. Kendi ülkemizde de olsun, neden olmasın. Ben de geldiğimde şöyle bir şey yapayım diyorum vesaire...

...Genellikle siyaseti pek konuşmuyoruz. Çünkü o zamanlar bir hocamız vardı. Ara sıra onu kıskırtıp onun dersini bölmek için, hoca çok siyaseti sevdiği için kaynatmak için siyaset konuşurduk ara sıra. Yoksa çok da merakımız yoktur. Bir de anlamıyordum zaten zamanında. (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Yine Katılımcı 2, siyasi görüşündeki gelişimin din-dindarlık bakış açısına katkı sağladığını ifade etti ve bunu *ümmetçi yaklaşım sahibi olmak* şeklinde açıkladı.

.... Ya biraz şey, yani ümmetçi bir yaklaşım. Hani lisedeyken bizi hep işte Müslümanların bir olması gerekiyor, ayrı bir ekonominiz olması lazım, siyasi anlamda belli bir birliğinizi olması lazım vesaire bütün bunlar bizi etkiledi. Mesela ben şu an olaylara bakarken nereye gidersem daha çok Müslümanları düşünmeye başladım işte. Dünyada mazlumların, daha çok Müslümanların olduğunu. Din ve dindarlık konusunda hakikaten baya etkiledi beni. Türkiye'nin diğer ülkelere yaptığı insani yardımlar vesaire. İşte özellikle işte Somali olsun, Yemen olsun. Çoğu Müslümanların olduğu bölgelere. Bu da hakikaten bizi etkiliyor din ve dindarlık açısından... (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 5, Türkiye'de siyasetin dine olumlu bakışının onu mutlu ettiğini ve güven duygusu aşıladığını şu sözlerle dile getiriyor:

.... Bunların farkındaydık hocaların konuşmalarından. Devletin tabii yani dine yönelik bir olumlu yanı olduğunu, dini programlar falan imam hatip okullarındaki bu yeni projelerinin olduğunu, yani sadece bunların az çok farkındaydık. Siyasetteki dine olumlu bakış açısı bizi mutlu ediyordu. Tabii bundan herkes haberdar değil. Yavaş yavaş artık insanlar Türkiye'deki bu, özellikle Ak Parti'nin daha muhafazakâr diye dine şey yaptığını... Bu tabii dindarlık algımı olumlu değiştirdi, yani sonuçta ne kadar doğru olur ifade bilmiyorum ama tabiri caizse bu içinde bir güven hissi yaratıyordu. Nasıl yani? En azından yaşadığın ya da yaptığın ibadetlerde sana sana destek veren bir devlet var. (K5 Bangladeş, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 7, daha önceden siyasetçilerin topluma faydasının olmadığını düşündüğünü, ancak Türkiye'deki siyasî durumu değerlendirerek kendi ülkesi -ve Afrika'yla- mukayese etmiş ve bu fikirlerinin dönüşüme uğradığını söylemiştir. Ancak yine de kendi ülkesi için böyle bir umudun olup olmadığı -yani siyasette Müslümanlar lehine bir dönüşümün yaşanıp yaşanmayacağı konusunda- tereddütlü olduğunu aktarmıştır:

.... Türkiye'ye gitmeden önce siyasetçilerin topluma bir faydası olmaz diye düşünüyordum. Yani büyük ihtimalle bütün Afrikalılara da sorduğunda aynısını söyleyecekler. Çünkü onların pek faydasını görmedik biz. Yani ne dinî açıdan faydaları oldu ne de işte böyle yaşam rahatımıza bir katkıları oldu. Yani ... ne kadar uğraşırsan ancak o kadar kazanabilirsin. Devletin sana bir desteği olmuyor. Türkiye'de durum öyle değil. Hakikaten mesela bazı siyasetçilerin iktidara gelmesi ile birçok şey değişmiş, daha önce işte dinî bazı sınırlar varken bunlar kaldırıldı. Millet biraz daha rahat bir şekilde yaşıyorlar ve toplumun yaşam standardının yükselmesine katkıda bulundular. Dolayısıyla yani siyaset yoluyla hakikaten topluma nüfuz edilebilir ve siyasetçilerin insanlara katkıları olabileceğini falan da görebiliyorsun. Sadece sosyal hayatlarına değil, dinî hayatlarına da katkıları olabilir. Tabii yani Türkiye'nin ortamında belki bunun olması daha kolay. Çünkü Türkiye'de toplumun büyük bir çoğunluğu Müslüman, hatta tamamı İşte Müslümanların çoğunluk olmadığı yerlere bunu yerine getirebilmek zor çünkü. Toplum dini bir söylem beklemiyor senden. Türkiye'de bunun olması normal ve birçok kapı da açtı, Müslümanlar için. Dolayısıyla Türkiye'de bu hakikaten bir değişim olduğunu düşünsem de yani başka yerlerde aynı değişim olabilir mi mesela dinî, dindar bir siyasetçi başa gelirse ya da iktidara gelirse böyle bir değişiklik yaratabilir mi konusu ya da sorusu. Bu soruya ben cevap veremem bilmiyorum (K7 Togo, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 8, Türkiye'ye gelmeden önce siyaset hakkında olumsuz düşüncelere sahip olduğunu, öyle öğretildiğini söylüyor. Türkiye'deki hocalarından öğrendiği bilgilerle Türk tarihini keşfettiğini ve tarihi olayları ve kişileri değerlendirirken daha tarafsız değerlendirmeye başladığına işaret ederek şunları söylemiştir:

.... Bence bu konu siyasi görüşüm ile ilgili beni çok değiştirdi. Yani siyasi dediğim şey olabilir, Türkiye'nin tarihi hakkında. Çünkü bizde hep kötü bakıyorlar. İşte Türkiye'de önceden halifelik vardı. Ondan sonra İslam düşmanları, bozdular halifeliği. Şu an artık seküler oldu Türkiye, öyle öğretiyorlar bize ve kafamızda o vardı. Yani Türkiye seküler bir yani Atatürk, çok kötü şeyler söylediler onun hakkında. Ama işte Türkiye'nin tarihini öğrendikçe belki gerçeğini görmeye başlamış olabiliriz. Yani bilmiyorum eğer okulda öğretilen şeyler doğruysa, demek ki... Nasıl desem? Yani görüşümü de değiştirdi. Mesela bizim tarih hocamız şöyle bir şey dedi, "Tarihte hep şu kişi iyi ya da şu adam kötü diyemeyiz." Yani bu açıdan iyi. Ama maalesef şu açıdan kötü yani nasıl desem. Mesela tamam belki Atatürk hakkında çok kötü şeyler söylediler ama sonuçta mesela kurtuluş savaşını biz bilmiyorduk. Yani Endonezya'da bunu hiç duymadık. O konuda mesela kahraman sayılır Türk milleti. İlk başta çok sert düşünüyorduk. Ama artık imam hatibe geldiğimiz zaman Türkiye'nin tarihini de öğrenmiş olduk. İnkılap tarihi de vardı. Bunlar biraz hem bilgi ve verdi bize hem de düşünme şeklimizi de değiştirmiş olabilir yani. (K8, Endonezya, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

Katılımcı 10, Türkiye'deki siyasi liderlerden Necmettin Erbakan'dan etkilendiğini, ailesinin Cemâat-i İslamî üyesi olduğunu bu yüzden siyasetle Türkiye'ye gelmeden önce de ilgili olduğunu, ancak burada özellikle “Anadolu Gençlik Derneği”nden tanıdığı kişilerin *ümmet hakkındaki düşüncelerinin gelişmesine katkı sunduklarını* söylemiştir.

.... 10. Sınıfta Erbakan hocayla tanıştım. Erbakan Hoca'nın projeleri olsun, ümmete bakışı olsun, İslami siyaseti olsun. Erbakan hocayı tanıdıkça siyasete daha çok yakınlaştım. Daha önce siyaset hiç sevmezdim. Erbakan hocanın bir sözü vardı. “Siyasetle ilgilenmeyen Müslümanları, Müslümanlıkla ilgilenmeyen siyasetçiler yönetir” diye. Ve siyasetin farz bir ibadet olduğunu söylüyor. Bunlardan dolayı daha çok şey yapmaya başladım... Şu an bile derslerden çok devamsızlık yapıyorum ve bu faaliyetlere katıldığım için. Liseden beri öyle. Dernek faaliyetleri, siyasi faaliyetler. Ve ümmet kavramını Erbakan Hoca sayesinde anlayabildim. Bu arada Allah rahmet eylesin. Zaten ben bir Cemaat-i İslamî ailesinden geliyorum. Benim dayım Cemaat-i İslami Sri Lanka başkanı. Benim abilerimden tutun herkes Cemaat-i İslami Sri Lanka genel yönetimde. Yani zaten bu Türkiye'deki milli görüş, Mısır'daki Cemaat-i İslam, aynı dava zaten. Ben o teşkilat içerisinde duymuştum. Buraya geldiğimde bizim imam hatipteki belletmen abiler zaten Anadolu Gençlik Derneği'nin abileriydi. Onlar bize ümmet hassasiyeti ve şuurlu olma noktasında çok şey kattı... (K10, Sri Lanka, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 9, siyasetin daha önce kendisi için uzak olduğunu Türkiye'ye geldikten sonra siyaseti, sadece ülkesine değil *dünya siyasetine karşı ilgisinin arttığını* şöyle ifade etmiştir:

.... Evet, çok değişti (siyasi görüşüm). Mesela eskiden siyaset uzak bir şeydi. Ben ilgilenmiyordum. Ama Türkiye'ye geldikten sonra daha çok dünyaya baktım. Sadece benim ülkemi değil, dünyayı gördüm. (Kendi ülkemde) Karışık bir siyaset vardı. Çok karışık bir devlet var. O yüzden gençler ilgilenmiyorlar. Ama mesela bu sene seçimler oldu. Yeni bir parti kuruldu, yeni bir fikir, yeni bir düşünce getirdiler. Gençler çok ilgilendi. Biz yapabiliyoruz diye bir düşünceleri oluştu. Tarih dersleri gördüğümüz zaman bizim gözümüz açıldı yani... (K9, Tayland, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

Katılımcı 15, siyaseti önceden sevmediğini, İmam hatipteyken *siyasete ilgisinin arttığını* ifade etti. Diğer Müslüman ülkelerdeki sıkıntılarını *öğrenme ve bilinç kazanma* durumunun Türkiye'de gerçekleştiğini şu şekilde anlatmıştır:

...Ben daha önce hiç Filistin olayını veya Suriye'deki şeyleri hiç bilmiyordum. Buraya geldikten sonra öğrendim, yani bu hakkında bilgi edinmeye başladım. Bunları görünce tabii dini şeylerin, dinle siyasetin birleşmesinin, şimdi iyi olduğunu düşündüm. Cemaat-i İslami'yi buraya geldikten sonra duydum. Birileriyle bir şeyler konuştuk, benim umurumda değildi (önceden) ama buraya geldikten sonra bunun farkına vardım. (K15, Bangladeş, STK Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

3.10. UAİHL Deneyimi Sonrası Toplumsal-Dinî Aidiyet ve Ümmet Algısı

Katılımcıların tamamı *UAİHL tecrübesinin ümmet bilincini artırdığını* ifade etmiştir. Katılımcı 1, imam hatip tecrübesiyle *dinî bilgisinin arttığını, dinî aidiyetinin arttığını ve ümmet bilincinin geliştiğini* söylemiş ve bu durumu İslamiyetteki iman türleriyle ilişkilendirmiş *taklîdî imandan tahkiki imana geçtiğini* söylemiş genel değerini şöyle ifade etmiştir:

Taklîdîden tahkikiye biraz geçmiş olduk. Yani bu geçiş sürecinde de aidiyet hissi artar. Niye? Çünkü güzel yanlarını zaman zaman birileri anlatıyor. Diyorsun ki hakikaten de evet ya, ne güzel dinimiz var. Bu sefer daha çok sarılmaya başlıyorsun. Bu seni ziyadesiyle memnun ediyor ve hani bu sadece bir iki ülke değil, nerede Müslüman varsa onlara sahip çıkma duygusu var ya da işte ne bileyim bir Müslüman ülkede bir felaket oluyor herkes buradan yardım etmek için koşuyor. Elinden gelen neyse onu yapmaya çalışıyor. Bu tarz şeyleri gördükçe hakikaten insanlar memnun oluyor. Bizim hâlâ ümmet bilincini kaybetmediğimizi de anlıyoruz. Yani anlıyorduk en azından. Belki o zaman bunun farkındaydım ama bu cümleyi kuramıyordum şu an geriye dönüp baktığımda bunu söyleyebiliyorum. (K1, Pakistan, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halis Demir AİHL)

Katılımcı 2 de imam hatipte Müslüman dünyasına aidiyet hissini ve ümmet bilincinin arttığını şöyle ifade ediyor:

.... Evet, önceden işte dediğim gibi kendi ülkende sadece ülkemi gördüğüm için ve bizim kendi ülkemizde yaşayan Müslümanları gördüğüm için pek diğer Müslümanlar ile ilgili bilgim yoktu. Ama imam hatibe geldiğimde işte mesela Kudüs'ü, Filistin olayları, Arakan'daki Müslümanlar işte Somali'deki sıkıntılar. Bütün bunları hep imam hatipte öğrendiğim. Hatta Endonezya'da Açe'de yaşayan Müslümanların sorunu ve oradaki Müslümanları öğrendim. Biraz daha ümmet bilincimi geliştirdim. Yani Müslümanların sorunu benim sorunummuş gibi. O hissi kazandım, hakikaten derin bir şekilde kazandım. Çünkü hocaların çoğu konuşuyorlar işte sizin işiniz, buraya gelip okuyup dünyadaki Müslümanların sorunu çözmek. Siz lider olacaksınız. Böyle daha çok İslamiyet'e aidiyetimi hissettim. Yani İslam kimliği. Bir de ümmet şuuru yani zaten şiir yazmaya başlamamın sebeplerinden bir tanesi de oydu yani. (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 10, daha önce ümmet bilincine sahip olmadığını bunun Türkiye'de UAİHL ortamında bunun arttığını anlatmış, arkadaşlarıyla birlikte öncülük ettiği öğrenci oluşumlarıyla ümmet bilincini kendi aralarından geliştirmeye çalıştıklarını şu sözlerle anlatmıştır:

.... Yani ben bunun için saatlerce konuşabilirim. Çünkü bu benim özel alanım. Şöyle söyleyeyim, Türkiye'ye gelmeden önce ümmet kavramını bilmiyordum. Kültürü farklı olan birini ben kendimden göremiyordum. Hijyen konusunda olsun, yemek kültürü vs. farklı olunca kendimden göremiyordum. Ama sona doğru bize okulda "İnneme'l müminüne ihve" ne demek, "Müslümanlar kardeşler" ne demek öğretildi. Böylece ümmet kavramı tam oturmaya başladı.....Biz lisedeyken bu zamanda şey olmuştu. Türkiye Fransa maçı. Bizim Türk arkadaşlar tabii haliyle Türkiye'yi destekliyor. Bizim Afrikalı arkadaşlar Fransa'yı destekledi. Bu okulda bir kavgaya sebep oldu. Yani bizim Türk arkadaşlar, siz bizim

ekmeğimizi yiyip suyumuzu içip bize nasıl nankörlük edebilirsiniz diye tepki gösterdi. Bu okulda böyle bir şey olmaması gerekiyor diye beni çok düşündürdü ve ben okulda oturup, “Duyarlı Gençlik Teşkilatı” diye bir teşkilat kurdum. Bu teşkilatta Afrika’dan biri Asya’dan biri, Ortadoğu’dan biri ve Türklerden birini seçip böyle teşkilat kurup, okulda bu ümmet ruhunu geliştirmek için çalışmalarını başlattım. Allah’ın yardımıyla çok başarılı oldum. Okulda ülkeler arası değil, kardeşler arası maçlar yaptık. Yani bu çalışmalar bana ümmetin ne demek olduğunu, şu an bu okulların asıl amacının ümmet ve ümmetin geleceği olduğunu gösterdi. Sadece bunun için ben imam hatibi saatlerce savunabilirim, imam hatip projesini, bu ümmet kavramı için. (K10, Sri Lanka, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 11, diğer katılımcılardan farklı olarak *ümmet bilincinin imam hatipte arttığını* fakat eski duygularının azaldığını ve sadece fikir olarak kaldığını şöyle belirtmiştir: “.... Çünkü o zamanlarda o yaşlarda duygusal bir bağ kuruluyor. Ben Müslümanım, onlar da Müslüman. Onlara sahip çıkalım. Ama zamanla işin tarihine ve farklı açılarına bakıldığında yani maalesef diyerek o duygu da azalmış bayağı yani. Ümmet bilinci var ama...” (K11, Nijerya, Özel Sektör Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 3, ümmeti kavram olarak bildiğini fakat ümmet bilincini Türkiye’de kazandığını ifade etmiştir.⁴¹ Katılımcı 4, dünya üzerindeki Müslümanlarla ilgili meselelerin artık onu daha fazla etkilediğini söylemiştir.⁴² Katılımcı 6, Türkiye’deki hocalardan etkilendiğini ve aidiyetinin arttığını söylemiştir.⁴³ Katılımcı 9, ümmet bilincinin arttığını ve geleceği hakkındaki tercihlerinde ümmet bilincinin rol oynadığını ifade ediyor.⁴⁴ Katılımcı 15, ümmet bilincinin daha önce olmadığını imam hatipte siyasetin etkisiyle ümmet bilinci kazandığını söylemiştir.⁴⁵

⁴¹ “.... Çok fazla etkiledi. Mesela ümmet diyorlardı filan ama onun ne olduğunu ben Türkiye’de gördüm. Ben mesela dediğim gibi yabancılar vardı. Biz hep birlikte aynı sırada oturup ders gördük. Yani yatıyorduk, yiyorduk, namaz kılıyorduk mesela. Ümmet bilincini orada fark ettik. Biz bir milletiz diye bir şey vardı, slogan. Ama biz o sloganı biz bir ümmetiz diye çevirdik diyebiliriz.” (K3, Hindistan, Özel Sektör Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

⁴² “...Filistin’deki Müslümanlar, Yemen’deki Müslümanlar, valla zor durumdaysa beni etkiliyor. Yani eskiden böyle iyice etkilemiyordu ama şu an etkiliyor. Yani bir şey hissediyorum...” (K4 Uganda, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

⁴³ “... Daha fazla olduğunu söyleyebilirim çünkü bazı hocalar özellikle bu konulardan bahsediyorlardı ve bu konular konuşuluyordu ve hassasiyet vardı. Onlardan da duya duya ve onları samimi gördüğümüz için aidiyeti artırdığını söyleyebilirim...” (K6 Pakistan, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

⁴⁴ “...Evet değişti. Geleceğim hakkında karar vereceğim zaman sanki ümmet için böyle karar vermeye başladım. Yani imam hatibe geldikten sonra. Mesela ilahiyatı seçtim...” (K9, Tayland, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

⁴⁵ “...Evet değişti yani gerçekten daha önce böyle bir ümmetçilik ya da birlik böyle bir şey yoktu kafamızda. Ama buraya geldikten sonra bunları duyuyorsun. Yani Müslümanların bir araya gelip bir şey yapması lazım. Bir şey üretmesi lazım. Bunu öğrendik...Bu daha çok siyaset kaynaklı, yani siyasette biraz duyduktan sonra. Yani böyle durumları öğreniyorsun...” (K15, Bangladeş, STK Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

3.11. UAİHL Deneyiminin Ekonomik Finansal Tercihlere Etkisi

Bütün katılımcılar faizin haram olduğunu önceden bildiğini ve buna dikkat ettiğini ifade etmiştir. Katılımcı 2, 4, 6, 7, 9, 10, 11 UAİHL’de verilen eğitimin faiz, İslami bankacılık ve benzeri konularda yeterli olmadığını ifade etmiştir. Örneğin Katılımcı 2, UAİHL’nin ekonomik konulardaki dini kuralları açıklama konusunda eksik kaldığını şöyle ifade etmiştir:

.... İşte mesela belki bu eksiklerden bir tanesi de diyebiliriz. Bize tamamen işte ülkenize gidip insanlara bilgi sunacaksınız, çalışmanız lazım, öğrenmeniz lazım, dünya şuraya varıyor, Müslümanlar geride, sizin ülkeniz sömürüldü vesaire işte, ne bileyim bu tarz şeyler anlatılıyor. Ama kimse ekonominin önemini anlatmıyor. (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 10, okulda verilen bilginin yetersiz olduğunu ve okul müfredatı dışında bazı hocaların verdiği bilgilerden fayda sağladığını şöyle dile getirmiştir:

.... Ama bizim okulda, AGD den olan bazı hocalar vardı. Gerçekten de böyle milli görüşçü hocalar. Bunlar müfredat dışında bize İslami birlik, faiz, adil ekonomik düzen, İslami bankacılıkla ilgili şeyler bize hep anlatırdı. (K10, Sri Lanka, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 5 ve 15, imam hatip eğitiminin finansal konularda yeterli olduğunu söylemiştir. Katılımcı 15, faiz konusunda ülkesinin bilinçli olmadığını UAİHL’de bu konu hakkında bilinçlendiğini şöyle ifade etmiştir:

.... Ya imam olsun ya da medresede okuyan dini eğitim alan insanlarla faiz çok rahatla yemeye başlanmış ki hala öyle yani faizi o kadar kolay bir şekilde yiyor da bilmiyor bu bunun faiz olduğunu ve biz bunun tesirindeydik. Yani bayağı etkilenmişiz yani buraya geldikten sonra bu faizin ne olup olmadığını öğrendik imam hatipteyken. (K15, Bangladeş, STK Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Bütün katılımcılar helal-haram para konusunda dikkatli davrandığını belirtmiştir. Katılımcı 2, 7, 8, 16 özellikle içki satışı yapan yerlerden alışveriş yapma ve buralarda çalışma hususunda düşüncelerinin değiştiğini söylemiştir. Katılımcı 2, şu örneği vermiştir:

.... Mesela ben Nazilli diye bir Aydın’da bir küçük, bir herhalde bir köy olması lazım herhalde kasaba diye. Benim bir arkadaşım çalışıyordu. Orada ben tatile gittim, yardımcı olayım diye. Hani tatildeydin bir ziyaret edeyim. Şeyde çalışıyor, bir lokantada çalışıyor.

Ben bilmiyorum o lokantada içki sattıklarını sonra gittim 1-2 hafta çalışayım ne da işte ne bileyim, 1-2 gün çalıştım, baktım ki içki satıyorlar, ben çok zoruma gitti yani mesela ilk kez hayatımda içki satılan bir yerde mesela ben geldim çalıştım yani o garsonluk yapıyordu, ben de yardımcı olayım dedim çünkü evde yalnız hissediyorum ondan sonra bazen işte. İçki ben kendim götürmüyordum. Yani genellikle sadece bardakları geri alıp işte şeyi geri götürüyorum. Bu biraz şey sordum sonra gidip işte interneti araştırıyorum içki satana birisi yardımcı olan ne bileyim ya da onun yerinde çalışan bir insan ne kadar işte günahkâr mıdır vesaire bu çok kötü hissettim. Yani o zamanlarda sadece 2 gün çalıştım ama çalıştığım halde çok kötü hissediyordum. İşte belki bu da işte imam hatibin etkisi olabilir. (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcıların hepsi İslami bankacılığı duyduğunu ifade etmiştir. Fakat bu bankalarla işlem yaptığını söyleyen yalnızca Katılımcı 7 olmuştur. Türkiye’de İslami bankacılık, helal harcama bilgi ve hassasiyetinin imam hatipten bağımsız olarak arttığını şu şekilde ifade etmiştir:

.... Evet, böyle bir etkiyi bıraktı yani. Türkiye’nin benim üzerimde böyle bir etkisi oldu. Ben Türkiye’ye gittikten sonra çok daha hassasım o konularda. Mesela içkinin satıldığı bir yerden bir şey almam... Türkiye’ye gittikten sonra şunu fark ettik, banka olmadan da sistem yürütülemeyecek. Çünkü her şey banka üzerinden gidiyor. Ama işte mümkün oldukça Kuveyt Türk gibi bankalar üzerinden işlem yapmaya çalışıyoruz. Yani bunların biraz daha dinî hassasiyetleri var diye. Tabii bunu tartışanlar da oluyor. İşte aslında öyle çok değişiklik yok aynı diye. Ama en azından böyle bir söylemleri var. Dolayısıyla bu söylem üzerinden biz onlara güveniyoruz ve onlardan işlem yapmayı daha çok tercih ediyoruz. (K7 Togo, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

3.12. UAİHL Deneyiminin Mezhepsel Bağlılık ve Anlayışa Etkisi

Katılımcıların üçü önceden mezhep bilgisine sahip olmadığını ve Türkiye’ye geldikten sonra *mezheplerin farkına vardığını* ifade etti. Örneğin Katılımcı 2 şunları söylemiştir:

...Evet, ülkemizde biz Maliki mezhebini takip ediyoruz ama kimse bilmiyor bunun Maliki mezhebi olup olmadığını. Adını, bilenler var da okuyanlar ama halk genellikle bir mezhebi takip ediyor. Hem itikadi anlamda hem de işte ameli hani namaz kılmalarında ibadette hepsi farklıydı. Ben Türkiye’ye geldiğimde bilmiyordum yani daha sonradan işte Hanefi mezhebi deniliyor işte siz de Malikisiniz hakikaten de öyleydi. Ben bunu mesela ilk kez öğrendim yani benim Maliki olduğumu bir de Eşarî olduğumu Türkiye’de, imam hatipte öğrendim.... (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcıların 5’i UAİHL tecrübesi sonrası *mezhep geçişleri yaptığını* ifade etti. Örneğin Katılımcı 7 şunları söylemiştir:

Mesela şöyle diyeyim. Hani Hanefi mezhebinde sesli namazları tek başınıza kılarken sessiz kılabilirsiniz. Maliki mezhebinde öyle bir şey yok ama ben bugün genelde öyle kılıyorum. Tek başıma kılarken sesli namazları sessiz kılıyorum. Bunu Hanefi mezhebinden aldığım için yapıyorum. Yoksa başka bir delilim yok. Ortama daha uygun olduğunu düşündüğüm ve biraz

daha kolay geldiğini düşündüğüm şeylerde Hanefi mezhebine göre hareket ediyorum. (K7 Togo, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 9, diğer katılımcılardan farklı olarak yalnızca *mezhep içi tercihlerinin genişlediğini* söylemiştir. Katılımcıların neredeyse tamamı mezheplere karşı açık fikirli hale geldiğini ifade etmiştir. Örneğin Katılımcı 8 şunları belirtmiştir:

İmam hatipte okumuş olmam mezhep konusunda anlayış göstermeme vesile oldu. Farklı bir şey görünce artık şaşırıyorum. Yani şu yanlış, haram vs. demiyorum. İmam hatibe geldikten sonra demek ki bunlar da var, demek ki bunlar İslam'ın zenginliğin bir göstergesidir demeye başlıyorum. (K8, Endonezya, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

Katılımcı 16 da benzer şekilde şunları söylemiştir: "...Tayland'dayken benim Şafii'nin daha doğru bir olduğuna dair bir düşüncem vardı. Bana göre sünnete daha yakın olan mezhepti. Ama imam hatipte iken bu düşünceler bitti..." (K16, Tayland, Kur'an Kursu Hocası, Uluslararası Mevlâna AİHL)

Katılımcı 10, 11, 15 ve 16 ibadetlerini yerine getirirken *mezhepsel farklılıklardan dolayı tepki gördüğünü* ifade etti. Katılımcı 10, bu konu hakkında şunları söyledi:

Mesela bir camide namaz kılıyorum. Ben rukûdan kalkınca el kaldırıyorum işte. Yanımdaki amca "Sen yanlış kılıyorsun" dedi. Ben de "Yok, ben Şafii'yim" dedim. "Sen kafirsin" diye cevapladı. Şafii'nin ne demek olduğunu bilmiyor. Kendisi de Hanefi ama Hanefi mezhebinden olduğunu bilmiyor. Yani cahillikten kaynaklı. (K10, Sri Lanka, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 2, daha önceden kendi mezhebinin bile farkında olmadığını Türkiye'ye geldikten sonra *dört mezhebi öğrendiğini* ifade etti. Şu an bir mezhebi takip ettiğini söyleyemeyeceğini ve özellikle bazı *ameli konularda mezhep geçişleri* yaptığını vurguladı. Katılımcı 7, Kolaylık olması için bazı durumlarda Hanefi mezhebini yararlandığını ifade ediyor. Fakat Hanefi mezhebini daha iyi bildiği halde Maliki mezhebine mensubiyetini devam ettirdiğini belirtmiştir. Katılımcı 8, anlayışının arttığını söylüyor. İmamlığın zorlaştığını belirtiyor. Katılımcı 9, mezhep içi tercihlerinin genişlediğini belirtiyor. *Mezhebe bağlılığının nispeten azaldığını* ifade ediyor. Katılımcı 10, Şafii mezhebinde aşırı iken imam hatip tecrübesiyle diğer mezheplerden sıklıkla yararlandığını ifade ediyor. Hatta kendini "Şanefi" olarak nüktedan bir şekilde tanımlıyor. Katılımcı 11, imam hatip tecrübesiyle telifik yapmaya başladığını ifade ediyor. Katılımcı 12, önceden de Hanefi mezhebine

mensup olduğunu fakat mezhebi yeterince iyi tanımadığını bazı uygulamaların Selefilikle bağlantılı olduğunu keşfettiğini ve Hanefi mezhebinde yer almadığını belirtiyor. Daha önce tasavvufa karşı olduğunu fakat bu düşüncelerinin imam hatip tecrübesi sonrası değiştiğini ifade ediyor. Katılımcı 13, *mezhep geçişi konusunda açık fikirli olma yetisi* kazandığını ifade ediyor. Katılımcı 15, mezhep konusunda daha önce fikir sahibi olmadığını şimdi genellikle Hanefi mezhebine uyduğunu ifade ediyor. Katılımcı 16, kendi ülkesindeyken mensup olduğu Şafii mezhebinin en doğru olduğu şeklinde bir anlayışa sahip olduğunu fakat bu düşüncelerin imam hatipteyken sona erdiğini ifade ediyor.

3.13. Din-Dindarlık Algı, Anlayışında ve Dindarlıktaki Değişim

Katılımcı 14 dışında tüm katılımcılar UAİHL tecrübesinin dini algı ve anlayışında değişiklik meydana getirdiğini söylemiştir. Katılımcı 2, dini algı ve anlayışının değiştiğini ve bu değişimin olumlu olduğunu belirtmiş ve bu düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

Önemli bir değişime hatta olumlu bir değişime sebep olmuştur. Yani eğer ben imam hatipte okumasaydım, belki şu an tek düze düşünen, yani her şeyin, doğru olan şeyin ya bende ya da tek bir şey olduğunu yani bir yol olduğunu düşünen birisi olarak düşünürdüm yani. Ama imam hatipte okumam biraz işte dediğim gibi gerçekten dünyaya daha geniş bakmama yani geniş bakış. Farklı kültürlerin farklı dillerin ve hatta farklı mezheplerin olduğunu öğrendim. Mezheplerin içerisinde de birçok işte dalların, birçok mezheplerin, birçok işte cemaatlerin olduğunu öğrendim ve bu biraz diğer insanlara daha çok saygılı olmam gerektiğini... (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 4, çok fazla değişiklik olduğunu, özellikle *yaşam tarzının dönüştüğünü* ifade etmiş, önceden dini anlayışının çok daha sert olduğunu şu an öyle olmadığını belirtmiştir. Katılımcı 5, özellikle *Müslüman kardeşliği* konusundaki tecrübesinin onu çok değiştirdiğini ifade ediyor. Bunu şöyle dile getirmiştir:

.... Evrensel bir kardeşlik, Müslüman kardeşliği tecrübesi olsun ya da bilgisi olsun, bu benim içimdeki en büyük değişiklik bence bu oldu. Yani kardeşlik duygusu, Müslümanlar arasında kardeşlik duygusunu en çok hissettiğim ve en güçlü bir şekilde yaşadığım bir yer olarak, imam hatipten bence aldığım en olumlu pozitif değişiklik bu oldu (K5 Bangladeş, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 6, değişiklik olduğunu, özellikle meslek dersi hocalarından etkilendiğini ve ilahiyata gitmeye karar verdiğini ifade etmiştir. Katılımcı 7, *İslami ilimler*

konusundaki bilgisinin ve bu dine olan güveninin arttığını, artık kendisine yöneltilen sorulara özgüvenle cevap verebildiğini şöyle ifade etmiştir:

...Yani eskiden burada olan Hıristiyanlar bize bazen işte sorular sorarlardı. Ben de cevap veremezdim yani. İslam dinin doğru olduğunu falan düşünürdük ve doğru olmasını falan yani umuyorduk ama şimdi neden doğru olduğunu falan anlatabilirim ve bir korkmadan. Böyle bir güven oluşturdu. Bende aslında oluşturduğu değişiklik o olduğunu düşünüyorum. (K7 Togo, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 8, UAİHL’de daha önce gitmiş olduğu yatılı okuldan farklı olarak ibadet konusunda sert kurallar konulmadığını bu yüzden *özgür iradeyle ibadet etme deneyimini* yaşadığını ve bunu önemli gördüğünü ifade etmiştir:

...Dediğim gibi aslında ben şu ortamda bulundum; yatılı bir okulda okuyordum. İmam hatibin farklı bir noktası şu, onlar serbest bırakıyorlar. Artık orada kendimizi buluyoruz, imkânlar zaten var. Sadece istersen yaparsın istemezsen yapmazsın. Yatılı okulunda öğrenciler belki beş vakit namaz kıyıyorlar, Kur’an okuyorlar sürekli. Niçin? Kural olduğu için, yani ceza yemeyeyim diye... (K8, Endonezya, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

Katılımcı 9 ve 10 da bu konuda bir değişim yaşadıklarını belirtmişler, Katılımcı 10 ayrıca diğer katılımcılardan farklı olarak dinî bir değişim yaşadığını fakat bunun imam hatipten kaynaklanmadığını söylemiş ve bu düşüncesini şu cümlelerle ifade etmiştir:

... İmam hatip eğitimi, bana dinî anlamında pek bir şey katmadı... Genellikle İmam hatip müfredatını takip edip onun dışına çıkmayanlar, dini hassasiyet konusunda çok zayıf kalır...

...Genel olarak imam hatibin dini eğitim açısından bize verdiği eğitim bize pek bir fayda sağlamadı. Ha şöyle bir şey söyleyebilirim, lise son sınıfta verilen hitabet dersleri. Bu ders için camilerde vaaz vermek, cenaze defnetmek... Bu pratik şeyler çok şey kattı ama onun dışında bize bir şey katmadı, imam hatip. Bunun eksikliğini çok görüyoruz. İmam hatipteki ders dışında çoğu arkadaş ya bir cemaate gider ya bi derneğe gider. Orada bir şeyler öğrenir, kendini geliştirir. Ama birçok arkadaş sadece derslere gider, gelir yatar. İşte bu arkadaşların İslami hassasiyetleri maalesef dışarıda bir yerlere gidip görmüş arkadaşlara nazaran çok zayıftır. (K10, Sri Lanka, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 11, *dinî bilgisinin arttığını ve dinî yorumların çeşitliliğinin farkına vardığını* söylemiş, Katılımcı 12 olumlu anlamda bir değişim yaşadığını ifade etmiş, Katılımcı 14 ise dinî algı ve anlayışlarında ve dindarlığında bir değişim yaşamadığını söylemiştir. Katılımcı 15, dinî anlayışındaki değişimi açıklarken *önceden dini bilmeden yaşadığına* dikkat çekmiştir:

.... Evet bayağı bir önemli değişim sebebi oldu. Yani dinî yaşamımı tamamen değiştirdim. Tabii dini yaşıyordum ama dini, dinî olarak yaşamıyordum. Yani ben dini bilmeyerek yaşıyordum ama imam hatibe geldikten sonra ben dini bilerek yaşamaya başladım. (K15, Bangladeş, STK Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 16 dinî algı ve anlayışında değişim olduğunu fakat *dindarlığının aynı seviyede kaldığını* şöyle ifade etmiştir:

...Genel olarak değişimler oldu. Yani dinî anlayışında, mezhepler konusunda mesela değişiklikler oldu. Dindarlık konusunda çok fazla olmadı. Hep aynı seviyede. Aynı hassasiyetle devam ediyoruz. Dinî algı konusunda biraz daha fazla değişim olduğunu söyleyebilirim... (K16, Tayland, Kur'an Kursu Hocası, Uluslararası Mevlâna AİHL)

• **Türkiye-Memleket Mukayesesinde Fark Edilen Değişimler**

Katılımcıların çoğu memleketlerinde özellikle dinî pratikler bağlamındaki değişikliklerin dikkat çektiğini belirtmişlerdir. Örneğin Katılımcı 8 ve Katılımcı 10 Türkiye'de farz namazlarından sonra sünnetlerin hemen kılındığını bunun kendi ülkelerinden farklı olduğunu belirtmiştir. Katılımcı 2 ve Katılımcı 8 Türkiye'de tesbihatın cemaatle ve yüksek sesle yapıldığını, kendi ülkelerinde ise tesbihatın sessiz ve bireysel yapıldığını ifade etmiştir. Katılımcı 8 Türkiye'de kametlerin farklı getirildiğini ve bunun ilgisini çektiğini belirtmiştir.

Katılımcı 2, kendi memleketindeki dinî anlayışın hak hukuk ve benzeri konulara değil dini pratiklere odaklı olduğunu şöyle ifade etmiştir:

.... Türkiye'deki standart yoktur bizde. Bir de dini algı olarak bizim insanlarımız daha çok ibadete, odaklı yani insanlar yani sanki dini sadece ibadete indirgemişler diğer tarafları, işte insanların ailesiyle ilişkisi, çocuk hakkı, eş hakkı, diğer o hak konuları kimse onlardan bahsetmiyor. Türkiye'de daha çok işte bu hak hukuk meselesi ön plana çıkıyor. Ondan sonra ibaret vesaire arkasından geliyor. Bizde tam tersi mesela ben bunu hakikaten fark ettim (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 16 Müslüman kardeşliği konusunda ülkesinde hassasiyetin daha az olduğunu ifade etmiştir.

Katılımcı 2, 4, 5, 9 ve 16 Türkiye'de edindikleri ibadetlerle alakalı alışkanlıkların kendi ülkelerinde dikkat çektiğini dile getirmiştir. Örneğin Katılımcı 9 şöyle demiştir: "... Yazın evime gittim. Namzdaki bazı hareketleri Türklere göre

yapmaya başladım. Benim evdekilere farklı geldiyse, bana hemen gelip “Sen niye böyle yapıyorsun?” diye sormaya başladılar...” (K9, Tayland, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

Katılımcı 2, Türkiye’deki teâmüle uygun olarak namaz ibadetini vakit içerisinde geciktirmeye başladığını ve bunun memleketinde şaşkınlıkla karşılandığını ifade etmiş ve bunu şöyle açıklamıştır:

...Namazı Türkiye’de vaktinde kılanlar var ama işte ben vaktinde kılmadığım için ülkeme gittiğimde biraz farklı oluyor, insanlar şaşırıyorlar. Yani Türkiye’de şey işte şu namazın vakti buradan şuraya kadar. Yani illaki şimdi kılmak zorundasın anlamında böyle bir algı yok Türkiye’de. Bizim ülkemizde ise şimdi kılmak gerekiyor. Ezan okunduysa şimdi gerekiyor. Bu biraz farklı yani ben alıştım Türkiye’dekine işte mesela biraz daha geciktiriyorum. Biraz daha bilerek bir 15 dakikada yarım saat, bazen de bir saat hani vakit çıkmadan önce (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Yine Katılımcı 2, değişen davranışları nedeniyle daha keskin ifadelerle uyarılarak tepki görmüştür:

...Hatta ben bazen konuşurken bazıları merak ediyorlar. İşte ne bileyim. “Sen din mi değiştirdin?” gibi sorular soruyorlar. Böyle aynen bir defasında birisi şey söylemişti “Sen batıya gittin, senin kafanı değiştirmişler.” gibisinden böyle şeyleri söylüyorlar. Çünkü onlara farklı geldi yani. (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 4, memleketinde çok tepki gördüğünü fakat bunun bilgisizlikten kaynaklandığını ve onlarla iletişim kurarak bunu değiştirmeye çalıştığını ifade ediyor. Katılımcı 10, da Türkiye’deki gibi namaz kılmaya başladığı için tepki gördüğünü ve kendi memleketinde çok fazla ayrışma olduğunu söylemiştir. Katılımcı 11, her iki ülkedeki adet ve örfeye uygun hareket ettiğini ve geleneksel kıyafet giymek yerine Türkiye’deki gibi bir giyim kuşamı tercih etmenin, memleketinde yalnızca seküler olmakla özdeşleştirileceğini belirtmiştir. Katılımcı 5, namaz esnasında pantolon paçasını sıyırma alışkanlığının Türkiye’de zayıfladığını, memleketine döndüğünde ise bu konuda tepki gördüğünü ifade etmiştir.

Diğer katılımcılardan farklı bir tepki gören Katılımcı 1, hızlı adaptasyon sağladığını, memleketindeki adetlerini koruma konusunda hevesli olduğunu fakat bundan dolayı babasının onu eleştirdiğini şöyle ifade etmiştir:

.... Babamla bazı konularda tartıştık. Mesela babam diyelim ki biz işte köydeyiz sen hani herkes zaten yöresel kıyafeti giyiyor işte takkeyi takıyor işte sürekli diyelim ki bunun yanında işte omuzda şal var erkeklerin kullandığı şans mesela ben bunlara çok meraklıydım

çocukluğumdan beri hep merak etmişimdir. Bu şekilde takmaya özen göstermişimdir. Şimdi babam hep şey derdi. Buradan oraya gidince “Ya oğlum sen niye böyle yapıyorsun? Hani tamam artık gittin bazı şeylerden vazgeç.” gibisinden. “Tamam, hadi pantolon giy demiyoruz ama...” babam hani çok bazı şeyler hoşuna gitmezdi. Ben tam tersi sahip çıkmayı düşünürken, babam bazı konulardan hani vazgeç artık bazı şeylerden derdi. Hani bir farkın olsun, hani yurt dışına içine gidip farklı bir tecrübeye sahip olarak geri döndüğünü hissettir ... (K1, Pakistan, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halis Demir AİHL)

Katılımcı 6 ve Katılımcı 7 kendi ülkelerinde herhangi bir tepki görmediklerini ifade ettiler. Katılımcı 15 tepki görme ihtimalinden dolayı farklı şeyleri yansıtmadığını ya da insanları uyarmadığını söyledi.

Katılımcı 12, memleketinin Osmanlı etkisinden dolayı çok benzer olduğunu ifade etmiş yalnızca selefi düşünceli insanlarla anlaşmazlık olabildiğini söylemiştir. Bu düşüncesini şöyle dile getirmiştir:

...Ben daha çok benzerlik söyleyebilirim, çünkü bu topraklarda işte Osmanlılar yaşamış. Onlar geldiğinde burada işte değerler, insanlar, alimler, eğitim, insanlara bırakmışlar. Çok da büyük bir kopukluk olmadı diyebilirim. Yani komünizm devreye girse bile yönetim açısından devreye girdi. Yaşayan halk için özellikle Müslüman kesimi için mesela öyle bir ayırım söz konusu değil... (K12, Makedonya, İmam Hatip, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

- **Dindarlık Tanımı-Kendini Dindar Bulup Bulmama**

Katılımcı 8, 9, 15, 16 kendilerinin dindar sayılabileceğini bununla birlikte daha fazla dindar olmaya çalışma arzusu olduğunu ifade etmiştir. Katılımcı 8, dindarlığın çok boyutlu olduğunu, kendisini ibadet ve benzeri bakımından dindar saydığını fakat diğer insanlarla ilişkilerini geliştirmesi gerektiğini şu sözlerle dile getirmiştir:

... Dindarlık bence üç kısma ayrılabilir, üç parçası var. Birincisi bizimle Allah, bizimle tanrı yani ikincisi bizimle diğer insanlarla ve üçüncüsü kendimiz. Mesela bizimle Allah, ibadetler, ritüeller, oruç, namaz vs. Fakat bunları yaptığımız zaman yeterli değil bence. İnsan sadece namaz kılsa ama diğer insanlarla ilişkisi bozursa bence bu dindar sayılmaz. Şu üç nokta çok önemli hem insan namaz kılacak hem de diğerlerine dürüst olacak hem de kendisiyle böyle belki nasıl desem? Kendimizi sorgulamak gibi bir şey mesela. O da bir ibadet sayılır bence ya da tövbe etmek. Yani bir insan namaz kılmakla yetinmemeli bence namaz kılmak dindarlığın belki bir belirtisi olabilir, bir göstergesi olabilir ama sadece o değil. Yani hem insanlarla hem Allah’la hem de kendimizle iyi olacağız. Yani dindarlık bence bu...

...Kendimi dindar buluyor muyum? Şu soru biraz zor aslında ama. Yani namaz kılma, oruç tutma, Kur’an okuma konularında pek iyiyim yani o konuda dindar sayılırım belki yani ibadetler. Ama belki diğer insanlarla ilişkim kötü değil ama bazen böyle şakalar, yani diğer insanları kırma şeyim olur. O konuda belki çok da dindar olmayabilirim. Diğer insanlarla ilişkim hakkında. Biraz o konuya şey yapmam lazım, o konuyu düzeltmem lazım yani. (K8, Endonezya, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

Örneğin Katılımcı 16, hem Allah'a hem de diğer insanlara karşı sorumluluklarını yerine getiren insanın dindar olacağını, kendisinin de dindar olmaya çabaladığını şöyle ifade etmiştir:

.... Allah'a karşı sorumlulukları yerine getirirsin. Yani Allah'a karşı namaz, ibadet gibi. Ondan sonra insanlara karşı, yani Allah dışındakilere, insanlara, hayvanlara karşı sorumlulukları getirirsin. Buna dindarlık diyorum. Dindar mıyım ben? Yani ara sıra, öyle tam da hepsini yerine getiremiyorum açıkçası ama getirmeye çalışıyorum, dindar olmaya çalışıyorum... (K16, Tayland, Kur'an Kursu Hocası, Uluslararası Mevlâna AİHL)

Katılımcı 9, dindarlığın bütün davranışlarında dini kuralları gözetmek olduğunu ve ibadetine riayet edip Allah'a güvenerek hayatı yaşamak olduğunu düşündüğünü, kendinin dindar olup olmadığından emin olmadığını fakat dindar olmaya çalıştığını şöyle ifade etmiştir:

...Bence dindarlık mesela bir insan, dikkatli bir şekilde yaşaması, böyle her anlamda dine göre davranması mesela yemek yeme, helal yemek olmasına, başka insanlara iyi davranmasına, bir de ibadetlerde, bir de Allah'a güvenmesine, öyle hayat yaşaması. Kendimin ne kadar dindar olduğumu bilmiyorum. Ama olmaya çalışıyoruz diyelim. (K9, Tayland, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL)

Katılımcı 15, Kur'an ve sünnete göre hareket etmeyi dindarlık olarak gördüğünü, kendisini tam anlamda dindar hissetmediğini fakat bunun için çabaladığını ileride daha dindar olmayı ümit ettiğini söylemiştir.

.... Dindarlık dini yaşamak, yani Allah ve Peygamberin sözlerinde kalmak, kendin araştırıp, başkalarının söyledikleri değil. Ve kitaplarda ne neyse ona göre yaşamak bence dindarlık. Ben kendimi dindar olarak şu an görmüyorum ama ileride inşallah dindar olacağımı düşünüyorum. Kitap, Allah ne söylüyorsa ve peygamber ne söylüyorsa ben ona uymaya çalışıyorum, eksik oluyor mu, oluyor. Onun için diyorum yani tam değil ama gerçek bir Müslüman mıyım? Müslümanım. Allah'a inancı ve peygambere inancı tam yani...Dindeki olan o şartları uygulamaya çalışıyorum. (K15, Bangladeş, STK Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 1, 2 ve 5 daha önceden dindarlık anlayışlarının ibadet odaklı olduğunu Türkiye tecrübeleriyle birlikte ise ahlak, haklara riayet ve adalet endişesi gibi meseleleri dindarlığın yapı taşı olarak değerlendirdiklerini ifade etmiştir. Bu katılımcılar aynı zamanda kendilerini eskisine nazaran daha az dindar olarak gördüklerini veya genel dindarlık anlayışıyla uyum sağlamayan davranışlarının olduğunu söylemişlerdir. Katılımcı 1, UAİHL döneminde ve daha öncesinde kendini daha dindar bulduğunu ifade etmiş, şu an özellikle ibadetler konusundaki

hassasiyetinin azaldığını ve İslam adına hak hukuk gibi başka şeylere önem vermeye başladığını şu sözlerle ifade etmiştir:

.... Şöyle yani, evet daha önce daha çok dindar buluyordum kendimi. Yani lise dönemi dahil ve öncesi, yani hatta üniversite...[ibadetler boyutunda] Zaman içerisinde ister istemez insan gelişiyor. Tabii ibadet olmazsa olmaz ama sadece namaz kılmak kişinin iyi bir Müslüman olduğunu göstermez. Yani ben bu kanaate varmış bir insanım şu an...

...Ya şöyle imam hatipte öncesindeki alışkanlıklarımızın devam ettirdiğim bir dönemdi. Yani aslında şu an bile yaptığımız şeyler aynı. beş vakit namaz kılıyoruz, oruç tutuyoruz ama o dönem biraz daha. Ne bileyim, cemaatle beş vakit camiye gitme, daha düzenli, daha vakitte kılma gibi konularda hassasiyetimiz vardı. Ama o biraz daha şu an gerilemiş durumda...

...Dindarlık dediğim gibi kabaca söylersek; elbette kişi ibadetlerini yerine getirecek ama bunun haricinde insanlara karşı ne kadar merhametli olması gerektiğini, nasıl saygı göstermesi gerektiğini de bilmeli. Ben sosyal hayatımda kimseyle dini üzerinden ilişki kurmam. Beş vakit namaz kılması benim için bir anlam ifade etmiyor. O kendisi için kıldığı bir şey. Bilmiyorum yani biraz karışık, her iki anlamda çok farklı perspektif kazandığımı düşünüyorum ama tabii ki eskiden yaptığım ibadetlerden aldığım zevki şu an almak isterim. (K1, Pakistan, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halis Demir AİHL)

Katılımcı 2, ülkesinde dindarlık anlayışının daha çok ibadet odaklı olduğunu, Türkiye tecrübesi ile dindarlık görüşünün değiştiğini ifade etmiştir. İbadetlerini ara sıra aksattığı için ülkesinde dindar sayılmayacağını fakat Türkiye’de edindiği hak hukuk, adalet düşünceleri bakımından kendini daha dindar gördüğünü belirtmiştir:

... Benim ülkemde iken dindarlık nedir deyince daha çok işte namaz kılan, ibadet yapan işte oruç tutan, kendisini işte oturuşunu bilen her zaman imam tarzı elbiseler giyen, sarık takan. Biz buna dindar bir adam diyoruz. Böyle bir algı vardı bende. Ama hakikaten Türkiye’ye gelince bu değişti. Çünkü Türkiye’deyken 2010’dan bugüne sonradan üniversitedeyken özellikle felsefe dersi aldıktan sonra biraz daha bazı dini konuları aldıktan sonra vesaire benim dindarlık görüşüm de değişti. Yani daha çok ibadete değil işte adalete önem vermeye başladım. Dindarlık algım da biraz değişti. Daha geniş boyutlu bakmaya başladım. Yani dindar bir kimse işte ne bileyim, başkalarına eziyet vermeyen bir insan, Allah korkusu olan, elinden geleni işte yapmaya çalışan, harama bulaşmayan, kötülük yapmayan bir insan ve buna daha çok dindar diyebilirim...Vallahi ülkeme göre, beni şu an dindar saymazlar, sayılmam yani çünkü çok vaktinde namaz kılan birisi değilim, ara sıra geciktiriyorum. Bazen kaçırabiliyorsun vesaire. Ama yine de Türkiye’deki edindiğim adalet düşüncesi dünyadaki zulümlere kalbimin dayanmaması vesaire... (K2, Nijerya, Tercüman, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 5, geniş bir dindarlık tanımı benimsediğini, pratikleri konusunda eksikleri olduğu için kendini dindar görmediğini fakat *dindarlıkta en fazla önem verdiği şeyin ahlak olduğunu* söylemiştir.

...Hem manevi hem ibadi ya da imani hepsinin birleştiği bir ortak alan bence dindarlık. Yani dindarlıkta sadece pratikler değil, mesela namaz, oruç falan değil aynı zamanda doktrinlere

olan ilgi yani ne kadar inancı var ya da inancıyla ne kadar tutumlu ne kadar özen gösteriyor meselesi de önemli...

...Dindarlıkta benim en çok önem verdiğim şey ahlak. Ne kadar çok ahlaklı olabilsem, tabii ahlak da çok genel bir şey oldu ama. Ahlak derken herkesin anladığı, doğru söz söylemek, hırsızlık yapmamak gibi genel değerler, mesela bunların bence dindarlıkta çok önemi var. Ahlak tabii, dindarlığın bir yansımasıdır. Bazen ahlak evrensel olmayabilir. Yani Türkiye'deki ahlak tanımı neyse, ona göre yaşamının, dindarlığın en önemli boyutlarından olduğunu düşünüyorum. Şimdi benim pratiklerimde zayıflık var, namaz kılma konusunda. Maalesef o yüzden dindar bulmuyorum. Yani Allah'a iman, Peygambere iman konusu tam olsa da pratik konusu tam olmadığı için... (K5 Bangladeş, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 3, 4, 6, 10, 11, 12 yaptıkları dindarlık tanımına göre kendilerini dindar olarak gördüklerini ifade etmiştir. Örneğin Katılımcı 4, ibadetlerini yerine getiren ve Allah'tan korkan kişiyi dindar gördüğünü ve kendisinin de dindar olduğunu "Türkiye'deki dindarlığı bilmiyorum ama dindarlık benim için ibadetlerini yerine getirmektir, öyle olması gerekiyor. Tamamen Allah'tan korkan bir adamın dindar olduğunu düşünüyorum. Ben de öyleyim." (K4 Uganda, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL) şeklinde söylemiştir.

Katılımcı 10, gündelik hayatını İslam'a göre yaşayan, ibadetlerini vaktinde yerine getiren insanın dindar olduğunu, bu manada kendini dindar gördüğünü "Dindarlığın herkese göre bir yorumu var. Bana göre gündelik İslami hayatını yaşayan biri mesela namazını vaktinde kılan, Kur'an okuyan, dindar biridir benim için. Yani bu anlamda kendimi dindar görebiliyorum inşallah." (K10, Sri Lanka, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL) şeklinde ifade etmiştir.

Katılımcı 6, dindarlığın bir yaşam tarzı olduğunu düşündüğünü ve bu bakımdan kendini dindar gördüğünü şu sözlerle ifade etmiştir:

.... Dindarlık aslında bir yaşam tarzıdır. Her anımızda bizimle olan bir şey. Her şeyimizi yaparken dindarlığı gözetmek, yani otururken, konuşurken ne bileyim bir yere giderken insanlarla muhatap olurken. Sadece ibadetten bahsetmiyoruz dindarlıktan bahsederken, dindarlık yaşam tarzıdır. Ona göre kendimi dindar görüyor muyum? Evet. Yani bunlara dikkat etmeye çalışıyorum en azından. (K6 Pakistan, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 11, dinin temel beklentisi olarak ifade ettiği, İslam'ın ve imanın şartlarına riayet ederek yaşayan kişinin dindar olacağını söylemiş ve kendisinin de dindar olduğunu belirtmiştir:

.... Dindarlık dinin temel beklentisini karşılamaktır. Ve de karşılayan kişi dindardır. Ne demek temel beklenti? İşte namaz, oruç, imkânı olanlar için hac, zekât, bunları yapan, akaid bilgilerine inanan temel düzeyde, böyle herkesin bildiği. Buna göre yaşamını sürdüren kişi dindardır. Kendimi de o anlamda dindar olarak değerlendirebilirim. (K11, Nijerya, Özel Sektör Çalışanı, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 1, 2 ve 7, UAİHL döneminde kendilerini ibadet bakımından daha dindar gördüğünü, zaman geçtikçe aile kurma, iş bulma ve benzeri hayat telaşlarından dolayı dindarlıklarında azalma olduğunu söylemiştir. Örneğin Katılımcı 7, dindarlığın dinî emirleri yerine getirmekle alakalı olduğunu belirtmiştir. İmam hatipteyken pazartesi perşembe oruçları tuttuğu ve teheccüde kalktığı için kendini daha dindar gördüğünü, şimdi ise hayat endişesinden dolayı dindarlık seviyesinin düştüğünü şöyle ifade etmiştir:

...Ben imam hatipteyken daha çok dindar olduğunu düşünüyorum. Teheccütlere kalkmak isterdim. Yani kalktığım oluyor şimdi biraz daha tembellik var bende. Öyle ne bileyim işte nasıl para kazanırız, daha çok bunları düşünüyoruz... Lise döneminde hayat endişesi belki daha azdı. Öyle bir husus var. Yani bir an önce para kazanalım. Biz de evlenelim, işte iyi yerlere gelelim. Şimdi bunlar bir araya gelince benim anladığım anlamda dindarlık seviyem düştü... (K7 Togo, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Diğer katılımcılardan farklı olarak Katılımcı 13 dindarlığın ölçülemez bir olgu olduğunu, dindar olan kişiyi yalnızca Allah'ın bileceğini ifade etmiştir:

...Dini kuralları yerine getirmek. Ama ben daha farklı bir gözle bakıyorum, dindarlığa inanmıyorum. Yani iman var, takva var, Müslümanlık var. Ama bu adam dindar demek bana çok sıkıntılı geliyor. Adam mesela namaz kılıyor, Müslümanın yapması gereken bir şey zaten normal yani, oruç tutuyor tamam, normal bir şey, hacca gidiyor, normal bir şey...Yani daha imanî bir gözle bakıyorum ama imanlı kişi bile kim? Ben bilmiyorum. Allah biliyor yani. Adam namaz kılıyor ama imanı var mı bilmiyorum. Biz yani görüyoruz ama Allah daha iyi biliyor yani. Mesela bir arkadaş geçen dönem bir araştırma yapıyordu. Yani insanlar ne kadar dindar? Ben diyorum, nasıl ölçülür, nasıl bu bir insanın yani dindarlığını nasıl yani ölçebilirsin? Yani olmaz. Niyet önemli, imanı görmüyoruz yani onu demek istiyorum. Ama tabii ki sosyolojik, antropolojik bakımdan bakarsak mesela, bugün deistler var, ateistler var hani daha felsefi bakımdan. Ama dindar bir adam demek ki Müslüman yani o bakımdan bana mantıklı gibi geliyor yani. Ama iki Müslüman arasında kim ne kadar dindar, böyle bir şey aklıma zor geliyor... (K13, Liberya, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

- **Küresel Bir Din-Dindarlık Algı ve Anlayışı Mümkün Mü?**

Katılımcılardan bazıları UAİHL eğitimi deneyimlerine dayanarak sorduğumuz bu kurumların İslam dünyasında ya da Müslüman topluluklar arasında küresel bir

anlayışa katkı sunup sunmadığı konusunda genellikle olumlu dönüşler yapmışlardır.

Katılımcı 1, UAİHL tecrübesiyle *dünya görüşünün değiştiğini* şöyle söylemiştir:

.... Çok farklı bir kültürden gelen insanlarla bir aradasın ve ortak dilin Türkçe. Dolayısıyla Türkiye bir nevi hepimizin merkezi haline geldi. Dünya görüşümüz değişti. Bir nevi buradaki dünya görüşünü benimsedik. (K1, Pakistan, YL Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halis Demir AİHL)

Katılımcı 2, 4, 5, 6, 7, 8 ve 9 küresel bir dindarlık algısının bu çağda büyük önem arz ettiğini ve UAİHL'nin bu amaca katkı sunduğunu belirtiyor. Örneğin Katılımcı 5 bu durumu şu sözlerle dile getirmiştir:

.... Küreselleşmenin canlı bir örneği orası (UAİHL'yi kastederek). Yani küreselleşme ne demek, birçok kültürü bir yerde toplamak zaten. Din, dini yaşam, dindarlık pratiklerinde değişik şeylerin görülmesi, yeni bir şeylerin öğrenilmesi küresel algının canlı bir örneğidir. (K5 Bangladeş, Doktora Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 10, ise diğerlerinden farklı olarak UAİHL tecrübesinin günümüzde artık küresel İslam anlayışına katkı sunamadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

.... Eskideki o İmam hatibin kurulma amacı, projenin amacı daha çok şeydi. Yani amacına uygun hareket ediyorlardı. Ona göre öğrenciler yetişiyordu mezun oluyordu. Hocalar çok kaliteliydi. Gerçekten vizyona misyona uygundu. Şu anki gelen duruma bakacak olursak öğrenciler imam hatip okulunu, yurdu otel olarak kullanıyor. Mezun olup gidiyor. (K10, Sri Lanka, Üniversite Öğrencisi, Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL)

Katılımcı 12, UAİHL'nin “küresel İslam algı ve anlayışına kısa vadede olmasa bile uzun vadede muhakkak katkı sağlayacağı” kanaatinde olduğunu belirtmiştir. Katılımcı 13 “dünyanın küresel bir köy haline geldiğini” ifade etmiştir. Katılımcı 15 “küresel İslam'ın canlı tutulmasının önemi”ne vurgu yapmış ve UAİHL'nin bu amaçla kurulduğunu, Müslümanların birlik içinde olması gerektiğini ifade etmiştir. Katılımcı 16 da yine bu konuda şöyle bir yorumda bulunmuştur: “...Küresel İslami anlayış konusunda az etkiliyor [UAİHL] Ama yardımlaşma, bağlanma birbiriyle ilişki sağlama gibi konularda çok önemli bir kurum yani örnek teşkil ediyor.” (K16, Tayland, Kur'an Kursu Hocası, Uluslararası Mevlâna AİHL)

3.14. Din-Dindarlık Algı ve Anlayışıyla İlgili Verilerin Glock'un Dindarlık Tipolojisi Üzerinden Değerlendirilmesi

Üçüncü bölümün ikinci ila altıncı başlıklarında (3.2-3.6) UAİHL deneyimine etki eden süreç ve faktörler (okuldan haberdar olma ve karar süreci, geliş süreci ve ilk izlenimler; okuldaki fiziksel ortam ve şartlar, sosyal ortam ve ilişkiler; eğitim-müfredat) hakkında elde edilen veriler betimlenirken din-dindarlık algı ve anlayışını ilgilendiren pasajlara da yer verilmiş, temalar ve kategoriler oluşturulmuştu. Daha sonra gelen yedinci ila on üçüncü başlıklar (3.7-3.13) ise doğrudan UAİHL deneyiminin din-dindarlık algı ve anlayışına nasıl bir etkisi olduğuyla alakalıydı. Şimdi tüm bu bölümlerden yola çıkarak UAİHL deneyiminin din-dindarlık algı ve anlayışına etkisi, Glock'un dindarlık tipolojisi üzerinden değerlendirilecektir.

- **Dinî İnanç ve Pratik Boyutu**

Glock'a göre *dinî inanç* boyutunda bir araştırma yapılırken doğrudan insanlara nelere inandıkları sorulabileceği gibi inancın belirginliği/önemi veya bireyler için işlevleri de sorulabilir ayrıca dinî inancı anlamak için bunlar tek tek araştırma konusu da yapılabilir; ancak hepsinin birlikte araştırılması daha uygun bir yöntemdir (Glock, 1962, s. 101). Glock eski çalışmalarda (60'lar öncesi), çeşitli dinî inançların bireyde sayıca fazla olması durumunda o kişinin inancının da kuvvetli olduğunun varsayıldığını belirtmiş ancak farklı din ve mezheplerde dinî inançlara atfedilen önem de farklılaşabileceği için bireylerin dinî inançları hakkında yorum yaparken eski bakış açısının her zaman doğru sonuçlar vermeyeceğine işaret etmiştir. Ayrıca Glock dinî inançların ölçülmesi konusunda bireylerin sahip olduğu dinî inançların onlar için ne kadar önemli olduğu meselesinin önemli olduğunu vurgulamıştır. (Glock, 1962, s. 102). Çünkü bazı bireyler, dinî inançları olmasına rağmen bunların kendi hayatında önemli bir yeri olduğunu düşünmeyebilir. Glock dinî inançların bireyler için önemini onların dindarlıklarının diğer boyutlardaki göstergeleri dikkate alınarak yapılan bir çalışmada ortaya çıkabileceğini söylemiştir.

Dinî inançlar boyutuyla ilgili olarak Glock'un söz ettiği şekilde katılımcıların sahip oldukları dinî inançların sayısı veya işlevleri sorgulanmadı. Ancak elde edilen verilerden yola çıkarak onların farklı dinî anlayışları, diğer mezheplerdeki farklı dinî

pratik ve dinî inançları görerek, bunları tanıyıp öğrenerek bir değişim yaşadıkları görülmüştür bu çoğu zaman katılımcıların sahip oldukları dinî inançları doğrudan etkileyen bir değişim değildir. Bu değişim farklı dinî inanç ve pratiklerin de varlığını ve doğruluğunu tanıma veya kabul etme şeklinde daha çok *dinî bilgi* boyutuyla ilgilidir. Ancak “kandil geceleri” örneğinde olduğu gibi önceden bu geceleri kutlamayı *bidat* olarak kabul eden bazı katılımcıların sonradan bunu güzel hatta gerekli bir dinî uygulama olarak görmesi, *dinî inanç* boyutunda bir tür değişime işaret edebilir. Katılımcılardan bazıları ülkelerinde selefi-vahhabi düşüncenin hâkim olduğunu söylemişlerdir. Selefi-vahhabi düşüncede öne çıkan kavramlardan biri bidattir. Bidat Kur’an ve sünnette bulunmayan sonraki dönemlerde ortaya çıkan dinî inanç ve amelleri kapsayan bir terimdir (Büyükkara, 2016, s. 62). Bu anlayışa göre; Hz. Peygamberin mevlidini ve diğer kandil gecelerini kutlamak, tesbih kullanmak, Kur’an ve sünnette geçmeyen dua ve zikirleri tekrarlamak gibi yeni dinî uygulamalar gerçek mümin olmaya engeldir. Bidat konusu daha çok bazı dinî pratiklerle alakalı bir konuyken bu pratiklere dair algı ve anlayışlar da dinî inanç boyutunu ilgilendirir. Bu sebeple bazı katılımcıların bidat konusundaki düşüncelerindeki farklılaşma dinî inanç boyutunda bir değişim yaşadıklarına da işaret etmektedir.

Dinî pratik-ayinsel boyutta insanların ne yaptıklarının yanı sıra bu fiillerin onlar için ne anlama geldiği konusu da oldukça önem taşır. Bu bakımdan Glock, bireysel dinî pratiklerin araştırılmasında üç olası yaklaşım ortaya koymuştur (Glock, 1962, ss. 103-104). Glock’un üçüncü yaklaşımında ön plana çıkardığı “dinî pratiklerin- eylemlerin bireyler için anlamının incelenmesi” bu araştırmada da gerçekleştirilmiştir. UAİHL’de ibadetlerin nasıl ifa edildiği sorgulanırken; bayramlar, kandil gecesini kutlamaları, tesbihat, dua etmek, gibi birçok dinî pratiğe katılımcıların yükledikleri anlam ve onlar için önemi ortaya konmuştur.

Tablo 3.3. Glock'un Dinî Pratiklerin Araştırılmasında Önerdiği Üç Yaklaşım

Bireylerin Dini Pratiklere/Ritüellere Katılma Sıklığı ve Bu Pratiklerin Birbiriyle İlişkisi/Bağlantısı ve Kalıplarının Araştırılması	Bu araştırmada dinî pratiklerde var olan çeşitlilik ayrıntılarıyla belirtilmeli ve ortaya konulmalıdır. İncelenen pratikler araştırma grubunun dinî aidiyetine göre soruşturmaya dahil edilmelidir. Örneğin; dinî ayine katılım, dua etmek kutsal metin okuma günah çıkarma, oruç tutmak, tövbe etmek, sadaka vermek gibi.
Belirli Bir Dinî Pratiğe Odaklanarak Bu Pratiğin Doğasındaki Farklı Varyasyonlarını Ortaya Koymak	Dua etmek gibi belirli bir dinî pratiğe odaklanarak bu pratiğin doğasındaki farklı varyasyonlar ele alınabilir. Glock'a göre dua pratiğinin sıklığındaki değişimin yanı sıra bu pratiğin doğasındaki farklılaşmalar da incelendiğinde birçok nitel farklılıkla karşılaşılacaktır. Böyle bir durumda dindarlık araştırmasında dua etme bir gösterge olmaktan bile çıkabilir.
Dinî Pratiklerin-Eylemlerin Bireyler İçin Anlamının İncelenmesi	Glock, belirli bir dinî uygulama biçiminin farklı varyasyonları araştırılırken bunların birey için anlamını keşfetmenin ilk adım olacağını söyler. Örneğin farklı amaçlarla ve farklı durumlarda yapılan dua türleri aynı anlamları ifade etmez. Bireylerin dinî pratiklere yükledikleri değişen anlamların bilgisi aynı zamanda dinî katılım ve tecrübedeki farklılaşmaları açıklamayı da sağlar.

Kaynak: (Glock, 1962; Glock & Stark, 1974)

Dinî pratikler konusu UAİHL deneyiminin özellikle ilk sürecinde dikkat çeken bir unsurdur. Katılımcıların büyük bir kısmı Türkiye'ye geliş sürecinde ilk izlenimlerini ve duygularını anlatırken Türkiye'de kendi memleketlerine göre *dinî hayat ve pratiklerde farklılık* olduğunu hissettiklerini söylemişlerdir. Örneğin katılımcılardan bazıları; vakit namazlarına katılımın düşük olması (Katılımcı 1) ve ezan okunuşunun farklı olmasının (Katılımcı 4) dikkatlerini çektiğini belirtmişlerdir.

- **Tesettür Algısı**

UAİHL deneyiminde dinî pratikler alanına dahil edebileceğimiz konulardan biri Türkiye'deki tesettür anlayışı veya insanların İslami görünüşü hakkındaki ilk izlenimlerdir. Bu konuda dikkat çeken bir husus katılımcıların çok az bir kısmının erkeklerin giyim kuşamını İslami görünüşe aykırı bulması (Örneğin imamların görünüşünün hem kılık-kıyafet yönünden hem de sakalsız olmaları yönüyle daha modern görünmeleri ve dindarlık alameti olarak görülen sakal uzatmanın halk arasında daha az olması gibi). Katılımcıların çoğu daha çok kadın tesettürü üzerinde durmuş Türkiye'de kadınların büyük bir kısmının bildikleri, alışkın oldukları İslami tesettür anlayışına aykırı bir görünüme sahip olduğunu söylemişlerdir. Örneğin tesettürlü kadınların bile küçük başörtüsü örtmesi ve Türkiye'de kadınların açık-kapalı birlikte yaşamasının farklı ve özgür bir ortam izlenimi verdiğini belirtmişlerdir (örneğin Katılımcı 2).

Türkiye'de örtünmenin veya tesettür anlayışının farklı olması daha geleneksel giyim-kuşam kültürünün hâkim olduğu ülkelere nazaran çarşaf, burka, büyük başörtüsü gibi örtülerin bu coğrafyada daha az yaygın olması ve tesettür anlayışının moda ile daha yakın bir ilişkisi olmasından kaynaklıdır. Çünkü Türkiye'de İslami moda anlayışının tesettür ile İslami değerler ilişkisini bozan ve dönüştüren bir etkisi vardır (Erkilet, 2018, s. 180). Bu da katılımcıların tesettür konusunda izlenimlerini etkileyen bir faktör olabilir.

Tesettür konusunda katılımcıların yaklaşımlarında ilginç olan durum dindarlığın veya bir toplumdaki dinî görünümün daha çok kadınların giyim-kuşamıyla değerlendiriliyor oluşudur. Elbette başörtüsü ve dindarlık (Müslümanlık) arasında bir bağlantı vardır ve tesettürlü bir kadın çoğunlukla dini değerlerinin bir yansıması olarak bu tercihte bulunur (Erkilet, 2018, s. 176; Okumuş, 2020, ss. 146-148). Ancak Müslümanlık veya dindarlık sadece başörtüsü üzerinden değerlendirilemez. Batıda yapılmış din sosyolojisi çalışmalarında kadınların erkeklerden daha dindar olduğuna dair genel bir yaklaşım/tutum vardır (Walter & Davie, 1998, s. 640). Buradan hareketle en azından kadınların daha az dindar olduğu yorumunu yapamayız veya bu yönde bir tezi yanlıştırabiliriz. Ancak buna rağmen Müslümanlar arasında özellikle dinî pratik boyutunda kadın tesettürünün, dinî hayat ve görünüme dair yorum veya

yargılarda daha belirleyici olduğunu söyleyebiliriz. UAİHL öğrencilerinin de Türkiye’yi daha modern bir ülke olarak bulmaları hakkında -en azından Türkiye’ye dair izlenimlerine göre- ‘İslam-batı karşıtlığını temsil eden şeyin tesettür olması’ (Göle, 2016, s. 129) yani batıya karşı bir konumlandırma yapıldığında tesettürün İslami kimliğin bir simgesi ve somut bir ifadesi olarak görmeleri şeklinde yorumlanabilir.

- **Dinî Bilgi Boyutu**

Dinî bilgi boyutu her din için önemli olmakla birlikte hangi bilgi türüne daha çok kıymet verildiği, dinler arasında farklılık gösterir (Glock, 1962, s. 105). Bu nedenle dindarlık ölçümünde hangi dinî bilgilerin ölçüleceğine önceden karar verilmelidir (Glock, 1962, s. 106). Ayrıca bir kişinin dinî bilgisinin çok olması, onun dinî inanç, pratik ve bağlılığının da güçlü olmasını gerektirmez. Glock, aksine dinî inançları konusunda az bilgisi olan kişilerin hiç bilgisi olmayan ve çok bilgisi olanlara göre daha dindar olduklarını öne sürmüştür. Ayrıca dinî pratik boyutundaki araştırmada kişilerin dinî literatürü okuma alışkanlıkları sorgulandığında dinî bilgi konusundaki tutumlarına dair tespitler de yapılabilir. Örneğin var olan bilgilere verdikleri önem ve kutsal metinleri okurken eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşım yaklaşmadıkları veya metinleri harfi harfine kabul edip etmedikleri gibi inanç ve düşüncelerine de ulaşılır, bu aynı zamanda dinî inanç boyutunu da ilgilendirir.

UAİHL eğitiminde özellikle dinî içerikli dersler (meslek dersleri) ve dil dersleri dinî bilgi ve dinî pratik boyutunda (örneğin Türkçe dualar öğrenen veya Türkçe etmeye başlayan katılımcı 15 gibi) çoğu katılımcıyı olumlu yönde etkilemiştir. İlk defa örgün bir din eğitimi alanlar için (katılımcı 3, 6, 12 gibi) bu daha da etkili olmuştur. Ancak Glock’un dediği gibi dinî bilginin artması her zaman dindarlıkta bir gelişmeye veya artışa işaret etmeyebilir. Dinî bilginin artışı örneğin; müfredata ek faaliyetlerden dinî yarışmalarda ödül yoluyla teşvik edilmesi ve öğrencilerin bunlara iştirak etmesi dindarlıkta gerçek bir artışa delalet etmeyebilir. Nitekim (Katılımcı 13) ödülün kendisini etkilediğine çokça vurgu yapan bir katılımcı da olmuştur.

İmam hatip eğitiminin sadece dinî-kültürel anlamda değil örneğin Türkiye’de eski tarihlerden beri kız çocuklarının eğitimine katkı sunduğu ve onların okullaşma

oranını artırdığı tespitiyle sosyal hedeflere de hizmet ettiği vurgulanmıştır (Özdalga, 2015, s. 186). UAİHL'ler de uluslararası düzlemde yalnızca dinî-kültürel etkileşim ve bilgilenme amacı taşıyan değil daha siyasal ve sosyal amaçları da olan kurumlardır.

- **Dinî Tecrübe Boyutu**

Dinî tecrübe boyutu dinî hisleri-duyguları ilgilendirir ve bu boyutta tüm dindar bireylerin zaman zaman *nihai gerçeklikle* (ultimate reality) ilgili bir bilgiyi elde edecekleri ya da dinî bir duyguyu tecrübe edecekleri varsayılır (Glock, 1962, s. 99). Dinî tecrübeye konu olan duygulardan hangisinin dindarlığa temel teşkil ettiği konusunda dinler arasında farklılık bulunmaktadır. Dindarlığın bu boyutunda dinî duyguların ekstrem dinî ifade şekilleri üzerinden incelenmesi eğilimi olduğunu söyleyen Glock, bu ekstrem dinî ifade formlarına; *din değiştirme deneyimi, farklı dillerde konuşma, Kutsal Ruh tarafından ziyaret edilme* gibi durumları örnek vermiş, bu gibi ekstrem durumların yanı sıra dinî inanç ve pratiklerle beraber tecrübe edilen ve daha kişisel olan; *iman, güven, cemaat/birlik/ortak olma* gibi duyguları da bu kategoriye dahil etmiştir (Glock, 1962, s. 104).

Dinî tecrübelerin bariz ve aşırı bir şekilde yaşandığı durumlar hariç, genellikle bu tecrübeler günlük hayatta açıkça ifade edilmez veya kolayca gözlenemez ancak yine de bir araştırmaya yol göstermesi için dinî tecrübeye dair üç kriterden veya unsurdan söz edilebilir (Glock, 1962, ss. 104-105). Öncelikle dinî duygular birçok farklı yolla ifade edilebilir, kişilerin aşkın bir fikre sahip olma noktasında değişen motivasyonları ve ihtiyaçları söz konusudur. Buna göre; *endişe* (concern), *idrak/biliş* (cognition), *güven* (trust) veya *inanç* (faith) ve *korku* (fear) gibi duygular dinî tecrübeyle ilişkili olabilir. İkinci bir kriter, bireyin *ilahi olana dair biliş* veya *farkındalık* kapasitesidir. Bazı insanlar bu tür tecrübe için daha yatkın olabilir. Son kriter, *güven* ya da *iman duygusuyla* ilgilidir. Kişiler hayatlarını ilahi bir güce bağlayarak *güven* hissederler.

UAİHL tecrübesinde katılımcılara *dinî tecrübe* boyutunu doğrudan ilgilendiren bir soru yöneltilmiştir ancak her ne kadar alınan cevaplarda bazı katılımcılar *dinî zikir*lere *halkalara tasavvufi grupların toplantılarına katıldıklarını* söyledikleri de dinî tecrübe anlamında kendileri bizzat bir deneyim yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Bu

sebeple dindarlığın bu boyutunda katılımcıların tecrübelerine dair ayrıntılı bir yorum getirilemez. Yalnızca katılımcıların bu tarz dinî tecrübenin alenen gözlemlenebildiği ortamlarda bulunmalarının sebebi sosyalleşme saikiyle yaptıkları söylenebilir. Sonuç olarak katılımcılar Glock'un bahsettiği ekstrem dinî ifade formlarında bir dinî tecrübe yaşamamış olsalar da dinî inanç ve pratiklerle beraber tecrübe edilen ve daha kişisel olan; *iman, güven, cemaat/birlik/ortak olma* gibi duyguları UAİHL deneyiminde tecrübe ettikleri açıkça anlaşılmalıdır. Bu duruma katılımcıların bayram namazlarında *ümmet birliği* duygusunu hissetmeleri örnek verilebilir.

UAİHL deneyiminde önemli bir yeri olan *ümmet birliği* düşüncesi Glock'un bahsettiği dinî duygulardan *idrak/biliş* (cognition), *güven* (trust) ve *inanç* (faith) duygularıyla yakından ilişkilidir. Buna göre *ümmet birliği*; *idrak/biliş* (cognition) duygusuyla ümmet kavramını öğrenme bilincine varma, *güven* (trust) duygusuyla Müslümanların birbirini kardeş olarak görüp güven duyması ve *inanç* (faith) duygusuyla ümmet birliğinin gerçekleşeceğine ya da gerçekleşmesi gerektiğine dair ümit şeklinde birçok dinî duyguyu devreye sokan bir olgudur.

Dinî duygular/tecrübî boyut daha ekstrem dinî tecrübeler söz konusu olunca dindarlık ölçümünde bilimsel bir ölçüt olarak kullanımı problemlili görülmüştür (Fichter, 1969, s. 172). Bu araştırmada ise *dinî duygular* araştırma konusu yapılırken hem bir dindarlık ölçümü yapılmadığı için hem de katılımcıların birçoğu bizzat ekstrem bir dinî tecrübe yaşamayıp (Katılımcı 2, 3, 7, 10, 11 ve 14) dinî tecrübenin ekstrem boyutlarını yalnızca gözlemledikleri için herhangi bir problem yaşanmamıştır.

- **Dinî Etkiler-Etkileme Boyutu**

Dinî etkiler/etkileme boyutu, dindarlığın -tüm boyutlarıyla- insan hayatını nasıl etkilediğiyle ve ne gibi sonuçlar doğurduğuyla ilgilidir. Glock, bazı dinlerin insanların pratik davranışları üzerindeki etkisinin daha somut ve görünür olduğunu belirtmiş, dinin insanların hayatındaki sonuçlarının/etkilerinin; sosyal hayata yayılmış ve entegre olmuş dinlerle kurumsallaşmış dinlerde farklı olduğunu öne sürmüştür (Glock, 1962, ss. 106-107). Örneğin Hinduizm toplumsal yapıyla entegrasyonu yüksek bir din olduğu için insan hayatının içine yerleşmiştir ve

gündelik hayatta yapılması gerekenler dinî otorite tarafından daha kesin, somut bir şekilde belirlenmiştir. Ancak Hristiyanlık gibi sosyal yapıdan ayrı bir yeri olan daha kurumsallaşmış dinlerde insanlardan genel kaideleri kabul etmeleri beklenir ve günlük hayatta bunları ilgilendiren durumlarla karşılaştıklarında ise kendi yorum ve içtihatlarını yapabilirler. Glock'a göre yine de tüm dinlerdeki dindarlık anlayışı, bireyden beklenenler ve onun yaptıklarıyla ilişkili bazı sonuçların olması gerektiği noktasında ortaktır ve bu durumun da dindarlık karşılığında insana verilen veya vadedilen ödüllere alakalıdır. Dinin insan hayatındaki etkileri hakkında önemli bir katkı Gerhard Lenski tarafından sunulmuştur (Glock, 1962, ss. 107-108; Wuthnow, 2004). Lenski'ye göre dindarlığın dört boyutunun etkileri *siyasi/politik*, *ekonomik* ve *aile değerleri* üzerinde etkindir ve bunun sorgulanması gerekir. Bu araştırmada da UAİHL deneyimi sonrası katılımcıların *aile* kurumuna bakışlarında, *siyaset* anlayışlarında ve son olarak *ekonomik tercihlerinde* herhangi bir değişiklik olup olmadığı ve tüm bunların din-dindarlık algı ve anlayışlarındaki değişimle ilişkisi anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Katılımcılar UAİHL tecrübesi sırasında aile yanında konaklamadıkları için din-dindarlık algı ve anlayışlarında aile kurumuyla alakalı doğrudan ve açık bir şekilde gözlemlenecek bir dinî etkilenme veya değişimden söz etmek mümkün değildir. Ancak yine de *aile* kurumuyla alakalı *aile planlaması yapılması*, -muhafazakâr kesimlerde- *haremlik selamlığa dikkat edilmesi* gibi konularda Türkiye'deki ailelere dair gözlemlerinden ve öğrendiklerinden yola çıkarak etkilendiklerini ve bu konularda din-dindarlık algı ve anlayışlarında değişim yaşadıklarını söylemişlerdir. Ancak bu değişimler daha çok gözlem ve şahitlik yoluyla gerçekleşen sosyo-kültürel etkilenmelerdir.

UAİHL tecrübesinde *ekonomik* anlamda da -aile kurumuyla ilgili etkilenmede olduğu gibi- kısıtlı bir sosyal-dinî etkilenmeden söz edebiliriz. Hatta katılımcılar UAİHL deneyiminde din-ekonomi çerçevesinde verilen dinî eğitim ve bilgilerin yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Bir kısmı bu konuda önceden sahip oldukları bilgileri tekrar ettiklerini yeni ve ayrıntılı bir bilgilenme yaşamadıklarını söylemişlerdir. Bu durumun sebeplerinden biri doğrudan UAİHL müfredatında bu konuya yeteri kadar yer verilmemesi olabilir ayrıca bu deneyim sürecinde katılımcıların henüz tam anlamıyla sosyo-ekonomik özgürlüğe sahip olmamalarıdır.

Siyaset konusunda UAİHL tecrübesi sayesinde katılımcıların neredeyse tamamı *siyasete bakışlarının geliştiğini ve dünya siyaseti hakkındaki düşüncelerinde önemli değişiklikler olduğunu* söylemiştir. Bu durumun nedeni Türkiye halkının siyasete olan yakın ilgisi ve imam hatiplerin de siyasî-politik yönü olan bir eğitim kurumu olması olabilir. UAİHL tecrübesinde dinî etkilenmenin siyaset ayağında en çok *ümmet bilinci kazanma, Müslüman dünyasına aidiyet hissinin artması* şeklinde iki tema ön plana çıkmıştır. *Ümmet bilinci* konusunu UAİHL tecrübesinde *mezhepsel bağlılık ve anlayışın değişmesi* konusuyla ilgilidir. Çünkü *mezhepçilik*; İslamcılık veya İslam birliği açısından Müslüman dünyada ana sorunlardan biri ve Müslümanların düşünce, maneviyat ve siyaset boyutunda kardeşliğine bir engel olarak addedilmiştir. (Erkilet, 2022, s. 58). Örneklem grubundaki katılımcılar üç farklı mezhebe mensup kişilerdi ve bu kişilerden elde edilen verilere göre mezhep konusunda coğrafi, dinî kültürel farklılıkların aşılamayacak çok büyük problemler olmadığı anlaşılmaktadır. Bahsi geçen üç mezhep de *ehl-i sünnet vel'icemaat* denilen ve ana gövde İslami akım görülen sünnî mezheplerdendir. Mezhepler konusunda İslam dünyasında ihtilaf ise en fazla (hem dinî inanç hem pratikler de) Sünni dört mezheple Şia arasındaki farklılıklarda hissedilir (Zubaida, 2011, ss. 545-546). Bu nedenle dinî inanç ve özellikle pratikler boyutunda öğrencilerin UAİHL'deki yaşadıkları dinî etkileşimlerde aşılamayacak, anlayışla karşılanamayacak durumlar çok karşılaşılmamıştır. Nitekim katılımcıların birçoğu mezhepler konusunda daha açık fikirli olma eğilimi gösterdiklerini birçoğu da mezhepler arasında farklı görüşler içinde seçim yapmaya başladıklarını belirtmişlerdir. Bu anlamda UAİHL tecrübesinin *mezhepçilik* veya *mezhep taassubu* konusunda ters bir etki yarattığı söylenebilir.

- **Bireysel Dindarlığa Sosyalleşme Kuramı Açısından Bir Bakış**

Son olarak UAİHL deneyimi, katılımcıların bireysel dindarlıklarında bir sekülerleşmeye sebep oldu mu?" ya da "bu değişim nasıl açıklanabilir?" şeklinde bir soru yöneltirse şunlar söylenebilir: Öncelikle bireysel sekülerleşme bir kişinin eylemlerini hayata geçirirken ne ölçüde dinî referanslara dayandığıyla ilgili bir durum olarak tarif edilmiştir (Dobbelaere, 2002, ss. 38-39; Özay, 2020, s. 157). Katılımcıların dindarlığın boyutları üzerinden geçirdikleri değişimlerde anlamlı veya

ortak/benzer bir gelişimden bahsedilemez. Ancak din-dindarlık algı ve anlayışlarındaki değişim fark edilebilir.

UAİHL deneyiminde okuldaki fiziki ortam ve şartların dini pratikler üzerinde olumlu veya olumsuz etkileri olmuştur. Okuldaki fizikî ortam ve şartlar; mescitlerde arkadaşlarla birlikte cemaatle namaz kılma, yemekhane de nafile oruçlar için sahur ve iftarlık verilmesi gibi uygulamalar ibadet alışkanlıklarında olumlu etki yaparken, örneğin internet vb. bazı imkânların denetimsiz kullanıma sunulması bazı katılımcıları dini pratiklerde tembelliğe sevk edebilmiştir. Bu sebeple UAİHL'deki sosyal ortam ve ilişkilerin de dinî pratikler üzerindeki etkisi iki yönlüdür denilebilir.

UAİHL tecrübesinde sosyal ortamın, ilişkilerin ve verilen eğitimin katılımcıların önceden sahip oldukları din-dindarlık algı ve anlayışı üzerindeki etkisini anlamlandırmak için *sosyalleşme kuramından* yararlanılabilir. Sosyalleşme kuramı bireysel dindarlığın açıklanmasında popüler bir kuramdır. Bireysel dindarlığa dair yapılan açıklamalar belli başlı teorik perspektifler altında toplanmıştır. Bireysel dindarlığı açıklayan “insanların neden dindar oldukları” sorusuna cevap veren- dört teori olduğu öne sürülmüştür (Furseth & Repstad, 2016, s. 111) Bu dört teori; *yoksunluk* (deprivation), *sosyalleşme* (socialization), *rasyonel seçim* (rational choice) ve *anlam ve aidiyet arayışı* (the search for meaning and belonging) teorileridir. Sosyalleşme kuramında temel vurgu kişiye başta ailesi ve sonrasında sosyalleştiği eğitim kurumu tarafından -okul gibi- belli roller ve davranış kalıplarının çeşitli yaptırımlar yoluyla (ödül ceza yöntemi) toplum tarafından kabul edilen normların öğretilip içselleştirilmesidir (Furseth & Repstad, 2016, ss. 114-117).

Sosyalleşme kavramı dindarlıkla alakalı olarak ele alındığında *dinî sosyalleşme* kavramı öne çıkar. Dinî sosyalleşme “...sosyal faillerin, bireylerin dini inançlarını ve anlayışlarını etkiledikleri interaktif süreç...” (Sherkat, 2003, s. 151, 2003, s. 219) olarak tanımlanmıştır. Dinî sosyalleşme unsurları aile, okul, dil, arkadaş grubu meslek, kutsal zaman ve mekanlar, eğitim kurumları olabilir, Türkiye örneğinde imam hatip liseleri de dini sosyalleşmenin gerçekleştiği yerlerden biri olarak kabul edilmiştir (Okumuş, 2019, ss. 447-452).

UAİHL deneyimi ise katılımcıların genç yaşta ailelerinden ayrıldıkları, sosyalleşmenin yoğunluk olarak arttığı ve imam hatip eğitim modelinden kaynaklı dinî sosyalleşmenin ise etkin olduğu bir zaman dilimi olmuştur. Özellikle öğretmen-öğrenci ilişkisinde ikincil sosyalleşme yer yer UAİHL'deki öğrenciler için birincil sosyalleşmeye evrilmiştir. Bunun sebebi UAİHL tecrübesinde öğretmen-öğrenci ilişkilerinin zaman zaman çocuk-ebeveyn ilişkisine evrilmiş veya benzemiş olmasıdır. Bu süreçte öğretmenler; dinî yaşam anlamında *ibadetlere teşvik etme, uyarma, örnek olma, bilinç kazandırma* görevlerini üstlenmişler ve öğrencilerin dinî sosyalleşmesinde önemli sosyal aktörlerden biri olmuşlardır.

3.15. Fenomenolojik Anlamda “UAİHL Deneyimi”nin Özü

Fenomenolojik analizde dokusal ve yapısal betimleme yapıldıktan sonra karma bir betimleme yazılır ki bu betimleme, fenomenin özünü anlamaya çalışmaktır (Creswell, 2013, s. 82, 2021, s. 196; Moustakas, 1994, ss. 100-101). Bu betimlemede katılımcıların ortak deneyimlerine odaklanılarak söz konusu deneyimlerin temel, değişmez yapısı aktarılmaya çalışılır. Şimdi UAİHL deneyimine etki eden süreç ve faktörlere dair; okuldan haberdar olma ve karar süreci, okula geliş süreci ve ilk duygu-izlenimler; okuldaki fiziksel ortam ve şartlar, sosyal ortam-ilişkiler ve son olarak aldıkları eğitim hakkında karma bir betimleme sunulacak ve bu deneyimin doğasına nüfuz edilmeye çalışılacaktır.

UAİHL'yle tanışma ve karar sürecinde katılımcılardan elde edilen verilerden yola çıkarak bu deneyimin gerçekleşmesindeki en önemli motivasyon kaynaklarına ulaşılmıştır. Bunların başlıcaları şunlardır: *dinî eğitime talep, ailenin onayı/isteği, mezun ve okuyan öğrenci örnekliliği, 'Müslüman ülke' algısı, öğretmene güven, imam hatip eğitim modelinin etkisi, UAİHL'de sunulan maddi imkanlar, yurt dışı eğitimin çekiciliği, eğitimin kaliteli olduğu fikri ve olumlu Türkiye imajı*. Tüm bu temalar aslında bu deneyime götüren yolda katılımcıları teşvik eden ve deneyimi anlamlandırmayı sağlayan ipuçlarıdır.

Bu temalardan UAİHL deneyiminin özüne dair en ilgili ve önemli üç tema *UAİHL'de sunulan maddi imkanlar, yurt dışı eğitimin çekiciliği* ve *imam hatip eğitim modelinin etkisidir*. Uluslararası bir eğitim tecrübesi olarak katılımcıların birçoğu

maddi imkanların sunulmasını yani UAİHL’de burslu bir eğitim verilmesini onları bu deneyime sevk eden en etkili sebeplerden biri olarak nitelendirmişlerdir. Bunun yanı sıra *yurtdışı eğitimin çekiciliği* teması da UAİHL deneyiminin özüne dair bir başka gerçeğe işaret eder. Bu gerçek; UAİHL eğitiminin, yabancı uyruklu ve ailesi Türkiye’de ikamet etmeyen öğrencilere yönelik bir program olmasıdır.⁴⁶ UAİHL tecrübesini doğru anlamlandırabilmek için bu öğrencilerin yurt dışında bir eğitim almış olmaları yani bir başka ifadeyle UAİHL’yi bir yurt dışı eğitimi olması nedeniyle tercih ettikleri gerçeği bu deneyimin özüne dair önemli bir bileşendir.

Son olarak tercih sürecinde etkili olan *imam hatip eğitim modelinin etkisi* teması, imam hatip eğitim modelinin -yani dinî içerikli derslerle birlikte liselerdeki diğer müfredat derslerinin bir arada verildiği bir eğitim modeli- UAİHL deneyiminin özüne dair önemli bir unsurdur. İmam hatip eğitim modeli tüm katılımcılar için bir tercih sebebi olmasa da her birinin dört yıl boyunca bu eğitim modelini tecrübe etmiş olmaları bakımından belki de UAİHL deneyiminin özünü ilgilendiren en önemli tema bu eğitim modelinin kendisidir denilebilir. Öyle ki imam hatip liseleri öğrencileri ve mezunları hakkında yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır⁴⁷. Bu ilgi yalnızca ülke sınırları içinde kalmamıştır. Örneğin Pakistanlı akademisyen fikir adamı Fazlur Rahman, Türkçeye *İslam ve Çağdaşlık Fikri Bir Geleneğin Değişimi* başlığıyla tercüme edilmiş olan *Islam and Modernity: Trasformation of an Intellectual Tradation* başlıklı eserinde İslami eğitimdeki yenilikleri ele alırken Türkiye’deki imam hatip eğitimi modelini Müslüman topluluklardaki modern bir örnek olarak zikretmiştir (Rahman, 1984, ss. 92-98, 2018, ss. 164-172). İmam hatipler hakkında uluslararası literatürde daha yakın tarihli bir çalışma ise İren Özgür’ün kaleme aldığı *İmam Hatip Okulları İnanç, Siyaset ve Eğitim* adıyla Türkçeye tercümesi yapılan (Özgür, 2015) orijinal başlığı *Islamic Schools in Modern Turkey: Faith , Politics and Education* olan eserde imam hatip okullarının son dönem siyasetle ilişkisine ağırlık vermiştir (Ozgur, 2012, ss. 26-64, 104-130, 130-

⁴⁶ Başvuru koşullarının tamamı için bkz. <https://diyanetburslari.tdv.org/uluslararasi-imam-hatip-lisesi-programi/> (TDV, 2020).

⁴⁷ YÖK tezler kataloğunda yapılan taramada “imam hatip” konu başlıklı iki yüz otuz yedi (237) adet teze ulaşılmıştır. Üniversiteler dışında da ilgi gören bir konu olan imam hatipler hakkında TESEV vakfı tarafından yayınlanmış iki rapor/kitap dikkat çekicidir. Bunlardan ilki 2004 yılında Çakır, Bozan ve Talu tarafından kaleme alınmış *İmam Hatip Liseleri: Efsaneler ve Gerçekler* başlıklı raporla (Çakır vd., 2004) Bozan tarafından kaleme alınmış *Devlet ile Toplum Arasında, Bir okul: İmam Hatip Liseleri... Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı* başlıklı rapordur. (Bozan, 2007)

155) (özellikle 1. 3. ve 4. bölümlerde). Eserin son bölümünde Özgür, imam hatiplere olan uluslararası ilgiden (Ozgur, 2012, ss. 178-193) söz ederken; her ne kadar yurtdışından bir ilgi söz konusu olsa da imam hatip eğitiminin model olarak diğer Müslüman topluluklara örnek olup olmayacağına kesin bir durum olmadığına işaret etmiş ve Türkiye ile bu ülkeler arasındaki siyaset, eğitim ve dinî-kültürel farklılıklara dikkat çekmiştir. Özgür'ün eseri UAİHL'lerin kuruluşunun birinci yılında (2012) yayınlanmıştır ve aradan geçen on bir yıllık süreçte imam hatiplerin gördüğü uluslararası ilginin nasıl bir boyuta ulaştığı bu çalışmada görülemez.

UAİHL deneyimini etkileyen süreçlerden Türkiye'ye geliş sürecinde öne çıkan temalar şunlar olmuştur: *geliş sürecinde yaşanan zorluk, heyecan ve korku/endişe, heyecan ve mutluluk hissi, kültür şoku-kültürel farklılık, kültürel yakınlık-benzerlik, iklim ve çevresel şartlardaki farklılık, dinî hayat ve pratiklerdeki farklılık, tesettüre ve İslami görünüşe aykırılık, dinî-kültürel yakınlık ve dinî-kültürel farklılıktır*. Bunlar arasında UAİHL deneyiminin doğasını/özüne nüfuz etmeye doğrudan katkı sunan şu iki tema olabilir: *kültür şoku-kültürel farklılık ve kültürel yakınlık-benzerlik*. **Kültür şoku** kavramı; farklı bir kültürün içinde bireyin kendini kararsız, şaşkın, yabancı bazen de çekingen/korkak hissetmesi durumu olarak tanımlanmıştır (Schaefer, 2013, s. 60). UAİHL mezunları da buradaki ilk zamanlarında Türkiye'yle kendi kültürleri arasındaki benzerlik ve farklılıklara göre farklı oranlarda bu kültür şokunu yaşamışlardır. Kültür çok geniş bir kavram olduğu için bu anlamda çeşitli konularda kültür şoku yaşanmış olabilir. Katılımcıların kültür şoku yaşadıkları konular arasında; giyim-kuşam, dil, sigara kullanımı (özellikle kadınların sigara kullanımı) gibi konular gelmektedir. Kültür şoku teması belli açılardan; *tesettüre ve İslami görünüşe aykırılık, dinî-kültürel yakınlık ve dinî-kültürel farklılık* temalarını da kapsamaktadır. Ancak UAİHL deneyiminin özüne nüfuz etmeye çalışırken bu temaları ön plana çıkarmak yerine yalnızca daha geniş kapsamlı olan *kültür şoku* temasını zikretmek daha isabetli olacaktır.

Fenomenolojik bir analizdeki yapısal betimlemenin; katılımcıların fenomeni deneyimleme şekillerini etkileyen ortam ya da bağlamın anlatıldığı betimleme olduğuna dikkat çekilmişti. UAİHL deneyimini etkileyen diğer bir faktör de okullardaki fiziksel ortam ve şartlardır. Bu faktörler; okul binalarının yapısı, okulun bulunduğu bölge ve semt, ortak kullanım alanlarının işlevselliği (kütüphane, mescit

vb.) ve okulda sunulan imkânlar (yemek, spor faaliyetleri vb.) olarak sıralanabilir. Ancak araştırmadaki katılımcılar üç farklı UAIHL'den mezun olmuştur⁴⁸ buna karşın Türkiye genelinde ise on üç farklı ilde UAIHL bulunmaktadır⁴⁹. Bu durum farklı fiziksel ortam ve şartlardan kaynaklı katılımcıların UAIHL tecrübelerinin farklılaşabileceği anlamına gelmektedir. Bu nedenle UAIHL deneyiminin özüne nüfuz edilmeye çalışılırken yapılan betimlemede fiziksel ortam ve şartlara yer vermek pek uygun gözükmemektedir. Bu araştırmada katılımcıların mezun oldukları okullardaki fiziksel ortam ve şartların ya da bu okulların bulunduğu bölge veya semtin onların tecrübeleri üzerinde farklı etkileri olduğu tespit edilse de bunların UAIHL deneyiminin özünü nüfuz eden veya bu deneyimi önemli ölçüde etkileyebilecek etkenler olmadığı görülmüştür.

UAIHL deneyimini etkileyen önemli unsurlardan biri de UAIHL'deki sosyal ortam ve ilişkilerdir. Okuldaki en önemli sosyal ilişkiler arkadaşlık ve hoca-öğrenci ilişkileridir. Arkadaşlık ilişkileri açısından UAIHL deneyimini normal bir lise deneyiminden farklı kılan şey, birçok ülkeden⁵⁰ öğrencinin olduğu *uluslararası/çokkültürlü sosyal ortamın* olmasıdır. Bu çok kültürlü ortam öğrencilerin ırk, din-mezhep, dil farklılıkları başta olmak üzere arkadaşlık-dostluk-kardeşlik gibi mefhumlardaki düşüncelerini değiştirmiş, onları *farklılıkları öğrenme, anlama ve saygı duyma, yeni dini-kültürel bilgiler edinme* noktasında teşvik etmiştir.

UAIHL deneyimini farklı kılan diğer dikkate değer bir husus, öğretmenler ve öğrenciler arasındaki ilişkilerdir. Bu ilişki, katılımcıların tecrübelerine göre sıradan bir öğretmen-öğrenci ilişkisinden daha farklı anlamlar ifade etmektedir. Öğretmenler öğrencilerle olan ilişkilerinde *resmi ve ikincil sosyalleşmelerin* ötesine geçerek daha yakın ilişkiler kurmuşlardır. Bu bakımdan UAIHL'deki öğretmen-öğrenci ilişkileri zaman zaman; *çocuk-ebeveyn ilişkisine* benzer daha samimi bir hâl almıştır. Öğretmenler öğrencilerin hayattaki tercihlerinde *yol gösterici-mentor* ve bazen din-

⁴⁸ Katılımcıların on ikisi (12) Kayseri'deki Uluslararası Şehit Ömer Halisdemir AİHL'den, üçü (3) İstanbul'daki Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL'den bir katılımcı da Konya'daki Uluslararası Mevlâna UAIHL'den mezun olmuştur.

⁴⁹ Din Öğretimi Genel Müdürlüğü on dokuz (19) UAIHL bulunmakta bunlardan on beş (15) tanesi TDV UAIHL Burs Programı çerçevesinde TDV ile iş birliği içerisinde yürütülmektedir.

⁵⁰ "... Uluslararası Anadolu İmam Hatip Liselerinde 90 civarında farklı ülkeden yabancı uyruklu öğrenci öğrenim görmektedir. Daha önce farklı ülkelerden mezun olan öğrencilerle birlikte bu sayı 100'ü bulmaktadır. ..." Din Öğretimi Genel Müdürlüğü UAIHL Tanıtım yazısından bkz. http://religiouseducation.meb.gov.tr/wp-content/uploads/UAIHL_TR.pdf

dindarlık bakımından *örnek kişi olma görevini* üstlenmişlerdir. Sonuç olarak *uluslararası/çok kültürlü sosyal ortamdaki* arkadaşlık ilişkileri ve *samimi öğretmen-öğrenci ilişkileri* UAİHL deneyimini özüne nüfuz eden iki önemli unsurdur.

UAİHL deneyimi; hem bir *imam hatip eğitim modeli* olması -yani hem dinî içerikli derslerin hem de diğer müfredat derslerinin birlikte verildiği bir eğitim modeli olması- hem de bu okullara özel bir müfredat uygulanması ve eğitim öğretimi destekleyici birçok faaliyetin de gerçekleştirilmesi yönüyle diğer lise eğitim modellerinden farklılaşır. Ayrıca alınan dinî içerikli dersler başta olmak üzere Türkçe ve Arapça dil dersleri -dolayısıyla öğrenilen yeni diller- bu kişilerin din-dindarlık algı ve anlayışlarını da etkilemiştir. Neticede verilen eğitim ve uygulanan müfredatın bu okullara özel oluşu, UAİHL deneyiminin özüne nüfuz eden temel unsurlardan biridir.

UAİHL deneyiminin özüne nüfuz eden en önemli son unsur ise öğrencilerin bu süreçte din-dindarlık algı ve anlayışlarında yaşadıkları değişim/etkilenmedir. Bu değişim bu deneyimin tüm süreçlerine yayılmış ve doğrudan UAİHL deneyiminin özünü alakalıdır. Bir önceki başlıkta dindarlığın boyutları üzerinden yorumlanarak ele alınmıştır.

Sonuç olarak UAİHL deneyiminin özü ya da bir başka deyişle bu deneyimin özüne nüfuz eden unsurlar şu şekilde tarif edebilir: UAİHL deneyimi: Türkiye’de *burslu* olarak okutulan yabancı uyruklu öğrencilerin; *uluslararası/çokkültürlü bir ortamda* diğer öğrenciler ve hocalarıyla *samimi ilişkiler* kurdukları, bu süreçte yer yer *kültür şoku* yaşadıkları, *din-dindarlık algı ve anlayışlarında* değişime uğradıkları, özel bir *imam hatip modelinin* takip edildiği okullarda edindikleri *yurt dışı eğitim* tecrübesidir.

BÖLÜM IV

SONUÇ

Bu tezin konusu; Uluslararası Anadolu İmam Hatip Lisesi (UAIHL) mezunu yabancı uyruklu öğrencilerin bu eğitim kurumlarındaki deneyimleri ve bu anlamda din-dindarlık algı ve anlayışlarında gerçekleşen değişimdir. Çalışmamızda UAIHL deneyimine ait süreç ve bu sürece etki eden unsurlar ortaya konmuş, bunların din-dindarlık algı ve anlayışlarına nasıl bir etkisi olduğu çok yönlü olarak ele alınmıştır. Yürütülen araştırmada cevap aranan problem şu olmuştur: “uluslararası imam hatip liselerinden mezun öğrencilerin UAIHL deneyimlerinin özü nedir ve bu deneyimler çerçevesinde din-dindarlık algı ve anlayışlarında nasıl bir değişim yaşanmıştır?”. Araştırmanın amacı ise problemine benzer şekilde; yabancı uyruklu uluslararası imam hatip lisesi mezunlarının UAIHL deneyimlerini ve bu deneyimleri neticesinde din-dindarlık algı ve anlayışlarında nasıl bir değişim gerçekleştiğini ortaya koymaktır.

Çalışmamızda nitel araştırmalarda çokça tercih edilen yaklaşımlardan biri olan fenomenolojik araştırma deseni takip edilmiştir. Tezin ikinci bölümünde fenomenolojik deseninin felsefi kabulleri, temel özellikleri ve aşamaları ele alınmış ve bunların çalışmada nasıl uyarlandığı, etkilerinin ne olduğu tek tek açıklanmıştır. Yürütülen nitel saha araştırması kapsamında UAIHL’den mezun olmuş on altı yabancı uyruklu öğrenciye kartopu ve zincir örnekleme tekniğiyle ulaşılmış ve yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakat soruları; fenomenolojik desenin gereklilikleri/özellikleri ve dindarlık konusundaki literatür göz önünde bulundurularak teorik bir çerçeveye göre hazırlanmıştır. Veri analizinde ise yine fenomenolojik desen takip edilmiş ve bu desendeki *dokusal* ve *yapısal betimleme* yöntemleriyle analiz gerçekleştirilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde öncelikle araştırma fenomenine dair araştırmacı olarak kendi deneyim ve izlenimlerimize dair bir açıklamaya yer verilmiştir. Bunu yapmamızdaki amaç; fenomenolojik araştırmada önemli bir husus olan

araştırmacının 6nceden sahip olduğu bireysel tecr6belerini ve 6n yargılarını bir kenara koyup araştırmanın dışında tutabilme (*paranteze alma/epoche*) durumunu sağlamaktı.

Sonrasında UAIHL deneyimini etkileyen ilk s6rece dair; bu deneyimin ger6ekleşmesine sebep olan şartlar ve olaylar, katılımcıların UAIHL'den nasıl haberdar oldukları ve burada eğitim almaya nasıl karar verdikleri ortaya konulmuştur. Burada UAIHL'yi tercih s6recini etkileyen ve katılımcıların kararlarında etkisi olan: *ailenin onayı/isteği, mezun ve 6ęrenci 6rnekliği, 6ęretmen tavsiyesi, yurt dışı eğitimin 6ekiciliği, olumlu T6rkiye imajı, UAIHL'de sunulan maddi imkanlar, eğitimin kaliteli olduğu fikri, din6 eğitime talep, 'M6sl6man 6lke' algısı, imam hatip eğitim modelinin etkisi* şeklinde on adet temaya ulaşılmıştır.

Bir sonraki alt başlıkta ise katılımcıların "T6rkiye'ye geliş s6reci ve buradaki ilk duygu ve izlenimleri"ne dair elde edilen verilerin analizi yapılmıştır. Bu konuda 6ne 6ıkan temaların: *geliş s6recinde yaşanan zorluk, heyecan ve korku/endişe, heyecan ve mutluluk hissi, k6lt6r şoku-k6lt6rel farklılık, k6lt6rel yakınlık-benzerlik, iklim ve 6evresel şartlardaki farklılık, din6 hayat ve pratiklerdeki farklılık, tesett6re ve İslami g6r6n6ře aykırılık, din6-k6lt6rel yakınlık ve din6-k6lt6rel farklılık* olduğu g6r6lm6řt6r.

Tezimizde UAIHL tecr6besini etkileyen "fiziksel ortam ve şartlar" hakkında katılımcıların okulları ve okulların bulunduğu b6lge/muhit hakkında s6ylediklerinden yola 6ıkararak fiziki ortam ve şartların nasıl olduğuna dair yapısal bir betimleme ortaya konmuştur. Buna g6re okullardaki fiziksel ortam ve şartlar değişiklik g6sterse de bir6oğunun bu a6ıdan okullarından (Katılımcı 1, 2, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12) memnuniyet duyduğu ve deneyimlerinin olumlu olduğu tespit edilmiştir. Okuldaki fiziksel ortam ve şartlardan memnuniyet duyulmasında 6zellikle; mescit gibi ortak kullanım alanlarında 6zg6rce ve istediği vakitte ibadet edebilmesi, yemekhanede nafile oru6 ibadetinin yerine getirilebilmesi i6in sahur-iftar imk6nlarının sunulması gibi durumlardan da anlaşılacağı 6zere *din6 pratikleri yerine getirmede kolaylık sağlanması*nın 6nemli bir etken olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tezde ayrıca UAIHL deneyiminde önemli bir etkisi olan “sosyal ortam ve ilişkiler” konusu da ele alınmıştır. Katılımcıların UAIHL tecrübesi süresince içinde buldukları sosyal ortamda iki farklı tür ilişkinin hayatlarının önceki dönemlerine göre daha büyük bir önem kazandığı tespit edilmiştir. Bunlar: UAIHL’deki arkadaşlık ilişkileri ve öğretmen-öğrenci ilişkisidir. Arkadaşlık ilişkilerinde öne çıkan temaların; *farklı kültürler tanıma (dil, adetler vs.)*, *ırksal hoşgörünün gelişmesi*, *ırka dayalı ön yargılardan kurtulma* olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenlerle olan ilişkilerde ise; *yakın-samimi ilişkiler kurulması*, öğretmenlerin *yol gösterici-mentor* konumunda olması, bazen de *ebeveyn-çocuk ilişkisindeki* benzer bir rol üstlenmelerinin alışılmış öğrenci-öğretmen ilişkisinden farklı bir durum arz ettiği tespit edilmiştir. Katılımcıların dinî sosyalleşmesinde; arkadaşlık ilişkileri bağlamında *farklı dinî anlayışlarla karşılaşma*, *dinî-kültürel farklılıkları takdir etme*, *dinî pratiklerdeki mezhepsel farklılıkları öğrenme* ve *mezhep farklılığı konusunda daha anlayışlı olma* temalarının ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Öğretmen-öğrenci ilişkisinde ise öğretmenlerin *Kur’an-kerim okumaya özendirme*, *dinî bir dil kullanma alışkanlığı kazandırma*, *ibadetlere teşvik etme*, *dünyadaki Müslümanların durumu hakkında bilgilendirme* veya *Müslüman dünyası hakkında bir bilinç kazandırma* gibi görevler üstlendikleri görülmüştür.

UAIHL’deki eğitimin içeriği ve müfredatı dair katılımcılardan elde edilen veriler değerlendirildiğinde iki faktör ön plana çıkmıştır. İlki memnuniyet ve beklentilerdeki farklılık, ikincisi de UAIHL’nin, uygulanan özel müfredat ve destekleyici faaliyetlerle, diğer imam hatiplerden ayrılıyor olmasıdır. Katılımcıların çoğunluğunun verilen eğitim ve uygulanan müfredatın içeriği hakkında hemfikir olduğu iki husus tespit edilmiştir: ilki neredeyse tamamının müfredat dışı ek dersler alması, ikincisi ise birçoğunun (Katılımcı 1, 3, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13 ve 16) meslek derslerinin içeriğini yeterli bulmasıdır. Ancak buna karşın dinî içerikli olmayan diğer müfredat derslerinin ise yeterli olup olmadığı konusunda olumlu olumsuz yönde farklı düşünenlerin olduğu tespit edilmiştir.

On dördüncü alt başlıkta önceki kısımlarda ulaşılan tema ve kodlara dayanarak UAIHL deneyiminin, din-dindarlık algı ve anlayışına etkisi Glock’un dindarlık tipolojisi üzerinden yorumlanmıştır. Böylece bu konuda UAIHL deneyiminin etkisine dair genel bir değerlendirme sunulmuştur. Buna göre UAIHL deneyiminin

dindarlığın beş boyutundan öncelikle dinî etkiler (en çok siyaset, aile ve en az ekonomik/finansal tercihler üzerinde) boyutunda, sonrasında sırasıyla; dinî bilgi, dinî pratik ve inanç boyutunda ve son olarak dinî tecrübe boyutunda değişime neden olduğu tespit edilmiştir. Son olarak katılımcıların dindarlığında veya dinî bağlılığında bir azalma veya artış olduğu şeklinde ya da bireysel bir sekülerleşme gerçekleşip gerçekleşmediği şeklinde bir genelleme yapılamayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bireysel dindarlığın açıklanmasında kullanılan *sosyalleşme* kuramının katılımcıların UAİHL tecrübesi neticesinde değişen din-dindarlık algı ve anlayışlarını açıklamada en uygun kuram olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışma fenomenolojik bir araştırma olduğu için araştırma konusu olan fenomen (UAİHL deneyimi) katılımcıların kişisel tecrübelerinden yola çıkarak keşfedilmeye çalışılmış ve bu deneyimin özüne nüfuz edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle elde edilen verilerden yola çıkarak UAİHL deneyiminin özünü yansıtan -temel/ortak yapısını- veya özüne dair tüm önemli unsurları ihtiva ettiğini düşündüğümüz şu tanım geliştirilmiştir: *UAİHL deneyimi Türkiye’de burslu olarak okutulan yabancı uyruklu öğrencilerin; uluslararası/çokkültürlü bir ortamda diğer öğrenciler ve hocalarıyla samimi ilişkiler kurdukları, bazı noktalarda kültür şoku yaşadıkları, din-dindarlık algı ve anlayışlarında değişime uğradıkları, özel bir imam hatip modelinin takip edildiği okullarda edindikleri yurt dışı eğitimi tecrübesidir.*

Bu araştırmada da her araştırmada olduğu gibi bazı sınırlılıklar mevcuttur. Bunlar temelde fenomenolojik anlamda UAİHL deneyiminin araştırma konusu yapılmasından ve din-dindarlık algı ve anlayışı konusuna odaklanılmasından kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle araştırmanın temel ve alt hedefleri, kullanılan yöntem/araştırma deseni ve son olarak UAİHL deneyiminin çok boyutlu bir süreç olmasıyla araştırmayı sınırlayan unsurlar olmuştur. Bu nedenle UAİHL mezunları, öğrencileri veya okulları hakkında yapılacak; eğitim, psikoloji, siyaset bilimi gibi farklı disiplinlerde veya sosyoloji, din sosyolojisi ve din bilimlerinin diğer dallarında yapılacak gelecek çalışmaların bizim eksik kaldığımız yönleri tamamlamasını temenni ediyoruz. Sonuç olarak bu tezde UAİHL deneyimini ilgilendiren süreçler ayrı ayrı ele alınarak hem bu tecrübenin özüne nüfuz edilmeye çalışılmış hem de din-dindarlık algı ve anlayışı üzerindeki etkisi ortaya konarak araştırmamızın temel ve alt hedeflerine ulaşılmıştır.

REFERANSLAR

- Akşit, B., Şentürk, R., Küçükural, Ö., & Cengiz, K. (2012). *Türkiye’de Dindarlık Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri* (3. Baskı 2020). İletişim Yayınları.
- Alkın, R. C. (2013). *Religious Perceptions and Practices among International Male Muslim Students at the University of Southampton: A Critical Approach towards Modern Western Understandings of Religion*. University of Southampton.
- Ataman, K., & Ahmedî, E. Ş. (2019). Varoluşsal Güvenlik ve Sekülerleşme: Eleştirel bir Çözümleme. İçinde M. A. Kirman & V. Ertit (Ed.), *Sekülerleşme Tartışmaları*. Kadim Yayınları.
- Ateş, M. H. (2021). *Uluslararası Anadolu İmam Hatip Liseleri Öğrencilerinin Uyumu: Uluslararası Prof. Dr. Muhammed Hamidullah Anadolu İmam Hatip Lisesi Örneği*.
- Baycar, A. (2021). *Türkiye’deki yabancı uyruklu öğrencilerin dini-kültürel etkileşimi: SAÜ örneği* [Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi].
- Beckford, J. A. (1983). The Restoration of “Power” to the Sociology of Religion. *Sociological Analysis*, 44(1), 11-31.
<https://doi.org/10.2307/3711656>
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1991). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Penguin Books.
- Bird, J. (1999). *Din Sosyolojisi Nedir* (A. Taştan & M. D. Dereli, Çev.), Lotus Yayınevi.
- Bozan, İ. (2007). *Devlet ile toplum arasında: Bir okul: İmam Hatip Liseleri Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı* (1. baskı). TESEV Yayınları.
- Bruce, S. (2011). *Secularization In Defence of an Unfashionable Theory*. Oxford University Press.
- Bruce, S., & Yearley, S. (2006). *The SAGE Dictionary of Sociology*. SAGE Publications.
- Büyükkara, M. A. (2016). *Çağdaş İslami Akımlar* (3. Baskı). Klasik Yayınları.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches* (3rd bs). SAGE Publications.

- Creswell, J. W. (2021). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.; 6. Baskı). Siyasal Kitabevi.
- Çakır, R., Bozan, İ., & Talu, B. (2004). *İmam Hatip Liseleri: Efsaneler ve Gerçekler*. TESEV Yayınları.
- De Jong, G. F., Faulkner, J. E., & Warland, R. H. (1976). Dimensions of Religiosity Reconsidered; Evidence from a Cross-Cultural Study. *Social Forces*, 54(4), 866-889.
<https://doi.org/10.2307/2576180>
- Dobbelaere, K. (2002). *Secularization: An Analysis at Three Levels*. Peter Lang.
- Doğan, E. (2020). *Uluslararası Anadolu İmam Hatip Liselerinde eğitim* [Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi].
- Durkheim, E. (1995). *The Elementary Forms of Religious Life* (K. E. Fields, Çev.). The Free Press.
- Eisenstadt, S. N. (2000). Multiple Modernities. *Daedalus*, 129(1), 1-29.
<https://www.jstor.org/stable/20027613>
- Erkilet, A. (2018). *Mazlum Doğu'nun Mağrur Çocukları İslâmcı Portreler ve Türkiye'de İslamcılığın Seyri* (2. baskı). Büyüyen Ay Yayınları.
- Erkilet, A. (2022). *Bir Müslüman İslâmcılık, İslam Birliği ve Ümmet'e Nasıl Bakmalı?* (Y. Aktay & M. H. Altın, Ed.; 2.Baskı). Beyan Yayınları.
- Erol, A. (2022). *Uluslararası Mevlana Anadolu İmam Hatip Lisesinde Öğrenim Gören Uluslararası Öğrencilerin Uyum Deneyimlerinin İncelenmesi*.
- Fichter, J. H. (1969). Sociological Measurement of Religiosity. *Review of Religious Research*, 10(3), 169-177. JSTOR Journals.
<https://doi.org/10.2307/3510744>
- Furseth, I., & Repstad, P. (2016). *An Introduction to the Sociology of Religion: Classical and Contemporary Perspectives*. Taylor & Francis Group.
<http://ebookcentral.proquest.com/lib/ihu/detail.action?docID=429627>
- Glock, C. Y. (1962). On The Study of Religious Commitment. *Religious Education*, 57(S4), 98-110.
<https://doi.org/10.1080/003440862057S407>
- Glock, C. Y., & Stark, R. (1974). *American Piety: The Nature of Religious Commitment* (3. bs). University of California Press.
- Göle, N. (2016). *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme* (13. basım). Metis Yayınları.

- Göver, İ. H. (2013). *Kayseri’de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Kayseri, Türkiye ve İslam Algısı* [Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi].
- Günay, Ü. (2021). *Din Sosyolojisi* (17.basım). İnsan Yayınları.
- Hakkı, K. (2008). Din Sosyolojisinde Dindarlığın Ölçülmesi Problemi Üzerine Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49(1), 191-200. https://doi.org/10.1501/Ihfak_0000000960
- Hill, P. C., & Hood, R. W. (1999). *Measures of Religiosity*. Religious Education Press.
- Korkut, M. (2018). *Yabancı uyruklu öğrencilerde Türk Türkiye ve İslam algısı: Uluslararası İmam Hatip İiseleri örneği* [Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Kurt, A. (2019). *Din Sosyolojisi* (21.basım). Sentez Yayıncılık.
- Küçükcan, T. (2005). Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramları Bağlamında Din, Toplumsal Değişme ve İslam Dünyası. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 13, 109-128.
- Marshall, G. (2009). *Sosyoloji Sözlüğü* (O. Akınhay & D. Kömürcü, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber* (S. Turan, Çev.; 3. Basımdan Çeviri). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Moustakas, C. E. (1994). *Phenomenological Research Methods*. Sage Publications
- Nişancı, Z. (2023). *Sayılarla Türkiye’de İnanç ve Dindarlık*. Mahya Yayıncılık. https://nsp.marmara.edu.tr/dosya/nsp/Resimler/Say%C4%B1larla%20Tu%CC%88rkiye%27de%20I%CC%87nanc%CC%A7%20ve%20Dindarl%C4%B1k_ebook.pdf
- Okumuş, E. (2019). Din ve Sosyalleşme. *Journal of Turkish Studies*, 9(Volume 9 Issue 11), Article Volume 9 Issue 11. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.7398>
- Okumuş, E. (2020). Kadın Dindarlığının Sosyolojisi – Bir Giriş Denemesi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. <https://doi.org/10.33415/daad.666995>
- Osburn, R. H. Jr. (2005). *Religious Experiences of Buddhist, Muslim, and Christian International Students: A Case Study at the University of Minnesota* [University of Minnesota]. <https://www.proquest.com/openview/e60627bce6b4ff875112f644d6caae4d/1?p-q-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y>

- Ozgun, I. (2012). *Islamic schools in modern Turkey: Faith, politics, and education*. Cambridge University Press.
- Özay, M. (2020). *Sekülerleşme ve Din: Batı'da Sekülerleşme Teorileri ve Tartışmaları* (2. baskı). İbn Haldun Üniversitesi Yayınları.
- Özdalga, E. (2015). *İslâmcılığın Türkiye Seyri Sosyolojik Bir Perspektif* (G. Türkoğlu, Çev.; 4. baskı). İletişim Yayınları.
- Özgür, İ. (2015). *İmam Hatip Okulları: İnanç, Siyaset ve Eğitim* (H. Yalın & E. Özkan, Çev.; 1. Basım). Kitap Yayınevi.
- Özkan, F. (2020). *Türkiye'de İlahiyat Fakültelerinde Eğitim Gören Uluslararası Öğrencilerin Memnuniyet Düzeyleri* [Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi].
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri [Qualitative Research & Evaluation Methods]* (2. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Rahman, F. (1984). *Islam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition*. University of Chicago Press.
- Rahman, F. (2018). *İslam ve çağdaşlık Fikrî Bir Geleneğin Değişimi* (9. Baskı). Ankara Okulu.
- Schaefer, R. T. (2013). *Sosyoloji* (S. Coşar & G. Özcan, Çev.; 12. Baskıdan Çeviri). Palme Yayıncılık.
- Sherkat, D. E. (2003). Religious Socialization. İçinde *Handbook of the Sociology of Religion* (ss. 151-163). Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511807961.012>
- Shiner, L. (1967). The Concept of Secularization in Empirical Research. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 6(2), 207-220.
<https://doi.org/10.2307/1384047>
- Slattery, M. (2018). *Sosyolojide Temel Fikirler [Key Ideas in Sociology]* (18. Baskı). Sentez Yayıncılık.
- Subaşı, N. (2018). *Gündelik Hayat ve Dinsellik*. İz Yayıncılık.
- Şentürk, R. (2020). *Yeni Din Sosyolojileri: Batı'da 1960 Sonrası Arayışlar* (3. Baskı). İz Yayıncılık.
- TDV. (2020). *Uluslararası Anadolu İmam Hatip Lisesi Programı*. Diyanet Bursları.
<https://diyanetburslari.tdv.org/uluslararasi-imam-hatip-lisesi-programi/>
- Tekin, M. (2021). *Din Sosyolojisinin 300'ü* (1. Baskı). Otto Yayınları.
- Turner, B. S. (2017). *Din ve Modern Toplum Yurttaşlık Sekülerleşme ve Devlet* (Arzu Tüfekçi, Çev.). Sentez Yayıncılık.

- Walter, T., & Davie, G. (1998). The Religiosity of Women in the Modern West. *The British Journal of Sociology*, 49(4), 640-660.
<https://doi.org/10.2307/591293>
- Weber, M. (1965). *The Sociology of Religion* (Ephraim Fischhoff, Çev.). Methuen & Company.
- Wilson, B. (1982). *Religion in Sociological Perspective* (1st edition). Oxford University Press.
- Wuthnow, R. (2004). "The Religious Factor" Revisited. *Sociological Theory*, 22(2), 205-218.
- Zubaida, S. (2011). Sects in Islam. İçinde P. Clarke (Ed.), *The Oxford Handbook of the Sociology of Religion*. Oxford University Press.

EKLER

EK A

Derinlemesine Görüşme Formu

Katılımcı için Araştırma Tanıtımı

Merhaba, ben Ahmet Yılmaz. İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Din Bilimleri Tezli Yüksek Lisans Programı'nda Yüksek Lisans öğrencisiyim. Hâlihazırda Dr. Vahdettin IŞIK'ın danışmanlığında, uluslararası imam hatip liselerinden mezun olmuş yabancı uyruklu uluslararası öğrenciler hakkında yüksek lisans tezimi yazmaktayım. Tez çalışmamın temel hedefi; bizzat bu okullardan mezun olan kişilerle yapılacak görüşmelerle onların öğrencilik deneyimlerini din-dindarlık algı ve anlayışları çerçevesinde anlamaya çalışmaktır. Böylece bu konuda paylaştıkları ortak ve genel durumun tasvirine ulaşip -muhtemelen- yaşamış oldukları değişimi tespit etmeyi umuyorum. Bu kişilerin din-dindarlık algı ve anlayışlarını din sosyolojisinde tartışılan ilgili konular çerçevesinde bir analizini yapmak da çalışmamın diğer bir hedefidir. Ayrıca tez çalışmamın, uluslararası imam hatip liselerindeki sosyal-fiziksel ortamın, verilen eğitimin ve genel anlamda öğrencilerin maddi-manevi iyi oluşlarını etkileyen şartların iyileştirilmesi için ilgili kurum ve kuruluşların geliştirecekleri yeni politika vizyon ve misyonlara katkı sunacağını da ummaktayım.

Bu konu başlıkları ve hedefler çerçevesinde yürüttüğüm tez çalışması kapsamında uluslararası imam hatip liselerinden mezun olmuş yabancı uyruklu öğrencilerle derinlemesine mülakatlar gerçekleştiriyorum. Bu doğrultuda sizin de bir UAIHL mezunu olarak araştırmamda katılımcı olmanız ve bu bağlamda düşüncelerinizi, izlenimlerinizi ve bireysel tecrübenizi paylaşmanıza son derece kıymet veriyorum. Bu tez çalışmasına sağlayacağınız katkı ve değer oldukça önemli olduğunu belirtmek isterim. Değerli katılımınız için şimdiden en kalbî şükranlarımı sunuyorum.

Öncelikle bu araştırma kapsamında toplanan verilerin yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacağını ve akademik etik gereği kimliğinizin yani isim ve soy isimlerinizin tezde açıkça paylaşılmayacağını ve gizli kalacağını, katılımcıların numaralarla kodlanarak isimlendirileceğini belirtmek isterim. Cevaplarınız esnasında kimliğinizin açığa çıkmasına neden olabileceğini düşündüğünüz; özel kişi, yer veya kurum isimlerinin de talep etmeniz halinde sansürlenerek tezde geçirileceğini hatırlatmak isterim.

Görüşmemize başlamadan önce aklınıza takılan herhangi bir soru varsa sorabilir ya da belirlemek istediğiniz bir düşünceniz varsa söyleyebilirsiniz. Yaptığımız görüşmenin kaydedildiğini ve yalnızca bilimsel amaçlı olarak kullanılacağını ve cevaplamak istemediğiniz soruları cevaplamama tercihinizle sahip olduğunuzu belirtmek isterim.

Bu şartlar altında görüşmeye devam etmek istiyor musunuz?

Son olarak görüşmemizin yaklaşık bir buçuk saat süreceğini tahmin ediyorum.

İzin verirseniz sorulara başlayabiliriz.

Mülakat/Görüşme Soruları

UAIHL'yi Tercih Süreci

1. UAIHL'in varlığından nasıl haberdar oldunuz? Bu okulu neden tercih ettiğinizi, karar sürecinizi, ailenizin ve çevrenizin bu karara tepkisi ve katkılarını biraz anlatır mısınız?
 - a. Türkiye'nin çoğunluğu Müslüman bir ülke olması burada eğitim alma kararınızı nasıl etkiledi?
 - b. Okulda verilen eğitimin içeriğinden ve okuldaki imkân ve şartlar hakkında gelmeden önce ne kadar bilgi sahibiydiniz, bu bağlamda özellikle okulun dinî eğitim verilen bir lise olduğu hakkında bilgi sahibi miydiniz? Bu kararınızı nasıl etkiledi?

Türkiye'ye Geliş Süreci

2. Türkiye'ye geliş sürecinizi, yolculuğunuzu ve bu süreçte yaşadıklarınızı anlatabilir misiniz?

- a. Bu bağlamda dışarıdan gözlemlenebilecek; konuşulan dil, insanların giyim-kuşamı, mimarisi bakımından Türkiye'deki dinî yaşam ve görünüme dair ilk izlenimleriniz nelerdi? Size tanıdık gelen veya farklı bulduğunuz şeyleri biraz anlatabilir misiniz?

UAİHL'deki Fiziksel Ortam ve Şartlar

3. Okulunuzdaki fiziki-maddi şartlardan okulun bulunduğu bölgeden, okul saatleri dışında konakladığınız yerden biraz bahsedebilir misiniz?
 - a. Bu ortam ve şartlar özellikle dinî hayatınızı ve pratiklerinizi ve ibadet alışkanlıklarınızı sizce nasıl etkiledi?

UAİHL'deki Sosyal İlişkiler

4. İmam-hatip lisesindeki eğitim hayatınız boyunca arkadaş ilişkileriniz sosyal ortam genel anlamda nasıldı? Hâlâ devam eden arkadaşlıklarınız var mı?
 - a. Sizin gibi dünyanın farklı bölgelerinden gelen öğrencilerle -eğer varsa Türkiyeli öğrencilerle- olan arkadaşlık ilişkilerinizin sizce dini anlayış ve algınıza veya dinî hayat ve pratiklerinizde bir etkisi oldu mu olduysa bunu biraz açıkla mısınız? *(Yani farklı dinî-İslami inanç, pratik, kültür ve yaşayışların olduğu yerlerden gelen öğrencilerin olduğu bu çokkültürlü ortamın ve onlarla arkadaşlığınızın sizi nasıl etkilediğini anlatabilirsiniz.)*
5. Okuldaki hocalarınızla, idari personel ve diğer görevlilerle bire bir ilişkileriniz, iletişiminiz nasıldı? (Genel anlamda size karşı davranışları, tavırları kullandıkları dil nasıldı ve sizi nasıl etkilediğinden bahsedebilirsiniz.)
 - a. Onlarla olan ilişkiniz ve iletişiminiz sizce dinî algı ve anlayışınızı veya dinî hayat ve pratiklerinizi etkiledi mi, etkilediyse bunu biraz açıklayabilir misiniz?

Okuldaki Dinî Hayat, Pratik ve Tecrübeler

6. Okulda ibadetlerinizi nasıl ifa ediyordunuz?
 - a. Toplu/cemaatle ibadet konusunda bir teşvik veya uygulama söz konusu muydu?
 - b. Cuma namazlarında, dinî bayramlarda (ramazan ve kurban bayramları) ve özel gün ve gecelerde (kandil geceleri gibi) yapılan okul sınırları içinde

özel uygulamalar yapılır mıydı ve genel anlamda bunlar hakkında düşünceleriniz nelerdir bahsedebilir misiniz?

UAİHL'deki Eğitim

7. İmam hatip müfredatı sizin beklentilerinizi karşıladı mı? Genel anlamda sizce neleri öğrendiniz neleri öğrenemediniz?
 - a. Bu açıdan özellikle dinî içerikli dersler yani meslek dersleri hakkında ne söylersiniz? Sizce verilen dinî İslamî içerikli müfredat yeterli miydi? Bununla ilgili o zamanlar hocalarınızdan veya yetkililerden bir talebiniz oldu mu olduysa anlatır mısınız?
 - b. Türkiye'ye gelmeden önce imam hatipte aldığınız eğitime benzer herhangi bir dinî eğitim (medrese eğitimi vb.) aldınız mı? Aldıysanız bu eğitim tecrübenizi kısaca anlatır mısınız? *(Burada aldığınız eğitime hangi açılardan benzer veya ayrıldığına değinebilirsiniz.)*
8. Aldığınız eğitim sürecinde öğrendiğiniz dil veya diller -özellikle Türkçe- din ve dindarlığa bakışınızı etkiledi mi, ya da öğrendiğiniz bu diller din ve dindarlık anlamında size bir şeyler kattı mı? Kattıysa bunlar nelerdir açıklayabilir misiniz?
9. Okulda müfredat dersleri dışında ne gibi aktiviteler yapılmaktaydı? Dinî içerikli yarışma, müfredat dışı ek dersler veya başka aktiviteler düzenlenir miydi? Bunlara katıldınız mı? Katıldıysanız bu tecrübelerinizi biraz anlatır mısınız?

Okul Dışındaki Dinî- Hayat, Pratik ve Tecrübeler

10. Okul sınırları dışında yaşadığınız bölgedeki camilere gider miydiniz? Eğer gidiyordusanız cemaat veya din görevlileri hakkındaki izlenimleriniz nelerdi?
 - a. Bu anlamda yaşadığınız veya ilginç bulduğunuz ya da sizi etkileyen örnek bir hatıranız varsa paylaşabilir misiniz?
11. UAİHL'deki eğitiminiz boyunca okul dışında herhangi dinî bir dernek, cemaat, tasavvufi grup ile bir etkileşiminiz oldu mu ya da herhangi bir buluşma, toplantı, ayin, zikir veya halkaya katıldınız mı? Katıldıysanız izlenim ve tecrübelerinizi anlatır mısınız?

- a. Böyle bir toplantıya veya dinî ayin veya halkaya katıldıysanız herhangi bir manevi tecrübe veya duygu değişikliği yaşadınız mı, yaşadıysanız bu tecrübenizi biraz anlatır mısınız?
- b. Katıldığımız bu dinî toplantı veya ayin-halka veya yaşadığımız bu dini tecrübe sizce dinî algı ve anlayışınızda herhangi bir değişikliğe sebep oldu mu?

Din-Dindarlık Algı ve Anlayışıyla İlgili Diğer Sorular

12. Sizce dindarlık nedir? Kişisel din-dindarlık algı ve anlayışınız üzerinden kendinizi dindar görüyor musunuz ya da ne kadar dindar buluyorsunuz?
13. Buradaki eğitim hayatınız boyunca sizce yerine getirdiğiniz günlük ibadetler dışında yeni dinî alışkanlıklar veya aktiviteler edindiniz mi?
14. Sizce UAIHL tecrübeniz ailevi değerleri, yapısı, ilişkileri konusunda dinî algı ve anlayışınızı etkiledi mi? Biraz açıklayabilir misiniz?
15. UAIHL tecrübeniz siyasi görüşünüzde bir değişime sebep oldu mu, ya da siyasete dair anlayışınızı değiştirdi mi, nedeniyle açıklayabilir misiniz?
 - a. Cevabınız evet ise sizce bu durumun din-dindarlık algınız ve anlayışınızla bir ilgisi var mıdır, açıklar mısınız?
16. Eğitim aldığınız dönem süresince veya sonrasında ekonomik hayatınızda ve tercihlerinizde herhangi bir değişiklik oldu mu? (Yani yaptığınız mali işlemlerde, finansal tercihlerinizde, varsa yatırım tercihlerinizde bir değişiklik olduysa bunları anlatabilirsiniz.)
 - a. Faiz, İslami bankacılık vb. klasik ve modern dinî literatürde tartışılan ekonomik/finansal konularla ilgili dinî bilgi, algı ve anlayışınızda bir değişiklik oldu mu? Olduysa bunu açıklar mısınız?
17. UAIHL tecrübeniz İslamiyet'e aidiyetinizi değiştirdi mi? (Toplumsal-kültürel dinî aidiyetiniz veya ümmet olma bilinci gibi konulardaki görüşlerinizde bir değişiklik olduysa bunu açıklayabilirsiniz.)
18. Önceden herhangi bir mezhebi takip ediyor muydunuz UAIHL tecrübeniz sizde bu konuda bir değişikliğe neden oldu mu? Açıklayabilir misiniz?
 - a. Bu anlamda Türkiye'de mezhepsel anlayış veya algı farklılığıyla karşılaştınız mı? Bununla ilgili başınıza bir olay geldiyse bu olay/olayları anlatabilir misiniz?

Mezuniyet Sonrası Genel İzlenim ve Düşünceler

19. UAİHL tecrübeniz sırasında veya sonrasında memleketinize yaptığınız ziyaretlerde dinî algı, anlayış ve yaşayış bakımından ne gibi benzerlik ve farklılıklar gözlemlediniz kısaca anlatabilir misisiniz? *(Bununla alakalı varsa ülkenizde başınıza gelen farklı/ilginç bir olayı/durumu anlatabilirsiniz.)*
20. Genel olarak UAİHL'deki tecrübeleriniz, din-dindarlık algı ve anlayışınızda ya da dinî yaşantınızda ve dindarlığınızda sizce önemli bir değişime neden oldu mu? Olduysa bu değişimi kısaca, bir veya birkaç cümlede nasıl tarif edersiniz/özetlersiniz?
21. Dünya gittikçe küreselleşiyor siz bir uluslararası imam hatip lisesi mezunu olarak bu tecrübe sonrasında daha küresel bir din-dindarlık algı ve anlayışına sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?

Benim sormadığım ancak sizin eklemek istediğiniz bir konu veya herhangi bir düşünceniz varsa ekleyebilirsiniz.

EK B

Etik Kurul İzin Belgesi

Evrak Tarih ve Sayısı: 11.07.2023-28129

T.C.
İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği
Kurulu Başkanlığı

Sayı : E-71395021-100-28129
Konu : Etik Kurul Kararı - Ahmet YILMAZ

11.07.2023

İLGİLİ MAKAMA

Kurulumuza başvuran Ahmet Yılmaz'ın "Uluslararası Anadolu İmam Hatip Lisesi Mezunu Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Din-Dindarlık Algı ve Anlayışları: Nitel Bir Araştırma" isimli projesi; amaç, araştırma türü, veri toplama araçları, süreç ve işlemler, veri analizleri dikkate alınmak suretiyle 10.07.2023 tarihinde değerlendirilerek 2023/05-02 karar numarası ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi arz/rica ederim.

Prof. Dr. Alev ERKİLET
Başkan

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSL0N7BLB

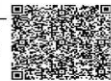
Belge Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/ibn-haldun-universitesi-ebys>

Adres: Başak Mah. Ordu Cad. No:3 P.K. 34480 Başakşehir / İstanbul

Telefon:0212 692 0212 Faks:0212 551 6464

Kep:ihu@hs01.kep.tr e-Posta:info@ihu.edu.tr Elektronik Ağ:www.ihu.edu.tr

Bilgi için: Melike Kanca
Unvanı: Sekreter

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

Ad ve Soyad:

Ahmet Yılmaz

Eğitim:

2014 – 2019 İslam ve Din Bilimleri Lisans, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi,
Türkiye

2019 – 2023 Din Bilimleri Yüksek Lisans, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye